

Camins

UNA MIRADA CRÍTICA
A L'EDUCACIÓ DES
D'UNA PERSPECTIVA
INTERCULTURAL I
DE GÈNERE

— *GUIA
EDUCATIVA
PER AL PROFESSORAT*



CEIG
**Centre d'Estudis
Interdisciplinaris de Gènere**
UVIC-UCC

Crèdits

Elaboració de contingut:

Lo Relacional – Desiré Rodrigo García i Patricia Fuentes Millán

Comitè editorial:

Gerard Coll-Planas, Núria Simó-Gil, Gloria García-Romeral i Mar Binimelis-Adell

Correcció:

Sandra Bustins Garangou

Disseny i maquetació:

grafica@fresca.cat

Edició:

Eumogràfic

ISBN: 978-84-949185-9-9

Novembre de 2019



Reconeixement-No comercial-Compartir Igual

Com citar aquesta Guia:

Rodrigo, Desiré i Fuentes, Patricia (2019). *Camins. Una mirada crítica a l'educació des d'una perspectiva intercultural i de gènere. Guia educativa per al professorat*.

Vic: UVic-UCC.

Aquest projecte (AS18-00076) ha estat finançat amb el suport de l'Obra Social la Caixa. Els seus continguts i materials són responsabilitat exclusiva de les seves autores.



Índex

- 1/ Pròleg i funcionament de la guia** — PÀG. 4
ACTIVITAT 1. In/visible — PÀG. 8
- 2/ L'educació com a espai on explorar noves formes d'habitar el món inclusives, equitatives i diverses** — PÀG. 10
ACTIVITAT 2. Qui és qui? — PÀG. 14
- 3/ Desigualtat social i eixos de desigualtat** — PÀG. 17
- 4/ El sistema sexe-gènere: estereotips i mandats de gènere** — PÀG. 18
 - 4.1/** Pedagogies feministes i *queer* — PÀG. 23
 - 4.2/** Portant les pedagogies feministes i *queer* a la pràctica — PÀG. 26
- 5/ L'origen geogràfic, cultural, religiós i racialització** — PÀG. 29
 - 5.1/** Pedagogia intercultural — PÀG. 35
 - 5.2/** Portant les pedagogies interculturals a la pràctica — PÀG. 41
- 6/ Les relacions entre professorat i alumnat** — PÀG. 45
ACTIVITAT 3. Un joc de cartes per predir el futur — PÀG. 48
- 7/ Una mirada interseccional** — PÀG. 51
ACTIVITAT4. La identitat un poliedre que canvia de forma — PÀG. 58
- 8/ Activant les pedagogies feministes, queer i interculturals al nostre centre educatiu** — PÀG. 65
ACTIVITAT5. Hackejant el currículum — PÀG. 72
ACTIVITAT6. Ritual de pas — PÀG. 74
COMPARTIM? — PÀG. 75
- 9/ Glossari** — PÀG. 76
- 10/ Recursos** — PÀG. 83
- 11/ Bibliografia** — PÀG. 88

1/ Pròleg i funcionament de la guia

La Guia que tens a les mans neix del projecte Camins, trajectòries d'èxit educatiu amb perspectiva intercultural i de gènere, impulsat pel Centre d'Estudis Interdisciplinaris de Gènere i amb la participació dels grups de recerca GETLIHC, GREUV i TRACTE de la Universitat de Vic-Universitat Central de Catalunya. El col·lectiu Lo Relacional va participar en una de les formacions al grup de mentores del projecte. Fruit d'aquesta relació, escrivim aquesta guia en la cruïlla on es van trobar les nostres caminades.

Durant els cursos 2017/18 i 2018/19, Camins va ser un projecte de mentoria amb perspectiva intercultural i de gènere que va involucrar un total de 75 noies, entre mentores i participants. Les mentores estaven cursant estudis universitaris o de grau superior. Les participants estaven cursant des de 3r d'ESO fins a 2n de batxillerat, amb ganes de continuar amb els seus estudis. Més enllà del desig d'estudiar i d'avançar en la seva trajectòria professional, les noies tenien en comú altres aspectes. Totes eren d'origen marroquí i totes vivien a la comarca d'Osona. El que té d'especial és que malgrat aquest marc comú, noies, joves, d'origen marroquí, majoritàriament musulmanes i estudiants, el projecte ha sabut deixar espai per fer emergir les diferències. Cadascuna d'aquestes categories està plena de matisos que les noies del projecte i les persones que les han acompanyat han sabut escoltar, preguntar i respectar. El projecte Camins ha generat un

espai d'intercanvi, diàleg i d'aprenentatge intercultural. Fruit de l'intercanvi, mentores i participants han generat coneixement sobre elles mateixes, cadascuna en primera persona i sobre el que significa ser noia, jove, d'origen marroquí, estudiant i de la Catalunya interior. Aquest coneixement és el que compartim en aquesta guia.

Durant el projecte les noies han reflexionat sobre les seves trajectòries educatives a partir de 3 eixos: les seves característiques personals, les xarxes relacionals (família, amistats i entorn) i els espais d'ensenyament/aprenentatge (centres educatius, centres de treball o pràctiques). Fruit d'aquesta anàlisi han emergit 3 aspectes que han marcat la seva experiència educativa: el gènere, l'origen cultural i religiós i les relacions amb el professorat.

El sistema sexe-gènere, l'origen geogràfic, cultural i religiós i la configuració del sistema educatiu són 3 eixos de diferenciació que tenen un pes rellevant en l'estructura social de les nostres societats. Aquests eixos no sempre funcionen o es manifesten de la mateixa manera. Però considerem que les experiències i els aprenentatges de les noies del projecte Camins poden ajudar-nos a pensar com aquests eixos estan prenent forma als nostres contextos educatius i quines experiències de des/igualtat estan generant.



**CONEIX EL PROJECTE
CAMINS DE LA MÀ DE LES
SEVES PROTAGONISTES**

<https://youtu.be/pJv01B5yUP8>

La Guia és una invitació a caminar. Una invitació oberta a totes les persones que acompanyem el jovent en el seu desenvolupament, però especialment adreçada al professorat de secundària.

Entenem el caminar com una pràctica crítica, estètica i relacional. Caminar és obrir-se a nous paisatges. Caminar és travessar, ensumar, submergir-se, indagar. Caminar és observar, escoltar, percebre, captar, mesurar. Caminar és deixar-se anar, desorientar-se, abandonar-se, perdre's. Caminar és generar noves trobades, contactes, interaccions i intercanvis. Caminar és dibuixar, cartografiar, traçar noves línies per construir noves formes de relació i de coneixement. Caminar és interrogar el paisatge, el camí, la persona que camina, els cossos, les sensacions, les emocions, les formes de pensament, d'estar, de ser, de sentir i d'estimar. Caminar és posar-se a la pell de l'altre. Caminar és donar suport i ser sostingut/da per altres. Caminar és sentiment de pertinença. Caminar és habitar i inventar noves formes de sociabilitat, de cura i de vida.

Aquesta invitació a caminar requereix la vostra participació. És una crida a obrir nous camins respecte al sexe, el gènere, la sexualitat, el cos, la cultura, la identitat, la diferència, l'espiritualitat, la construcció del coneixement i la política. I a fer-ho col·lectivament amb l'alumnat i amb el conjunt de la comunitat educativa.

Posar-la a funcionar

Per facilitar la lectura, la Guia està dividida en seccions temàtiques. Entenem el coneixement com una forma de pensament-acció. Així, les diferents seccions tenen una part teòrica que contextualitza la mirada i una proposta d'activitat pràctica. L'objectiu és facilitar que vosaltres mateixes sigueu les persones que, amb la vostra participació, acabeu de construir i donar forma al coneixement. Un coneixement que sigui significatiu per vosaltres i que us possibiliti incorporar la perspectiva intercultural i de gènere al vostre àmbit educatiu.

Les activitats estan adreçades al professorat de secundària i es poden realitzar de manera individual o col·lectiva. Considerem que el procés serà més enriquidor si es fan de manera conjunta i si es disposa d'una persona que pugui facilitar les dinàmiques. Les activitats proposades tracten temàtiques que interpel·len directament aspectes sensibles de la nostra vida, personal i professional. Per tant, és important generar un context de seguretat, on cada persona pugui decidir fins on comparteix en un clima d'escolta activa, atenta i sense judicis. La cura és responsabilitat de totes les persones que participen de l'activitat. Hem de prestar atenció a les relacions de poder que es puguin donar (ocupació de la paraula, judici, imposició de valors i criteris, etc.).

Situant el nostre punt de partida

Escribiré mi informe como si se tratara de una historia, pues me enseñaron siendo niño que la verdad nace de la imaginación.

Ursula K. Le Guin, *La mano izquierda de la oscuridad*

Les dinàmiques proposades també es poden realitzar amb l'alumnat amb petites modificacions. Us animem a explorar-les també amb les famílies. L'educació intercultural i en perspectiva de gènere necessita la implicació de tota la comunitat educativa.

La Guia ofereix unes coordenades des de les quals començar a caminar. Les temàtiques que aquí s'aborden són complexes, però també hi ha molt camí recorregut. Partint del coneixement existent, i sent conscients de les limitacions de la Guia, hem decidit utilitzar aquest espai per abordar aspectes que estan menys treballats, com la interseccionalitat, i aprofitar els recursos existents per treballar altres aspectes com el sistema sexe-gènere o la interculturalitat. Al final de la Guia també trobareu més recursos complementaris i un glossari amb una selecció dels principals conceptes definits des del marc conceptual que proposem.

La Guia pretén ser una eina per acompanyar-vos en aquest camí. Desitgem que sigui un viatge plaent, i que recupereu la curiositat per l'autococoneixement i la passió per acompanyar el jovent en el seu creixement com a persones crítiques, lliures i compromeses en la construcció d'un món més lliure i igualitari. En el recorregut que us proposem hi ha molta part d'aquest plaer, experimentat com a Lo Relacional, en el procés d'acompanyar les noies del projecte Camins, així com d'altres joves, famílies i professorat.

A la Guia hem optat per utilitzar diferents estratègies pel que fa al gènere gramatical. El català és un idioma molt binari, però també ens ofereix algunes possibilitats per utilitzar el llenguatge de manera no sexista i inclusiva. El llenguatge binari reproduceix la discriminació històrica vers les dones i altres persones amb vivències del gènere no binàries. Utilitzar el masculí com a forma genèrica contribueix a la invisibilització de les dones i de les persones no binàries i reforça els estereotips de gènere. Tampoc és suficient recórrer al doble gènere gramatical, perquè reforça el sistema binari i deixa fora les persones amb vivències del gènere més fluides.

En aquesta Guia hem optat per alternar diferents propostes. Sempre que es pot utilitzem noms genèrics (l'alumnat) i pronoms indefinits (tothom). També ens referim a la persona, les persones com a subjecte que inclou tothom. En aquest sentit utilitzem el femení com a fórmula del plural. També perquè pot provocar reflexions vers la invisibilització de les dones en el llenguatge i en els continguts acadèmics. En altres ocasions hem optat per la fórmula ciutadan*s, perquè considerem que inclou les persones que s'identifiquen com a homes, dones i les que se senten fora del binarisme. Aquesta última fórmula no l'apliquem sempre, perquè lingüísticament, donada l'estructura del català, presenta dificultats a l'hora d'escriure la paraula. Canviar les estructures lingüístiques per fer-les inclusives és una pràctica complexa i feixuga, però, des de la nostra perspectiva, és fer un pas endavant per fomentar els canvis socials vers la igualtat i la diversitat de gènere.

Un altre aspecte que ens incomoda és la utilització de les sigles LGTBIQ. Les utilitzem per fer referència a les persones amb sexualitats no heterosexuales i persones no cis, però som conscients de les limitacions i exclusions que podem generar en utilitzar unes sigles que només fan referència a lesbianes, gais, trans, bisexuals, intersexuals i *queer*. És impossible recollir tots els desitjos i totes les identitats existents. A més la sexualitat i la identitat són aspectes dinàmics, per tant aniran apareixent noves paraules i categories d'identificació en funció de les necessitats, desitjos i posicionaments de la gent. Per fer referència a aquest aspecte obert de la sexualitat i de la identitat, afegim a les sigles LGTBIQ, el símbol +. D'aquesta manera posem l'accent en la diversitat de formes de viure, expressar, sentir i pensar la sexualitat, el gènere i la identitat. Mantenim la utilització de les sigles per situar-nos en connexió amb les lluites des de l'activisme i els moviments socials pels drets afectius, sexuals i de gènere.

Al llarg de la Guia parlem d'inclusió i de diversitat. Aquests conceptes també necessiten contextualització. La inclusió i la diversitat s'estan utilitzant des de les polítiques públiques i educatives amb diferents connotacions. Moltes vegades quan es parla de diversitat es fa en referència a les persones que surten dels estàndards de vida hegemònica. Aquestes persones són llegides i construïdes com les altres (les diverses funcionals, les novingudes, les que tenen altes capacitats...), unes altres que necessiten intervencions educatives específiques per facilitar-ne la inclusió en els estàndards relacionals i curriculars. L'alumnat divers entès com el que surt de la norma, diferent, especial i discapacitat, desigual i minoritzat o dissident (en funció de la perspectiva). D'aquesta manera la intervenció educativa se centra en afavorir processos d'inclusió, que poden anar de bracet de processos de normalització i homogeneïtzació.

Nosaltres entenem que totes les persones som diverses, totes. Entenem la diversitat com a diferències enriquidores, que des de l'educació hem d'acompanyar per apoderar l'alumnat en el seu desenvolupament i creixement acadèmic i personal, des de la llibertat, l'autocura, el respecte i l'empatia cap a les diferències de les altres persones. No com una diferència que s'ha de tolerar o integrar. Al llarg de la Guia parlem d'inclusió, però ho fem des d'un posicionament atent a les possibles exclusions que de la nostra acció se'n puguin derivar. Si hi ha inclusió, sempre pot haver-hi persones i realitats excloses. Nosaltres preferim centrar-nos en les normes, en els sistemes que generen les exclusions i les inclusions, per interrogar-los amb una mirada *queer* de l'educació i fer propostes creatives que resisteixin i transgredeixin la norma.

Finalment cal explicitar que entenem l'educació en un sentit expandit. L'aprenentatge es dona en tots els moments i àmbits de la vida. El barri, la televisió, les xarxes socials, els videojocs, les plataformes com Netflix o HBO, les amistats, la família, les lectures, les institucions públiques... són agents educatius en si mateixos. A la Guia ens centrarem en un agent educatiu concret, els centres educatius, i més concretament els instituts d'educació secundària. No és una elecció casual. És un dels espais que més han marcat les experiències educatives de les participants del projecte Camins. Com a Lo Relacional, també considerem que és un espai privilegiat per re/pensar les pràctiques educatives i com estem afavorint (o no) la construcció de l'institut com un espai on el jovent es pot sentir identificat, participat, valorat i reconegut, on pot explorar qui és des de la creativitat, l'afecte, la seguretat i la igualtat d'oportunitats mitjançant una política educativa de l'equitat i la redistribució dels recursos.

Activitat 1: In/visible

ACTIVITAT INTRODUCTÒRIA

Activitat destinada a introduir les temàtiques que treballarem al llarg de la Guia, a trencar el gel i generar un ambient de confiança i seguretat. Abans d'abordar qualsevol tema, però sobretot si és una qüestió que ens afecta perquè apel·la directament a les nostres experiències i sentiments, és aconsellable dedicar un temps a generar un clima de confiança i de seguretat. Connectar-nos amb la temàtica i posar-nos en disposició d'escoltar i escoltar-nos sense jutjar.

Persones destinatàries:

Professorat i alumnat

Objectius

- Trencar el gel
- Activar la mirada vers els aspectes in/visibles i la seva relació amb els estereotips i prejudicis.
- Fomentar l'escolta activa i el respecte.
- Activar el cos i situar-lo al centre del procés pedagògic.
- Introduir la temàtica.

Paraules clau:

Mirada

Visible

Invisible

Escolta activa

Estereotips

Prejudicis

Descripció

- Cada persona escriu en un paper un aspecte de la seva personalitat que és visible per tothom (tinc els cabells curts) i en un altre paper un aspecte de la seva personalitat que no és visible (m'agrada anar en bici). Cada persona s'enganxa les etiquetes en alguna part visible del cos.
- Caminem per l'espai i quan ens creuem la mirada amb una persona ens apropem. Ens posem en paral·lel i ens mirem cara a cara.
- Sense llegir les etiquetes que ja té enganxades, escrivim un aspecte de l'altra persona visible i un altre invisible. Li enganxem les etiquetes al cos. Agraïm al company/a l'etiquetat i continuem caminant per l'espai. Repetim l'exercici dues o tres vegades.
- Caminem una vegada més per l'espai mostrant i llegint les etiquetes de tothom.

- Ens dividim en petits grups (màxim 5 persones).
- Cada grup escull un lloc de la sala on treballar. Cada persona llegeix les etiquetes que li han escrit.
- Es col·loquen totes les etiquetes al terra o a la paret, com si féssim un mural.
- A partir de les etiquetes de totes les persones del grup, busquem aspectes que tenim en comú i fem un llistat seguint la frase: "Nosaltres som...".
- En sessió plenària, cada grup es presenta a la resta a partir de les frases "Nosaltres som...".

Per reflexionar

S'obre un espai per reflexionar sobre l'activitat. La persona que dinamitza la dinàmica va proposant preguntes per orientar el diàleg.

- Com ha estat el procés d'autoetiquetar-se?
- Com ha estat el procés d'etiquetar la resta?
- Hem encertat? Ens han encertat?
- Què aporta mirar les persones des d'allò invisible?
- Hem descobert alguna cosa que no sabíem de nosaltres mateix*s o dels companys i companyes?
- Què aporta pensar des del "nosaltres som"?

A la cultura occidental la vista és un dels sentits més desenvolupats. La vista ha estat i encara és, un element central en la construcció del sexe i de la raça (principalment a partir de la forma dels genitals i el color de la pell) i ha estat utilitzada per naturalitzar desigualtats socials, sexuals i racials.

Per altra banda, també hi ha tot un seguit d'aspectes que tenim tan interioritzats que són invisibles als nostres ulls, però que operen amb molta força en la producció de les desigualtats. Els estereotips i els prejudicis formen part d'aquests elements invisibles que condicionen com ens relacionem amb nosaltres mateix*s i amb les altres persones, també amb l'alumnat.

Al llarg de la Guia, la dicotomia visible/invisible anirà apareixent per interrogar el sistema sexe-gènere, el sistema cultural i el model educatiu dominant. Finalitzar l'activitat amb la recerca d'aspectes comuns és un fet que també introdueix una aposta per la creació d'identificacions que vagin més enllà de les identitats úniques i tancades.

2/ L'educació com a espai on explorar noves formes d'habitar el món inclusives, equitatives i diverses

¹ El concepte d'educació obligatòria canvia segons el país. Alguns països com Finlàndia, Dinamarca, França, Regne Unit, Austràlia i EUA, estableixen l'obligatorietat d'educar els menors, permetent així formes alternatives d'escolarització, com educar els menors a casa.

A Catalunya¹, l'assistència a l'escola és obligatòria. Des dels 6 fins als 16 anys, 5 dies a la setmana, amb un mínim de 5 hores diàries. La nostra infància i adolescència transcorren en aquest espai anomenat escola-institut. Són dos moments crucials en el cicle vital, ja que són les etapes on es configuren els que seran els pilars de la nostra identitat. Si invertim un període tan llarg i tan rellevant de les nostres vides a l'escola i a l'institut resulta vital preguntar-nos: Com és aquest espai en el qual passem tota la nostra infància i adolescència? Què hi aprenem? Com ens formem com a persones i com a ciutadan*s?

Les escoles i els instituts no són neutres. La distribució dels espais, la configuració de les aules, del pati, dels passadissos, dels lavabos, la selecció dels continguts del currículum, les metodologies pedagògiques que s'utilitzen, la interrelació entre professorat i matèries, les activitats i festes que s'hi celebren, la diversitat en el menú del menjador escolar o de la cafeteria, el contacte amb el barri, el poble, les entitats, la intervenció de les famílies i de l'alumnat en la vida quotidiana del centre, entre d'altres factors, produeixen processos i experiències pedagògiques diverses.

El context sociopolític actual (crisi econòmica, tancament de fronteres i enduriment de les polítiques migratòries, conflictes armats, persones refugiades, ressorgiment de l'extrema dreta, els discursos de l'odi reforçats pels mitjans de comunicació i les xarxes socials, la visibilitat de moviments feministes, LGTBIQ+ i antiracistes amb posicionaments diversos i molt sovint confrontats...) suposa grans reptes per al sistema educatiu contemporani. D'una banda, ha de respondre a les pressions d'un sistema capitalista, neoliberal, neocolonial i militarista. De l'altra, l'educació contemporània s'articula al voltant d'un discurs i d'unes lleis educatives basades en la democràcia, la igualtat de drets i d'oportunitats, la inclusió, la diversitat, la participació i l'emancipació.

L'escola com a institució de normalització

Conceptes com democràcia, igualtat de drets i oportunitats, diversitat o inclusió tenen significacions diferents en funció de la ideologia del partit polític que dicta les lleis en cada moment, del seu model de ciutadania i del sistema social que vol instaurar. Les lleis educatives no són neutres. De fet, l'alumnat, les famílies, el professorat, activistes, persones de l'acadèmia, de l'educació no formal... generalment no estem convidades a participar en aquests debats. De vegades, des de posicions de govern més progressistes, se'ns consulta, però les nostres opinions no són vinculants. En general, tenim poc marge per incidir en la redacció de les lleis educatives o per fer propostes de canvi o de millora una vegada estan elaborades i aprovades.

Els centres d'ensenyament són reflex de les ideologies dominants en cada context històric. El nostre sistema social és cisheteropatriarcal, racista, colonial, capitalista, edatista, capacitista, militarista i cristianocèntric (entre d'altres). Les nostres escoles bressol, centres de primària, instituts, universitats, centres de formació per a persones adultes, espais, casals... formen part d'aquest sistema social i de l'entramat institucional que pot re/produir les desigualtats socials.

Gran part dels centres educatius de Catalunya encara estan immersos en lògiques pedagògiques pròpies de la modernitat. Com apuntava Foucault (1975), l'escola forma part d'un entramat d'institucions disciplinàries (juntament amb el psiquiàtric, la presó, la fàbrica, l'esfera domèstica o el museu), que des del segle XIX, han contribuït a la creació del subjecte dominant a Occident encarnat en el cos d'un home cis, blanc, burgès i heterosexual.

A partir d'entendre el paper que juguen les institucions educatives a nivell històric i sistèmic, com a professionals podem reflexionar com volem actuar en relació a les desigualtats: si volem contribuir a perpetuar-les (encara que sigui inconscientment) o bé, a transformar-les. En aquest sentit, ens hem de plantejar com ens posicionem en el marc d'una institució que es va fundar (i que en alguns aspectes encara manté) des d'una lògica tancada, de distinció, de separació, classificació, jerarquització, ordenació de cossos, capacitats i sexualitats, de disciplina i segmentació del coneixement, de modelació de la imaginació, i de coartació del plaer i la curiositat per aprendre.

El currículum in/visible

El model pedagògic dominant organitza el coneixement en compartiments estancs, construïts a partir de relats escrits per altres, generalment homes cis, blancs, benestants, als quals es pressuposa una heterosexualitat.

És un procés pedagògic articulat a partir d'un currículum que no persegueix el pensament crític, sinó l'adaptació de totes les persones a un patró estàndard fictici, que uniformitza persones diverses, que han d'aprendre el mateix, de la mateixa manera i en el mateix horari, que anul·la la capacitat de l'alumnat de decidir sobre el seu propi aprenentatge, que invisibilitza les particularitats, els interessos i sabers propis de l'alumnat i les famílies.

Un model pedagògic que centra els aprenentatges en l'adquisició de "sabers útils", de competències aplicables al mercat laboral capitalista. Un sistema utilitarista i instrumentalitzat que no només separa, sinó que jerarquitzava les àrees curriculars, arraconant les matèries vinculades a promoure la creativitat, el pensament artístic i el pensament crític. Es desvin-

culen les emocions, els sentiments i el cos de la producció del coneixement. Un coneixement fred, que es defineix com a racional, universal i objectiu, produït en matèries com les matemàtiques, la llengua o la ciència.

Un model pedagògic que mesura l'aprenentatge, principalment, a partir d'exàmens, premiant en molts casos la repetició memorística dels continguts. La passió per aprendre, la creativitat, l'autoaprenentatge, l'autoestima, l'escolta, l'empatia o la col·laboració amb altres company*s, no són una prioritat. No estan inclosos a la majoria dels programes docents ni en les competències avaluable.

El currículum té altres continguts ocults i invisibles. Aprenem que ens hem d'identificar amb un únic gènere, aquell que se'ns ha assignat en néixer en funció d'una morfologia sexual inscrita en la nostra partida de naixement. Aprenem que hi ha una forma esperada i més acceptada d'expressar el gènere (en funció de la cisrespondència noi-masculinitat i noia-feminitat) i que qualsevol dissidència pot ser qüestionada, assenyalada i en funció del context, castigada. Aprenem que els homes no heterossexuals, les dones, o persones d'altres parts del món o de cultures minoritzades, no produeixen coneixement, perquè gairebé no surten als llibres de text. Aprenem que al pati hi ha unes activitats que tenen més importància que les altres. Aprenem que ser gai o lesbiana és un insult. Aprenem que el color carn és un rosa pàl·lid i no un color xocolata. Aprenem que hi ha unes festes i manifestacions religioses que tenen cabuda al sistema educatiu i altres no. Aprenem que les famílies tenen una mare i un pare. Aprenem que les persones en càrrecs directius són majoritàriament homes i que les que netegen, serveixen el menjar o ens cuiden al menjador són majoritàriament dones. Aprenem que hi ha uns cossos que són desitjables i altres que no. Aprenem moltes coses i moltes vegades ni tan sols necessitem que un llibre de text o un* professor* ens les digui directament.

Com explorar noves formes d'habitar el món inclusives, equitatives i diverses

Amb els somnis comença la responsabilitat

Joanna Russ, L'home femella

A Catalunya, tenim una llarga tradició de pedagogies crítiques que aborden l'educació des de la seva dimensió política com una eina per la transformació social i la democràcia activa. Més que una única forma pedagògica, les pedagogies crítiques beuen de diferents tradicions educatives i engloben diferents formes de pensar i activar l'educació: l'educació popular, l'escola democràtica, les pedagogies per a l'emancipació, l'educació transfrontera, l'educació viva, les pedagogies invisibles, les pedagogies feministes, les pedagogies transfeministes, les pedagogies coeducatives, les pedagogies de la cura, les pedagogies *queer*, les pedagogies antinormatives, les pedagogies de-generades, les pedagogies subversives, les pedagogies dissidents, les pedagogies del contacte, les pedagogies interculturals, les pedagogies antiracistes, les pedagogies decolonials, les pedagogies culturals o col·laboratives, les pedagogies inclusives, les pedagogies de la diversitat, la pedagogia tòxica, la pedagogia sexi, etc.

Alguns d'aquests corrents pedagògics tenen un llarg recorregut a Catalunya. Altres encara s'estan definint. El que tenen en comú és que, des de diferents perspectives, metodologies, intensitats i radicalitats, aposten per interrogar les estructures pedagògiques hegemòniques del sistema educatiu. Amb els seus encerts i les seves limitacions, aquests corrents pedagò-

gics crítics o llibertaris, han generat una tradició i un coneixement que ens permet preguntar-nos com podem queeritzar l'educació, com la podem despatriarcalitzar i decolonitzar en el context actual.

Com podem desbaratar l'imaginari d'una educació de camins traçats que re/produeixen desigualtats socials, econòmiques, racials, sexuals, de gènere, culturals, religioses, etc. per construir un altre imaginari de camins oberts, flexibles, diversos, possibilitadors d'altres pràctiques educatives més connectades i respectuoses amb la diversitat de l'alumnat i amb les problemàtiques contemporànies?

Per promoure un canvi de model pedagògic no és suficient identificar les pràctiques de normalització, d'inclusió/exclusió del sistema educatiu. Hem d'arriscar-nos a explorar nous camins, camins incerts, camins que seran diferents en cada context, però que tindran alguns aspectes comuns.

Començarem per situar la mirada en els mecanismes de normalització que generen diferents experiències de desigualtat, privilegis, avantatges, limitacions, opressions o resistències entre l'alumnat i entre el conjunt de la comunitat educativa.



Operem el sistema educatiu!

Vídeo realitzat al projecte L'Efecte Jove a Vilassar de Dalt, facilitat i creat per L'Esberla² i amb l'acompanyament audiovisual i educatiu de l'Associació Nadir. Amb el suport de l'Ajuntament de Vilassar de Dalt.

➔ <https://www.youtube.com/watch?v=cEaoXpYiud8>



² L'Efecte Jove és un procés participatiu juvenil basat en la idea d'acompanyar les joves per transformar allò que les oprimeix, apoderar-les vers aquestes discriminacions socials i actuar de forma comunitària i personal per tenir vides més lliures. Tenen altres vídeos amb experiments socials en el sistema educatiu.

Activitat 2:

Qui és qui?

ACTIVITAT INTRODUCTÒRIA

Aquesta activitat vol fer visibles els prejudicis que duem incorporats a la nostra mirada i qüestionar-los per evitar una interacció esbiaixada amb l'alumnat, les famílies o l'entorn on està ubicat el centre educatiu.

Persones destinatàries:

Professorat i alumnat

Objectius:

- Prendre consciència dels prejudicis amb els quals sovint mirem les persones i com afecten les nostres relacions interpersonals i intergrupals.
- Aprendre a mirar amb respecte les persones amb les quals convivim.
- Introduir la temàtica (paper de la norma, prejudicis...).

Paraules clau:

Mirada In/invisible

Estereotips Prejudicis

Descripció:

A continuació et presentem una sèrie d'il·lustracions i una sèrie de categories. La dinàmica és molt fàcil, només has d'unir la fotografia de la persona amb la categoria que creus que li correspon.

Categories:

Rap Cuina

Dj loga

Esport Andalusia



1.



4.



3.



5.



3.



6.

Per reflexionar

En realitat no importa si has encertat o no. El que importa és reflexionar sobre el fet d'etiquetar les persones sense conèixer-les. I això ho fem constantment en la nostra vida quotidiana, però també en l'àmbit professional.

De vegades, prejutgem l'alumnat, les famílies o la resta del professorat pel seu aspecte, la roba que porten, la llengua que parlen, el país d'on provenen, per la seva creença espiritual o la seva expressió de gènere. Aquests judicis normalment es fonamenten en estereotips. Responen a imatges distorsionades, exagerades, simplificades o magnificades, que s'han construït de manera social i mediàtica per un interès deliberat o per manca d'empatia. Quan mirem el nostre alumnat també li atribuïm etiquetes estereotipades (musulmà, gitana, bona estudiant, bon nen, descarada, migrant, amb altes capacitats o amb necessitats especials, radical...) que condicionaran les nostres formes de relació i les nostres expectatives respecte al seu desenvolupament personal i acadèmic, i això pot generar desigualtats i efectes no desitjats.

Per intervenir a l'aula és imprescindible ser conscient de quines són les etiquetes amb les quals ens estem relacionant amb l'alumnat, les famílies, el professorat, el conjunt de la comunitat educativa, l'entorn, etc.

Et convidem a observar-te, fer visibles aquestes etiquetes, analitzar quins efectes d'inclusió/exclusió, de normalització i d'homogeneïtzació pots estar afavorint sense ser-ne conscient.

Resolució de l'activitat

Imatge 01

Quan Zhou. 30 anys-. Dibuixant, il·lustradora i dissenyadora gràfica andalusa filla d'immigrants xinesos. Va estudiar a Madrid i es va graduar a Anglaterra. Els seus treballs com *Gazpacho agridulce* o *Andaluchinas por el mundo* mostren les especificitats de viure una identitat múltiple a Espanya i les experiències de racisme que li comporta. Quan Zhou va participar de la campanya Aturem els rumors (abril 2018), de la Xarxa Antirumors de Barcelona. Aquí pots llegir una entrevista:

<https://ajuntament.barcelona.cat/bcnvsodi/quant-zhou/>

Imatge 02

Khaled al Dieri. 29 anys. Estudia i treballa com a cuiner. Refugiat provinent de Síria. Actualment viu a Madrid. Pots conèixer una miqueta més al Khalid en aquesta entrevista:

https://elpais.com/internacional/2017/03/08/actualidad/1488988262_564169.html

Imatge 03

Mona Haydar. 31 anys. Rapera, poeta, activista musulmana i feminista, amant de la permacultura. Coneguda per la seva cançó “Hijabi (Wrap my hijab)”, una cançó de protesta que es va fer viral a les xarxes. Pots veure el videoclip en aquest enllaç:

https://www.youtube.com/watch?v=XOX9O_kVPeo

Imatge 04

Teresa Pratginestós. Coneguda com l'àvia DJ del Sónar. Es defineix com una persona molt activa. Va participar a la campanya “Derribemos los prejuicios” de la marca Coca-Cola. També va ser imatge del cartell del T-Shirt Festival de València. La seva participació en campanyes publicitàries pot ser llegida com una acció de sensibilització contra els prejudicis o com una estratègia del mercat capitalista per apropiarse del discurs de la diversitat i convertir la diferència en un producte de màrqueting. Al programa *Entrelínies* li van fer un petit reportatge l'any 2007:

<https://www.youtube.com/watch?v=g774ccOIm74>

Imatge 05

Jessamyn Stanley. 32 anys. Professora de ioga. Activista defensora de la positivitat corporal, *instagramer* i escriptora. S'autoidentifica com a dona grassa, negra i *queer*. Pots consultar el seu Instagram <https://www.instagram.com/mynamesjessamyn/> o l'entrevista que li vam fer a la revista *Cosmopolitan* per celebrar el Dia Internacional del Ioga:

<https://www.cosmopolitan.com/es/salud-fitness/fitness/a28115534/yoga-jessamyn-stanley-gorda/>

Imatge 06

Aaron Fotheringham. 28 anys. Atleta amb diversitat funcional. Skater amb cadira de rodes. Pots conèixer una miqueta més a l'Aaron en aquesta entrevista del *Diario Vasco*: <https://blogs.diariovasco.com/deporte-detras-focos/2014/04/24/aaron-fotheringham-el-chico-que-convirtio-su-silla-de-ruedas-en-un-nuevo-deporte-extremo/> o al seu perfil d'Instagram <https://www.instagram.com/aaronwheelz/>

3/ Desigualtat social i eixos de desigualtat

Cada societat genera una estructura social a partir d'un sistema de relacions organitzades en un entramat de normes i valors. A la nostra societat, aquest sistema està travessat per uns eixos de diferenciació jerarquitzats que situen les persones en diferents posicions de privilegi o d'opressió. La classe social, el lloc de naixement, l'origen geogràfic o nacional, la identitat cultural, les creences espirituals, l'edat, les capacitats funcionals, el gènere, l'orientació sexual, el territori, barri o entorn de residència són alguns dels eixos de diferenciació/desigualtat que operen amb més força en la nostra estructura social³.

Així, les persones, tindran més o menys oportunitats reals de participar plenament en la societat, de gaudir dels drets, d'accedir als béns i als recursos (des del punt de vista econòmic, laboral, formatiu, polític, cultural, de salut, de l'habitatge, de la vida associativa i comunitària...), en funció de la seva posició en l'estructura social, dels grups socials als quals pertanyen i de les característiques personals.

³ L'ordre en què hem anomenat els eixos és aleatori. No obeeix cap jerarquia o rellevància en la generació de factors de desigualtats socials.

L'exclusió social és un procés dinàmic i canviant. Cada situació d'exclusió pot estar condicionada per diversos factors de desigualtat (factors personals, contextuals, estructurals i institucionals), que interaccionen entre si amb diferents intensitats, condicionant les oportunitats reals de les persones per desenvolupar el seu projecte de vida amb autonomia i d'acord amb els seus valors.

Els eixos de desigualtat no són inherents a la condició humana, ni a unes persones o col·lectius específics. Són fruit d'un context individual, social, institucional i estructural determinat. En funció dels canvis socials emergiran diferents eixos de desigualtat, que haurem de tenir en consideració si el que volem és afavorir processos d'inclusió social que possibilitin un ventall més ampli i divers de projectes de vida.

En aquesta Guia, tal i com hem avançat en la introducció, ens centrarem en 3 eixos de desigualtat: el sistema sexe-gènere, l'origen geogràfic, cultural i religiós i les posicions oposades i asimètriques entre el professorat i l'alumnat en l'àmbit de l'educació formal. Són els 3 eixos que van emergir amb més força al llarg del projecte Camins, i són especialment rellevants en la configuració de l'estructura social i del projecte vital de les persones en el nostre context social.

Fugint de perspectives essencialistes, o que busquen els factors explicatius de l'exclusió social en conductes i valors individuals, abordarem les desigualtats socials tenint en compte les relacions de les persones amb les estructures socials, els drets i les institucions, en aquest cas, la institució educativa. Interrogarem com incideix el sistema sexe-gènere, l'origen geogràfic, cultural i religiós i les relacions entre professorat i alumnat en les experiències educatives de les persones adolescents i joves, sobretot en l'etapa d'educació secundària. L'objectiu és observar la relació entre les experiències de desigualtat de l'alumnat i el funcionament de l'institut com a institució social. Una institució que vetlla per l'equitat social, l'excel·lència educativa i la preparació per a la vida, però que també pot contribuir a reforçar processos de normalització, homogeneïtzació i de desigualtats (socials, racials i sexuals) de l'alumnat i del conjunt de la comunitat educativa.

4/ El sistema sexe-gènere: estereotips i mandats de gènere

Tanca els ulls. Intenta imaginar una persona sense gènere. Pots? Segurament no has pogut imaginar una persona sense gènere⁴. Per què? Perquè el nostre sistema de pensament és sexista. Interpretem que el sexe de les persones és una característica rellevant per identificar i definir les persones. De fet, si alguna vegada ens hem trobat davant d'una persona que no podem catalogar totalment com a home o com a dona, ens genera una sensació d'estranyesa i d'incertesa. Necessitem saber si és home o dona sense cap gènere de dubte.

Tothom, en algun moment de les nostres vides, hem preguntat: “Què és nen o nena?” I tothom, en algun moment, hem contestat sense dubtar del que estàvem responnent. Per què necessitem saber el gènere de les persones? Quina informació ens aporta? Què significa ser nen? Què significa ser nena? Les preguntes no són neutres. Les preguntes i les seves respostes no són innocents. Darrere de la pregunta: “Què és nen o nena?” s'amaga tot un sistema de relacions de poder que situen les persones en situacions d'opressió o de privilegi, en funció del sexe que se li ha assignat en néixer. Perquè el nostre sistema de pensament és sexista però també masclista i atribueix més valor als homes i a la masculinitat (hegemònica), que a les dones i a la feminitat (hegemònica).

⁴ Per explorar pràctiques de criança i socialització que escapin a la lògica binària del gènere vegeu Green i Friedman (2015).

Si diem nen o nena, el que estem dient és que només hi ha dues opcions: o ets nen o ets nena. Entenent nen i nena com a dues posicions contràries. Si ets nen no ets nena, i si ets nena no ets nen. Aquesta lògica parteix d'una lectura binària dels cossos que diferencia el sexe de les persones en mascles i femelles, atribuint a cada sexe una identitat de gènere (cisgènere: mascle-home, femella-dona) i unes característiques socials (home-masculinitat, dona-feminitat), que designaran com ens hem de comportar, vestir, expressar, gestionar les emocions, com hem de viure la sexualitat, el desig i els afectes. Perquè aquest sistema també pressuposa un desig heterosexual, que invisibilitza qualsevol altra opció de sexualitat (heteronormativitat).

A aquest sistema que determina què i com hem de ser, fer i sentir, i quin paper hem d'ocupar en l'estructura social, des del feminisme i les ciències socials, se l'anomena el sistema sexe-gènere. És una eina teòrica i política per analitzar les desigualtats de gènere i fer propostes per a la seva transformació.

Per comprendre com funciona el sistema sexe-gènere, necessitem entendre almenys quatre variables: el sexe, la identitat de gènere, l'expressió de gènere i l'orientació sexual. Diem almenys, perquè aquestes categories interseccionen amb altres eixos de diferenciació i de desigualtat com l'edat, l'origen cultural, la creença religiosa o la diversitat funcional, i generen un marc normatiu pel que fa al cos, al gènere i a la sexualitat,

específic per a cada context cultural i per a cada entramat de relacions semiòticomaterials⁵.

El sistema sexe-gènere cisheteronormatiu es re/produeix a través d'uns mecanismes socials, econòmics, polítics, científics, religiosos, tecnològics, administratius, legals, literaris, artístics, etc. Un repertori múltiple i variat de canals i d'agents que re/produeixen els mandats de gènere. Els processos de socialització del gènere es donen al llarg de tota la nostra vida. És un procediment que comença a la família (colors, joguines, comportaments, habilitats, expectatives familiars...), i que després s'expandeix a altres àmbits de la vida com l'escola, el barri, el grup d'iguals, els mitjans de comunicació o les xarxes socials, per anomenar-ne alguns dels més significatius en el nostre context. Els mandats de gènere van canviant de forma per adequar-se als canvis socials, als diferents moments, als contextos històrics i geopolítics i a les diverses etapes del cicle vital de les persones. Les normes de gènere no desapareixen, només canvien de forma.

Com qualsevol sistema normatiu, el sistema sexe-gènere cisheteropatriarcal exclou, castiga i discrimina les persones que no s'ajusten a la seva norma. A través d'un mecanisme de premis i sancions, es privilegia les persones que s'adeqüen a la norma i es castiga les persones que la resisteixen o la transgredeixen. Aquests premis i sancions es repeteixen de manera sistemàtica, fent que els interioritzem com a normals, assumint-los com a naturals i no com a producte d'una construcció social, cultural i històricament determinada. De fet, ho interioritzem de tal manera que la majoria de les persones pensem en el gènere o la sexualitat com alguna cosa que som (soc dona, soc gai...), i no com una característica amb la que ens podem (o no) identificar o que pot anar variant al llarg de la nostra vida⁶.

⁵ Abordem la interrelació entre diferent eixos de desigualtat a l'apartat 7 de la Guia.

Totes les persones hem estat socialitzades en el sistema sexe-gènere cisheteropatriarcal. També les persones que ens dediquem a l'educació. En funció del treball que hem fet per desaprendre aquest sistema de gènere, el tenim més o menys interioritzat, contribuint, en major o menor grau, a reforçar-lo i perpetuar-lo.

Cada vegada que neguem a un noi la possibilitat d'expressar els seus sentiments. Cada vegada que expliquem la història, la ciència, les matemàtiques, la literatura només amb les aportacions d'homes, generalment blancs i amb heterosexualitat pressuposada. Cada vegada que fem equips de nois i equips de noies. Cada vegada que castiguem més les conductes dels nois que les de les noies a l'aula. Cada vegada que qüestionem la manera de vestir de les noies a l'institut perquè van molt curtes, molt pintades o amb hijab. Cada vegada que no intervenim quan a un noi li diuen *marica*⁷

⁶ Fes una prova. Si t'identifiques com a home o com a dona, intenta explicar el perquè. Generalment per explicar-lo fem referència a característiques sexuals, formes de vestir o de portar els cabells, el sexe de les persones per les quals sentim atracció o desig sexual. Si analitzem amb detall les nostres respostes, veurem que són confuses i que no serveixen per entendre amb exactitud què és ser dona i què és ser home. Quan fem tallers molts joves responen: “Soc noia perquè tinc vagina”. Però també hi ha noies que tenen penis. “Soc noi perquè tinc els cabells curts”. Però també hi ha nois amb els cabells llargs. “Soc noi perquè m'agraden les noies”. Però també hi ha nois que senten atracció per altres nois. Malgrat aquesta dificultat de definir què és noi-home/noia-dona, o no ser cap de les dues opcions, aquest sistema té conseqüències reals en molts àmbits de la nostra vida quotidiana.

⁷ Als tallers que fem als instituts, els insults que més es repeteixen fan referència a orientacions sexuals no heteronormatives (*marica, bolle-rra...*), als aspectes físics (*gorda, tap, pal...*) o al fet de fer o tenir comportaments que es consideren de l'altre gènere (*marimacho, maricón*).

per no jugar a futbol, per la seva forma de parlar o perquè prefereix estar amb les noies. Cada vegada que sentim com una noia és insultada per algun aspecte del seu cos (gorda) o de la seva sexualitat (puta) i no diem res. Cada vegada que mirem amb estranyesa alumnes, famílies, professorat o altres membres de la comunitat educativa que no segueixen els mandats de gènere. Cada vegada que callem o que mirem a un altre costat. Cada vegada, estem alimentant el sistema de premis i sancions, estem reproduint les desigualtats i les violències de gènere.

Un primer pas imprescindible per incorporar la perspectiva de gènere a la nostra pràctica educativa és reflexionar en primera persona sobre les pròpies idees, prejudicis i vivències respecte al sexe, al gènere i a la sexualitat. Prendre consciència dels nostres privilegis o opressions en l'àmbit individual, per poder identificar quin paper tenim en la reproducció o transformació dels mandats de gènere en l'àmbit personal, social i en la nostra quotidianitat professional amb el jovent.

Trencar amb els estereotips de gènere requereix un treball diari. No és una tasca fàcil. De vegades no sabem com fer-ho perquè al llarg de la nostra formació no hem rebut una formació específica i no en tenim les eines. Altres vegades ho intentem però ens trobem amb resistències institucionals i poques aliances entre el professorat o tenim un contracte precari i ens sentim vulnerables. Altres vegades, ens enxampem a nosaltres mateixes reproduint els mandats de gènere. Com a educador*s que volem queeritzar les nostres pràctiques pedagògiques, hem d'estar en un procés constant de revisió i deconstrucció, amb una mirada atenta a l'alumnat, per poder acompanyar-lo en el seu procés de creixement, des de la llibertat i la felicitat.

Hi ha alguna persona que encaixi al 100% en la norma de gènere?

Si tenim una mirada atenta veurem que les vivències del gènere i de la sexualitat del nostre entorn són molt més diverses del que pensem. Mira atentament l'alumnat, el professorat, les persones que formen el teu entorn quotidià. Hi ha alguna persona que encaixi al 100% en la norma de gènere? Aquesta és una altra pregunta que no és innocent.

Preguntar-se qui encaixa al 100% en els mandats de gènere obre la porta a qüestionar el propi sistema sexe-gènere cisheteropatriarcal com a principal generador de malestar i de violència. Moltes vegades ens preguntem com acabar amb l'assetjament escolar, l'homofòbia i el masclisme als instituts, però poques vegades apuntem directament al propi sistema de gènere. El masclisme, la transfòbia, l'homofòbia, la lesbofòbia, la bifòbia, la gordofòbia... tenen les seves arrels en el sistema sexe-gènere cisheteropatriarcal.

Totes les persones hem estat socialitzades en un sistema que naturalitza que cada cos té assignat una identitat de gènere, una forma d'expressar-se, de comportar-se i una sexualitat. Un sistema que delimita quins espais podem habitar en funció del sexe que ens han atribuït amb el naixement, quina és l'aparença desitjable, quines les pràctiques sexuals saludables i quines les relacions afectives acceptables. En aquest entramat de codis i relacions, totes les persones veiem limitades les nostres possibilitats de créixer i desenvolupar-nos amb llibertat, d'explorar el nostre cos, la identitat, la sexualitat, els afectes i les relacions sense sentir malestar o culpabilitat. Les categories nen/nena, noi/noia, home/dona són tan rígides que generen malestar a multitud de persones.

Preguntar-se qui encaixa al 100% en els mandats de gènere és situar els estereotips de gènere en el relat de la masculinitat, la feminitat i la sexualitat hegemònica, explicitant que hi ha altres formes de masculinitat, de feminitat i de sexualitat. És situar de forma històrica, geogràfica i cultural el sistema sexe-gènere per identificar com els estereotips i els mandats de gènere han canviat al llarg de la història (la individual, la familiar, la comunitària i la planetària). És entendre com les nostres experiències sobre el cos, el gènere i la sexualitat poden canviar si canviem de context geogràfic, amb l'edat, en funció de les nostres experiències, de la cultura o cultures amb les quals ens sentim identificades, de les creences espirituals o de les nostres capacitats físiques i intel·lectuals.

La pregunta: “Hi ha alguna persona que encaixi al 100% en la norma de gènere?” formulada a l'entorn educatiu també obre possibilitats per construir altres històries i contrarelatats sobre el cos, el gènere i la sexualitat amb l'alumnat i el conjunt de la comunitat educativa.

Generalment quan expliquem a les aules el sistema sexe-gènere, expliquem que hi ha persones que queden excloses de la norma: cossos intersexuals, que no estan representats per les categories de mascle i femella, persones trans, que qüestionen la cisrespondència entre mascle-home i femella-dona, persones que viuen i expressen el gènere des de la fluïdesa i no des del binarisme, persones lesbianes, gais, bisexuals, pansexuals o asexuals.

Centrem el nostre discurs, principalment, en les desigualtats de gènere que afecten les noies, que invisibilitzen com el sistema sexe-gènere també genera desigualtats i malestors entre les persones socialitzades com a

nois i des de la masculinitat hegemònica. Explicuem la violència de gènere centrada en l'amor romàntic i en les relacions de parella, des d'una mirada heterocentrada, adultocèntrica i occidentalocèntrica, que exclou les persones no heterosexuales, les que no han tingut parella, així com les que tenen altres interpretacions culturals de la parella, la família o l'amor.

Explicar el cos, l'expressió de gènere, la identitat, la sexualitat des de la diversitat genera una altra història, unes altres històries. Amplia l'univers d'experiències possibles, de maneres de ser noi, noia o de no ser-ho, de formes d'expressió de gènere (femenines, masculines, andrògines o fluïdes) que no necessàriament afecten o entren en conflicte amb la identitat de gènere, de sexualitats que amplien l'espectre de cossos desitjables.

Preguntar-se qui encaixa al 100% en els mandats de gènere és obrir la porta a la complexitat, per cert, molt més en sintonia amb la realitat de les nostres aules. És aprendre a viure tranquil·lament amb la incertesa, a escoltar, preguntar, explorar, recórrer i construir conjuntament i respectuosament els camins del sexe, el gènere i la sexualitat amb el nostre alumnat. I fer-ho des de plantejaments pedagògics radicals, que qüestionen i desestabilitzen la norma de gènere de manera continuada i transversal. No només des del tractament de la diversitat de gènere i sexual com a excepció, per celebrar el Dia contra la LGTBIQ-fòbia o com a proposta d'un* docent feminista, que pertany al col·lectiu LGBTIQ o que té especial consciència en aquestes temàtiques. Incorporar la perspectiva de la diversitat sexual i de gènere únicament des d'aquesta excepcionalitat reforça la idea de raresa per part de les persones protagonistes de la celebració d'aquella data concreta. No mostra la diversitat sexual i de gènere com a part inherent a la condició humana. No qüestiona la norma de gènere.



Recursos per treballar el sistema sexe-gènere

Aquí tens uns materials que han elaborat altres companyes per treballar el sistema sexe-gènere. Compartim els posicionaments teòrics, pedagògics i polítics d'aquests materials. Hem decidit no duplicar materials pedagògics i aprofitar aquesta Guia per visibilitzar que som moltes les que estem aportant experiències, afectes i coneixements per a la construcció d'una pedagogia feminista.



Dibuixant el gènere

Llibre, vídeos animats i guia didàctica que expliquen el gènere com una construcció cultural que regula les diferències i desigualtats entre dones i homes i que suposa l'exclusió de les persones trans, intersex, gais, lesbianes i bisexuals. Ens mostren quines són les pressions, les violències i els discursos que estableixen les normes del gènere i que configuren les nostres vides. És un projecte de Gerard Coll-Planas (text) i Maria Vidal (il·lustracions). Publicat per Edicions 96 el 2013.

➔ <http://www.dibgen.com/index-ca.html>



Desaprenent, una mirada feminista a l'etapa secundària

Una guia pràctica amb propostes per treballar el sistema sexe-gènere, les violències masclistes vers les nenes-noies-dones i vers les persones del col·lectiu LGTBI i per a la reflexió personal. És un material elaborat per Coeducació (Aida Rivas Moreno, Anna Carreras Port, Alba González Castellví) i Candela (Xavi Cela Bertrán, Marta Sales Romero). Amb disseny gràfic i il·lustracions de Maria Romero García. Editada per l'Ajuntament de Barcelona-Districte Eixample. Març 2019.

➔ https://media-edg.barcelona.cat/wp-content/uploads/2019/04/01181902/guia_def.01.pdf



Ni uniformes, ni etiquetes.

Per una escola i un món intercultural i en equitat de gènere

Material pedagògic de la Fundació Akwaba. Forma part de la campanya d'educació per la justícia global (2018) adreçada als infants i joves, professorat i famílies dels centres educatius catalans. Té un marc conceptual adreçat al professorat i activitats adreçades a alumnat de primària i secundària. Coordinat i redactat per la Fundació Akwaba (Begoña Carrera Redondo, Montse López Amat i Núria Gómez Camprubí). Amb la col·laboració de Lo Relacional, Polígon Cultural, Enmedio i la Fundació. La imatge gràfica és d'Amaia Martín i la maquetació és de Iolanda Guàrdia.

➔ <http://niuniformesnietiquetes.esy.es/materials-educatius/>

4.1/ Pedagogies feministes i queer

Tal com hem vist a l'apartat anterior el sistema sexe-gènere té un paper protagonista en el sistema educatiu. En aquest apartat intentarem resumir les aportacions de les pedagogies feministes i *queer* per veure com les podem aplicar al nostre entorn educatiu.

Les pedagogies feministes i *queer* que aquí plantejarem beuen d'una tradició pedagògica basada en la coeducació, però, des del nostre punt de vista, fan una proposta més radical i transformadora.

La coeducació és un concepte emprat des del feminisme i les ciències socials per designar un paradigma d'intervenció educativa que posa al centre del sistema educatiu la perspectiva de gènere. Pren com a punt de partida que l'educació no és neutra. Més aviat al contrari, la socialització de gènere diferenciada és un element clau en els processos d'aprenentatge, en l'establiment de les relacions i en la construcció de les identitats en el marc del sistema educatiu. La coeducació persegueix un canvi en el sistema educatiu i social. Persegueix una educació basada en la igualtat i la no discriminació per raó de sexe, expressió de gènere, identitat de gènere o d'orientació sexual.

El concepte coeducació té molts matisos i s'està aplicant de diferents formes, en funció dels debats contemporanis i de les posicions teòriques i polítiques de les persones que el porten a terme. Al començament del recorregut a mitjans dels anys 1970, la coeducació va posar l'èmfasi en passar d'una educació que segregava per sexes a una educació mixta, on nois i noies rebessin una mateixa formació. Fruit d'aquesta etapa, moltes vegades educació mixta i coeducació s'utilitzen com a sinònims. Però la coeducació va més enllà d'educar en un mateix espai nois i noies. Un altre aspecte crucial de la coeducació ha estat aconseguir que les noies tinguessin accés a qualsevol nivell educatiu. Accions com aquestes han suposat una igualtat formal però no real. Per exemple, les noies van a la universitat, tenen millors resultats acadèmics, però això no es tradueix en una igualtat efectiva en l'àmbit laboral. Des de la coeducació s'han fet molts esforços per visibilitzar les aportacions de les dones a les diferents àrees de coneixement i per a la utilització d'un llenguatge no sexista. Generalment, quan s'aplica la coeducació als centres educatius es pensa, principalment, en accions adreçades a l'alumnat: el professorat identifica les conductes masculines i LGTBI-fòbiques de l'alumnat i proposa tallers i accions de prevenció i de sensibilització. Però no es fan tantes accions adreçades a identificar les conductes masculines i LGTBI-fòbiques del professorat o a transformar el nivell estructural del mateix institut com a institució social.

Totes aquestes accions són, i han estat, importants per avançar en la igualtat de gènere. Però per promoure i garantir una educació basada en l'equitat, la no discriminació per raó de sexe, expressió de gènere, identitat de gènere o orientació sexual i des de la diversitat afectivosexual i de

gènere, es necessita una revisió més àmplia i profunda del sistema sexe-gènere i del sistema educatiu i unes propostes que tinguin en compte el conjunt de la comunitat educativa.

Las pedagogies feministes i *queer* que prendrem com a model, tenen una història més curta, encara que ja fa més de 3 dècades que estan en relació i funcionament.

El terme *queer* és un barbarisme, una paraula que utilitzem des de l'anglès. És un insult contra persones no cis i no heteroxuals, que al català es podria traduir com a *bollera*, *marica*, rara, degenerada o tot allò que se surti de la norma. Va passar de ser un insult a ser un element d'apropiació i apoderament per part de *mariques*, *bolleres*, trans, pobres, aturades, migrades, seropositives, negres. El van utilitzar com a identitat paraigua per distanciar-se de la paraula gai, que a finals dels anys 80 només representava als gais homes, blancs, cis, burgesos, amb un projecte polític centrat en la integració des de la normalitat. Aquesta definició ja ens dona moltes pistes de què passarà si ajuntem la paraula *queer* a la paraula pedagogia. Es tracta de repensar l'educació des de l'estranyesa, des de la subversió, des de la curiositat, des de l'error, des del desig, des de la no normalitat, des de la llibertat, la creativitat i des dels afectes. Per construir un sistema educatiu més habitable on tots els cossos, totes les sexualitats, totes les expressions de gènere siguin visibles i importin. On les identitats no són fixes, ni estables, ni homogènies, sinó que es van articulant amb la vida.

Preguntes per a l'autoconeixement

- ▶ Els continguts curriculars que utilitzes visibilitzen els sabers i les experiències de dones, persones no heterosexuales i de diferents orígens i contextos culturals?
- ▶ Utilitzes un llenguatge inclusiu (no sexista i no binari) en les teves comunicacions i materials pedagògics?
- ▶ S'utilitza un llenguatge inclusiu (no sexista i no binari) en les comunicacions formals i informals, orals i escrites, del centre educatiu, i en la senyalística informativa de l'espai?
- ▶ A quin tipus d'activitats, cossos i identitats es dona prioritat en els espais (pati, aula, gimnàs, menjador, cafeteria)?
- ▶ Hi ha una organització binària dels lavabos?
- ▶ La perspectiva de gènere i de sexualitat que apliquem al discurs i als materials pedagògics és binària i heterocentrada o inclou persones intersexuals, trans i té en compte tot l'espectre de sexualitats? És una perspectiva eurocentrada o inclou la diversitat cultural i religiosa pel que fa al gènere, al sexe, al cos i la sexualitat?
- ▶ Es reproduïx l'estructura de poder en la distribució de rols i funcions del centre (direcció, secretaria, caps de departament, assignatures)?
- ▶ Com es visibilitzen i es promouen les tasques de cura de les persones i dels espais?
- ▶ Com es planteja l'institut temes com la conciliació personal, social i familiar?
- ▶ Com afecta la manera de concebre el gènere i la sexualitat del professorat i del conjunt de persones adultes en les expectatives que es projecten sobre l'alumnat?
- ▶ Hi ha espais per reflexionar, aprendre i intercanviar estratègies i materials de coeducació entre el professorat?
- ▶ Com es treballa la diversitat afectiva, sexual i de gènere amb les famílies?
- ▶ Quina relació té l'institut amb entitats feministes i LGBTIQ i amb els serveis públics pel que fa a la igualtat afectiva, sexual i de gènere de l'entorn?

Reflexionar sobre aquestes preguntes ens pot ajudar a:

- Obrir camí per avançar en la construcció de l'institut com a espai feminista i *queer* amb una perspectiva de diversitat afectiva, sexual i de gènere integrada de manera transversal a tots els àmbits de la vida del centre educatiu.
- Detectar les relacions de poder, les situacions d'avantatge o de limitacions per raó de sexe, gènere i de sexualitat del conjunt de la comunitat educativa.
- Dissenyar accions educatives que visibilitzin la diversitat de cossos i sexualitats.
- Promoure identificacions entre l'alumnat i la comunitat educativa que permetin l'empatia i les aliances.
- Situar la vida, les cures i els afectes al centre de la pràctica pedagògica i de les relacions.

4.2/ Portant les pedagogies feministes i *queer* a la pràctica

La Guia és una invitació a caminar, a explorar com podem fer dels nostres centres educatius espais més habitables i amables per tothom. En aquest apartat volem compartir algunes de les estratègies que a nosaltres ens funcionen per portar a la pràctica una pedagogia pensada des de plantejaments *queer* i feministes. No són receptes. No les exposem des de la tarima, sinó des d'una voluntat de compartir reflexions i aprenentatges. Per si et serveixen. Per si t'inspiren. Per si t'obren algun punt de fuga. Per si vols explorar amb nosaltres.

Analitzar les relacions de privilegis, avantatges, limitacions i resistències

Detectar i analitzar com el sistema sexe-gènere cisheteropatriarcal està present en el conjunt del centre educatiu (claustre, AFA, comissions, aula, associacions d'alumnat, activitats extraescolars, entorn...).

Qüestionar els estereotips normatius de gènere.

- Interrogar el currículum oficial i ocult, els materials pedagògics i l'organització dels espais per identificar com es re/produeixen els estereotips de gènere cisheteropatriarcal. Proposar alternatives de representació no estereotipades i realistes.
- Analitzar els llenguatges (verbals, visuals, musicals, escrits) com a transmissors de sexisme i LGTBIQ-fòbies. Proposar alternatives de llenguatge inclusiu.
- Detectar si fem una orientació acadèmica diferenciada per sexe o per orientació sexual.

Democratitzar la institució educativa.

- Qüestionar el model acadèmic androcèntric (qui crea coneixement, qui transmet coneixement, com s'avalua, perspectiva, metodologies, etc.).
- Construir el coneixement sobre la diversitat afectivosexual i de gènere amb les entitats socials i recursos de la comunitat.
- Construir el coneixement sobre la diversitat afectivosexual i de gènere amb l'alumnat a partir de metodologies creatives i col·laboratives.
- Equilibrar les relacions de poder entre l'alumnat (participació, ús de la

paraula, ocupació de l'espai, ús de les tecnologies, tasques de cura i neteja, etc.) de manera equitativa.

- Equilibrar les relacions de poder entre el professorat de manera equitativa (reunions de departament, claustre, reunions d'avaluació, etc.).
- Equilibrar les relacions de poder a espais no tan regulats pel professorat com el pati.
- Equilibrar les relacions de poder entre el professorat i l'alumnat de manera equitativa (processos d'aprenentatge col·laboratiu, comunitats d'aprenentatge, treball per projectes, etc.).
- Equilibrar les relacions de poder, la presència i la participació de les famílies a les AFA pensant-les des de la diversitat familiar.
- Equilibrar el nombre de professors i professores (tant a nivell formal com en les extraescolars, activitats culturals, excursions, tallers i xerrades...).

Educar des de la llibertat, no des de la normalitat

Identificar, valorar, reconèixer i celebrar la diversitat.

- Ampliar els imaginaris sobre les formes possibles de ser noi, noia o de no ser-ho (més enllà del sistema binari i des d'una perspectiva intercultural).
- Crear contrarelats del cos, el sexe, la sexualitat, el gènere, la identitat basats en la diversitat (en sentit ampli).
- Incorporar els sabers i les contribucions de les dones en totes les matèries.
- Qüestionar la masculinitat hegemònica i dialogar sobre les noves masculinitats.
- Crear una comissió de diversitat afectivosexual i de gènere amb alumnat i professorat.

Educar com un acte afectiu

Posar al centre les cures i els afectes.

- Visibilitzar les cures com a part imprescindible per la sostenibilitat de la vida que tothom ha de realitzar independentment del seu gènere.
- Introduir l'educació afectivosexual amb mirada feminista: pors, tabús, necessitats, prejudicis, estereotips i desitjos.
- Incorporar l'expressió i la gestió de les emocions al currículum escolar: empatia, assertivitat, cura, escolta activa, respecte, corresponsabilitat, etc. (Aquests valors, des d'un enfocament masclista, s'han assignat més a les dones que als homes i són crucials en la resolució de conflictes i en la prevenció de les violències).
- Conèixer i analitzar les violències masclistes envers les dones i el col·lectiu LGTBIQ+ al centre educatiu i arreu.
- Afavorir l'autoestima i l'autoimatge positiva (del cos, del gènere, de la sexualitat).

Afavorir unes relacions equitatives i una resolució del conflicte basada en la cultura de la pau.

- La major part del funcionament del centre educatiu es basa en interaccions relacionals (pati, aula, claustre...). Per tant, promoure l'acompanyament en el bon tracte, les cures i el respecte haurien de ser aspectes centrals del currículum educatiu.
- Visibilitzar els insults vers els cossos i les sexualitats de les dones i de les persones no cis, no heterosexuales com a formes de violència (tant de l'alumnat com del professorat).

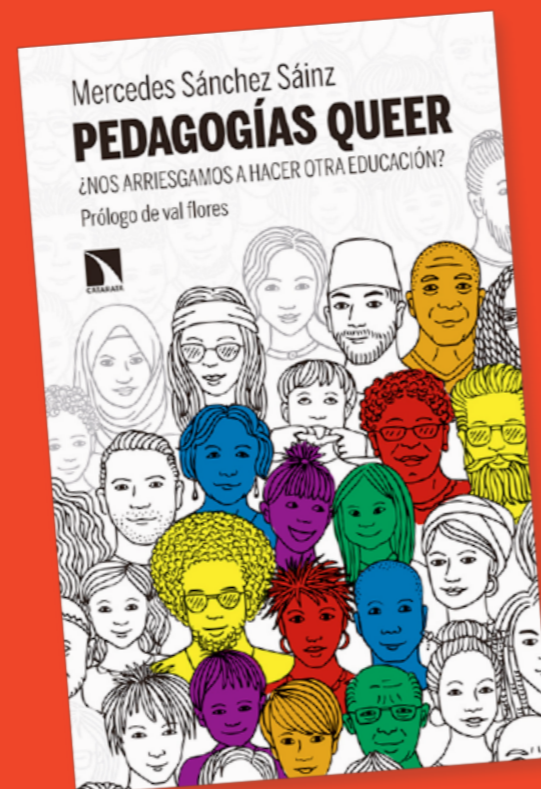
Afavorir identificacions múltiples

- Presentar les identitats fora de posicions fixes i essencialistes. L'essencialisme ha servit al llarg de la història per afavorir identificacions entre determinats grups en funció de petites similituds, en oposició a altres grups definits des de diferències discriminatòries (com el masclisme, la LGT-BIQ-fòbia o el racisme). Les identitats no són dades, es van articulant en funció del context i de les experiències.
- Afavorir agrupacions diverses, no segregades per sexe, per orientació sexual, origen cultural o religió o per conducta. Tenint en compte que pot haver-hi moments específics on sigui interessant crear grups d'iguals, però no com a norma.
- Afavorir processos d'identificació col·lectiva per fer front a les desigualtats pròpies i des de l'empatia, en aliances amb altres persones.



Pedagogías queer. ¿Nos arriesgamos a hacer otra educación?

Un llibre de Mercedes Sánchez Sáinz editat a Madrid per Los libros de la Catarata, 2019.



5/ L'origen geogràfic, cultural, religiós i els processos de racialització

Un color no existe si nadie lo mira y sin ser nombrado: la mirada- ver y ser visto- y la palabra-nombrar y ser nombrado.

Yolanda Onghena, Pensar la mezcla.

Tanca els ulls. Intenta descriure la identitat cultural d'una persona d'un origen o context cultural diferent al teu. Pots? Intenta descriure la teva identitat cultural en poques paraules. Pots? Torna a tancar els ulls. Aquesta és una pregunta trampa. Ja anem veient que les preguntes i les seves respostes no són innocents. Ens resulta gairebé impossible definir la identitat cultural personal en unes poques línies. Ara bé, ens resulta extremadament fàcil descriure la identitat cultural d'una persona (un alumne) amb una única paraula: gitano, marroquí, pakistanesa, musulmana, romanès, andalusa, evangèlic, etc., atribuint tot un conjunt de significats a aquesta paraula.

Aquest procés de simplificació està relacionat amb tot un sistema de pensament racista basat en estereotips, prejudicis i generalitzacions que tenen conseqüències, directes i indirectes, en la vida de les persones (de l'alumnat i del conjunt de la comunitat educativa).

El racisme i la biologia

El racisme és una construcció social i històrica. És un sistema de classificació, jerarquitització i segregació que se sustenta sota la idea de raça/ètnia. Es podrien fer altres genealogies però situarem com a punt de partida del racisme contemporani el colonialisme europeu del segle XV. Per què ens n'anem tan lluny? Perquè va suposar un moment històric en la construcció de l'alteritat (Jo-altre, nosaltres-ells) amb repercussions que s'estenen fins als nostres dies.

Abordar les desigualtats per origen geogràfic, cultural i religions des del procés de colonització ens pot ajudar a situar i entendre les migracions contemporànies. Durant la colonització els viatges es feien en sentit contrari.

El concepte de raça es va desenvolupar a partir de mitjans del segle XVIII, va prendre força al llarg del segle XIX i es va deixar d'utilitzar a mitjans del segle XX. Les races humanes es van organitzar en funció d'unes diferències biològiques fenotípiques (és a dir visibles). El color de la pell es va escollir com un dels elements centrals per l'establiment de les diferències⁸. El problema és que aquest sistema de classificació no era ni neutre ni equitatiu. Les races humanes es van organitzar de manera jeràrquica mitjançant una pigmentocràcia que situava a les persones de raça/pell blanca, com a superiors intel·lectualment, moralment i conductualment.

Les races dividien les persones en dos grans grups: les persones blanques i les persones no blanques. Aquesta línia divisòria marcava una frontera, delimitant i separant les persones en funció de la seva posició. Els blancs eren del grup “nosaltres”, persones de ple dret, que es consideraven superiors, modernes, racionals, desenvolupades i civilitzades (els adjectius han variat en funció del context històric). La resta de les persones, no blanques (no europees) eren del grup “altres”, considerades pels blancs com inferiors, primitives, subdesenvolupades i incivilitzades.

⁸Altres aspectes físics com la forma dels cabells també han servit per marcar i inferioritzar les persones. A la vegada, també s'han convertit en símbols d'identitat i de resistència decolonial. Per una aproximació des de l'actualitat, es pot consultar el bloc de Desirée Bela-Lobedde, una activista estètica afroespanyola, la pel·lícula *Pelo Malo* de la directora de cine veneçolana Mariana Rodón o la novel·la *Americannah* de l'escriptora nigeriana Chimamanda Ngozi Adichie (2013).

La ciència del moment, especialment des de la biologia i la medicina, va cercar en les diferències biològiques les explicacions per poder argumentar i legitimar les relacions de dominació, humiliació i espoli de les persones blanques respecte de les persones amb pell no blanca d'arreu del món. De les diferències socials observades es passava a unes diferències físiques que les simbolitzaven. Afirmacions com “els blancs són més racionals” o “els negres són més sexuals i primitius” sorgien d'un sistema de pensament basat en dualismes (blanc/negre, home/dona, civilitzat/incivilitzat, nosaltres/altres), la naturalització de les diferències i l'essencialisme biològic. Era un sistema de pensament i d'organització que permetia justificar i legitimar “racionalment i científicament” la sostracció i la transferència, sistemàtica i institucionalitzada, de recursos materials, culturals, epistemològics, espirituals i humans dels pobles envaïts i colonitzats.

Aquest procés de colonització no va ser únicament econòmic. La colonització es va portar a terme mitjançant un procés de violència material i simbòlica. Per exemple, durant la colonització també es va imposar el sistema sexe-gènere. Pobles com els indis navajo tenien una concepció del gènere més fluida i deslligada de la morfologia sexual de les persones. Consideraven que totes les persones tenien característiques femenines i masculines en relació amb la seva interpretació de la natura. Els rols de gènere es pensaven des de la variabilitat i la diversitat. Un exemple seria la figura dels dos esperits.


El procés de colonització també va imposar el model polític i econòmic occidental. Els pobles colonitzats es consideraven víctimes o culpables de la seva barbàrie. L'home blanc els havia de salvar i ajudar a evolucionar a partir del seu model econòmic i la seva idea de progrés (aquest discurs encara es troba a la base d'algunes polítiques socials, educatives i de cooperació).

Malgrat la violència, el procés de colonització també va generar processos d'apoderament i resistència. Els pobles envaïts van desenvolupar estratègies per mantenir les seves formes de pensament, expressió, sexualitat, espiritualitat i cosmovisió.

El racisme i la cultura

Després de la Segona Guerra Mundial i d'un moment de racisme tan exacerbat com el que va suposar el nazisme, el paradigma de la raça vinculada a aspectes biològics es va considerar científicament incorrecte i políticament perillós.

El discurs de la diferència biològica per classificar els humans en races va anar perdent força i legitimitat (malgrat que encara està molt arrelat i naturalitzat en l'imaginari col·lectiu). La ciència, ara de la mà de la genètica, mostra que existeix una única espècie humana, i que entre els humans hi ha moltes més semblances que diferències. El color de la pell no permet fer agrupacions de persones en grups tancats, ja que existeix un gran espectre de tonalitats. A més, el color de la pell no va lligat a característiques psicològiques o d'intel·ligència.

Desmuntar l'essencialisme biològic, no va suposar la fi del racisme com a ideologia i dels seus efectes de privilegi i de supremacia blanca. Per exemple el color de la pell és un dels factors que influeixen en les identificacions policials per perfil ètnic. L'artista Angélica Dass té un projecte anomenat  *Humanae* on fotografia persones i identifica el seu color de pell amb una

tonalitat de la carta de colors Pantone. Les seves fotografies poden ser una bona eina per treballar amb l'alumnat els processos de racialització, els prejudicis i les desigualtats contemporànies vinculades al color de la pell.

La concepció del racisme biologicista i colonial perdura en l'actualitat sota altres formes d'explotació i de dominació, que sobrepassen les formes i els processos tradicionals de la raça, actualitzant-los a altres experiències de colonialitat i de racialització.

El color de pell, l'origen geogràfic, l'espiritualitat, l'idioma, la nacionalitat, la situació politicoadministrativa, l'orientació sexual, les formes de vestir, la normativitat de gènere, la situació laboral, la fertilitat, la salut o la capacitat de consum són alguns dels elements de diferenciació i de desigualtat que donen forma als processos de racialització contemporanis.

Els discursos racistes contemporanis no solen parlar de races, sinó d'ètnies i de cultures. La cultura funciona com una fàbrica de creació de diferències a partir d'una selecció no arbitrària de trets culturals. Les categories culturals que es tenen en compte per elaborar la diferència cultural no són diferències culturals objectives. Són aquells trets culturals que, des de la posició cultural privilegiada, s'escullen, magnifiquen i descontextualitzen en funció de cada context específic.

Novament aquest procés de diferenciació no és ni innocent ni equitatiu. La diferència cultural situa les cultures (o millor dit les persones de cultures diverses) en situacions d'inferioritat i de superioritat, generant la mateixa jerarquia colonial/racial del paradigma biologicista disfressada sota criteris culturals. Ara ja no diem que els blancs són més racionals

per naturalesa, però generalitzem i diem que els gitanos tenen *duende*, que els musulmans són masclistes i homòfobs o que els xinesos són molt bons en les matemàtiques.

Des d'aquesta perspectiva, la cultura s'entén com un compartiment perfectament delimitat, estanc i homogeni, que determina la forma de ser, fer, pensar i sentir de les persones adscrites a cada sistema cultural. Com si una persona fos o pogués representar tota una cultura, o com si una cultura pogués ser interioritzada completament per una persona (aquest alumne és musulmà, marroquí, gitano, andalús, romanès).

L'essencialització de les cultures elimina la diversitat interna de cada sistema cultural, remarca les diferències entre cultures i invisibilitza els elements comuns (una altra vegada el nosaltres-ells). En la seva versió més extrema, l'essencialisme cultural presenta les diferències com a irreconciliables, incompatibles i intraduibles. Creu que el contacte entre cultures suposa una amenaça per la cultura pròpia, i que les relacions entre persones de diferents cultures crea conflictes. Aquesta visió de la cultura fa molt difícil el diàleg intercultural.

El racisme invisible

Una de les lògiques de funcionament més potent d'aquest nou marc racista és el seu caràcter invisible. Si ens preguntem a nosaltres mateix*s si som racistes o si li preguntem a alguna persona del nostre entorn (pertanyent a la cultura majoritària) si és racista, la resposta amb molta probabilitat serà que no. Si li preguntem si al seu barri, poble, centre educatiu hi ha racisme

també és molt probable que la resposta sigui negativa⁹. L'imaginari col·lectiu, des de la cultura dominant, situa el racisme (el masclisme i l'homofòbia) com un discurs caducat, com una forma de discriminació superada a la nostra societat.

Aquest canvi de paradigma cultural invisibilitza les pràctiques i actituds racistes (masclistes i LGBTIQ-fòbiques) i genera noves formes de discriminació, estructurals i quotidianes més subtils i sofisticades, tant en l'àmbit local com en el global. S'argumenta, per exemple, que com que el racisme està superat no cal mobilitzar-se. Aquesta construcció del món occidental com a garant dels drets de les dones, de la comunitat LGBTIQ+ i de la diversitat cultural es fa en contraposició a les societats no occidentals (principalment musulmanes), que són construïdes com a masclistes, homòfobes i racistes.

De fet, en aquest context de construcció de noves semàntiques d'alteritat i nous marcs politicoadministratius que perpetuen les jerarquies i les dependències a escala global, la islamofòbia, i especialment la islamofòbia de gènere, emergeix com un dels discursos racistes-colonials contemporanis més poderosos i transnacionals¹⁰.

⁹ *Ser mujer negra en España* de Desirée Bela-Lobede i *Y tú, ¿por qué eres negro?* De Rubén H. Bermúdez són dos llibres que ens poden apropar a les experiències i les representacions visuals de racisme contemporani al nostre context.

¹⁰ La islamofòbia no és un fenomen nou. Arran dels atemptats a Nova York produïts el 11-S del 2001 s'han intensificat i regenerat noves formes d'orientalisme i d'islamofòbia que s'han vist legitimades en un context de guerra global contra el terrorisme. Les dones musulmanes pateixen unes formes de discriminació específiques que Japur va definir com a islamofòbia de gènere. Per reflexionar sobre la islamofòbia de gènere: <http://esracismo.com/2017/04/23/se-instrumentaliza-el-discurso-de-genero-para-fomentar-la-islamofobia/>

Igual que passa amb el sistema sexe-gènere, totes les persones hem estat socialitzades en aquest paradigma racista. Segons el treball que hem fet per desaprendre'l, el tenim més o menys interioritzat. Com a docents d'un context educatiu culturalment divers, ens cal ser conscients de quines són les nostres experiències i vivències respecte a les identitats, les cultures, la diversitat i el racisme (especialment si pertanyem a la cultura majoritària).

Un primer pas és prendre consciència en l'àmbit individual dels nostres privilegis o opressions per raó cultural o religiosa. L'objectiu és identificar quan estem contribuint a reforçar les desigualtats racials i quan estem afavorint pràctiques antiracistes (no és el mateix no ser racista que ser antiracista). És un treball que hem de fer diàriament. Com a educador*s que volem incorporar la perspectiva intercultural a les nostres pràctiques pedagògiques hem d'estar en un procés constant de revisió i deconstrucció. Acompanyar l'alumnat des d'una mirada atenta suposa fer visibles, analitzar i contrarestar els efectes de l'etnocentrisme i del racisme (el propi, del centre educatiu i de l'entorn de l'alumnat) que puguin estar condicionant la vida de l'alumnat (sense victimitzacions ni paternalismes).

Cada vegada que qüestionem la manera de vestir de les noies a l'institut perquè porten hijab, que considerem (segurament de forma inconscient) que una noia amb hijab no arribarà a la universitat, que després dels estudis no exercirà professionalment o que la seva família no la deixarà anar de colònies o al viatge de fi de curs. Cada vegada que orientem acadèmicament i professionalment de manera diferent l'alumnat segons l'adscripció cultural que li atribuïm. Cada vegada que considerem cultures pròpies com la gitana com a estrangera. Cada vegada que mirem

l'alumnat de l'aula i no llegim com a catalan*s d'origen els/les que tenen colors de pell no blanca. Cada vegada que jutgem la visió de l'amor, la parella, la religió, del sistema familiar o comunitari de l'alumnat des dels nostres criteris culturals sense conèixer, preguntar o escoltar. Cada vegada que expliquem la història, la ciència, les matemàtiques, la literatura només amb les aportacions occidentals. Cada vegada que preguntem a un alumne racialitzat quan fa que no visita el seu país, sense pensar que el seu país també és aquest. Cada vegada que no analitzem perquè l'aula oberta generalment té més presència d'alumnat d'origens i contextos culturals diversos. Cada vegada que qüestionem perquè falten a classe durant les festes religioses sense pensar que l'alumnat catòlic no falta a classe perquè el calendari escolar és cristianocèntric. Cada vegada que portem a terme alguna d'aquestes accions estem alimentant i reproduint les desigualtats per raó d'origen geogràfic, cultural i religiós, amb conseqüències per la vida de l'alumnat, més enllà del centre educatiu.

Trencar amb els estereotips culturals i religiosos no és fàcil. La competència intercultural està reconeguda pels diferents poders polítics (europeu, nacional, comarcal, municipal) i apareix en els projectes educatius dels centres de Catalunya. Però al llarg de la nostra formació reglada, poques vegades ens han format en interculturalitat, i així és molt difícil impulsar un projecte intercultural de centre educatiu. Tanmateix actualment podem trobar molts recursos i experiències que s'estan portant a terme des dels centres educatius, l'educació en el lleure, les entitats socials i l'activisme. Podem aprofitar el coneixement generat per formar-nos (o per continuar formant-nos) i per obrir espais de diàleg, intercanvi i aprenentatge compartit amb l'alumnat, les famílies i el conjunt de la comunitat educativa.



Recursos per treballar l'eix de l'origen geogràfic, cultural, religions i els processos de racialització contemporanis



El perill d'una història única

Conferència de l'escriptora nigeriana Chimamanda Ngozi Adichie sobre el perill dels tòpics i de les històries úniques.

➔ https://www.ted.com/talks/chimamanda_adichie_the_danger_of_a_single_story



(De)construint identitats. Una proposta educativa per treballar les identitats flexibles en el marc de la interculturalitat

Recurs elaborat pels Escoltes Catalans i la Fundació Escolta Josep Carol. Inclou un marc conceptual i activitats per desenvolupar amb infants i joves entre 6 i 18 anys. Col·lecció Tambali. Recursos per educar en valors. Editorial Graó d'Íríf. Barcelona, 2012.

➔ Disponible a: https://issuu.com/escoltescatalans/docs/deconstruint_identitats/23



Entre terres

Guia educativa sobre migracions a la Mediterrània. L'objectiu d'aquest material és dotar d'eines les entitats educatives, les escoles i els instituts per tal d'abordar la temàtica de les persones refugiades amb les persones joves i infants des d'una perspectiva de construcció de pau i de transformació social. Un projecte de Servei Civil Internacional, produït per Eduxarxa.

➔ <http://entretterres.org/>

5.1/ Pedagogia intercultural

En aquest apartat intentarem aterrar les aportacions de la perspectiva intercultural per veure com les podem aplicar al nostre entorn educatiu.

A Catalunya la interculturalitat va formar part de l'agenda política, dels moviments socials i dels centres educatius amb l'arribada de persones d'arreu del món als pobles i ciutats del país a partir dels anys 1990. Des de llavors s'han posat en marxa estratègies i recursos per facilitar l'acollida i la integració de les persones nouvingudes per visibilitzar la diversitat cultural com un element positiu i enriquidor, i per generar espais de convivència.

La majoria de propostes educatives, socials i de polítiques públiques que s'han realitzat per la gestió de la diversitat cultural han pres com a subjecte destinatari de les accions les persones migrades utilitzant com a sinònims diversitat cultural i migració. Entenent la migració, des d'una única dimensió, la cultura.

La cultura s'ha convertit en el problema que ens permet parlar, anomenar i intentar explicar allò que ens crea incomoditat i incertesa. La gestió de la diversitat cultural i religiosa s'han portat a terme des de diferents perspectives. A gran trets, en podem distingir tres: el monoculturalisme, el multiculturalisme i l'interculturalisme.

El monoculturalisme considera que la pròpia cultura s'ha de protegir de les amenaces i perills que pot comportar la interacció amb altres cultures. Dona lloc a discursos polítics, socials i educatius assimilacionistes. Parteix de la premissa que les persones migrades han d'adoptar la cultura de destí, abandonant la pròpia o deixant-la per l'esfera privada. En la seva formulació més extrema, pretén erradicar la diversitat cultural i religiosa a partir de pràctiques racistes, discriminatòries i xenòfobes. Aquest enfocament estava desacreditat com a model d'inclusió, però amb l'augment de l'extrema dreta, torna a estar present a l'esfera pública. Tot i així, l'assimilacionisme mai no ha desaparegut completament de les dinàmiques polítiques, socials, educatives, de salut... del nostre entorn. La manera en què es concep la inclusió, la diversitat i les relacions interculturals molt sovint està impregnada d'aquesta lògica assimilacionista.

El multiculturalisme se situa en el pluralisme cultural. Des de la postguerra de la Segona Guerra Mundial, i sobretot a partir dels anys 70, es considera que no és legítim destruir o manipular cultures. El multiculturalisme s'organitza a partir de dos principis bàsics: la igualtat de drets, oportunitats i responsabilitats (principi de ciutadania) i el respecte per les diferències culturals (dret a la diferència). Parteix del reconeixement de la diversitat cultural i entén que la renúncia a la cultura d'origen no pot

ser una condició per a la participació en la vida de la societat d'acollida. Posa l'accent en el respecte a la diversitat cultural, però sempre que no posi en perill els fonaments de la cultura dominant. D'aquí es desprèn el concepte de tolerància de l'altre. S'accepta la diversitat cultural, però moltes vegades des de posicionaments exòtics, folklòrics o com a producte del mercat capitalista. Des de la lògica multicultural és suficient la coexistència, no s'estableixen mecanismes per a la barreja i el diàleg intercultural. Aquest model ha generat dinàmiques de segregació cultural i de desigualtats (culturals, però també econòmiques, d'habitatge, educació, salut, participació comunitària, etc.).

L'interculturalisme emergeix com una revisió crítica dels models anteriors. Hem de dir que tot i que cada model emergeix en un context històric determinat, actualment conviuen simultàniament, però en diferents intensitats.

El model intercultural posa l'accent en les relacions. S'organitza al voltant de tres principis: la igualtat de drets i oportunitats, el reconeixement de la diversitat i el diàleg intercultural. No hi ha prou en reconèixer la diversitat cultural en un marc de drets d'igualtat i d'oportunitat, sinó que s'han de promoure espais i mecanismes per a la interacció positiva i per a la convivència intercultural. Posar l'accent en les relacions implica valorar l'altre, reconèixer l'altre com a interlocutor vàlid, tenir competències per la gestió positiva del conflicte des de la cultura de pau i estar disposat a canviar les pròpies estructures.

En aquesta Guia, seguint una perspectiva crítica de la interculturalitat, posem l'accent en les persones. Com hem vist en l'apartat anterior la majoria

dels discursos actuals sobre la diversitat cultural, ja siguin per construir discursos racistes o per combatre el racisme des de posicionaments multiculturals o interculturals, acaben assentant-se (molt sovint de manera inconscient) sobre una idea de la cultura essencialista. Es tracta a les persones com si fossin cultures i a les cultures com si fossin blocs homogenis sense diferències internes.

Les cultures no es relacionen, es relacionen les persones amb orígens i contextos culturals diversos. Passa el mateix amb les religions. El diàleg no es dona entre religions, sinó entre persones amb espiritualitats diverses. Entenem que cada persona és diversa en si mateixa i que les cultures i les religions no són compartiments estancs formats per col·lectius de persones homogènies.

Des d'aquesta lògica, les nostres accions interculturals no s'adrecen únicament a l'alumnat o les famílies migrades o de cultures i religions minoritzades, sinó al conjunt de l'alumnat i de la comunitat educativa. (Igual que les nostres accions per la diversitat afectivosexual no es dirigeixen només a l'alumnat LGBTIQ+ o que les accions per la igualtat de gènere no s'adrecen únicament a les noies).

Això no treu que pugui ser necessari desenvolupar accions específiques amb l'alumnat nouvingut o de cultures i religions minoritzades. O que també podem pensar accions específiques per acompanyar l'alumnat de la cultura majoritària en la identificació dels seus privilegis culturals i religiosos.

La igualtat de drets i d'oportunitats

Al llarg de la Guia hem vist com les relacions socials no es donen en condicions d'igualtat (ni d'oportunitats ni de resultats). Un dels eixos de discriminació i de desigualtat és l'origen geogràfic, cultural i religiós o la racialització, que pot afectar a molts àmbits de la vida d'una persona (feina, habitatge, salut, educació, participació comunitària, etc.).

Un institut no pot impulsar una educació intercultural si no atén les desigualtats socials que dificulten la vida del seu alumnat, les famílies i del conjunt de la comunitat educativa. Per avançar en la interculturalitat és imprescindible que hi hagi un context d'igualtat real, on l'alumnat (i la comunitat educativa) tingui les mateixes oportunitats per accedir als drets i serveis que es posen a disposició del conjunt de la ciutadania per desenvolupar el seu projecte de vida amb autonomia i d'acord amb els seus valors. Conceptes com projecte de vida o drets fonamentals han d'anar acompanyats d'una mirada amb sensibilitat intercultural per no imposar un únic model educatiu, familiar o de salut. Sempre hem de respectar la singularitat de cada estudiant i prestar atenció als processos d'aculturació o d'assimilació cultural que pugem estar reproduint.

Des d'un enfocament crític de la interculturalitat, hem de tenir en compte com operen les estructures socials a l'institut, si tenen un impacte diferenciat en funció l'origen geogràfic, l'adscripció cultural o religiosa de l'alumnat i del conjunt de la comunitat educativa (famílies, AFA, professorat, personal laboral, monitoratge...) i quin és el posicionament de l'institut vers aquestes estructures generadores de desigualtat.

Pel que fa al currículum un enfocament des de la igualtat de drets i d'oportunitats suposa treballar quins són aquests drets fonamentals i quines són les responsabilitats que comporten en l'àmbit individual i col·lectiu. Un enfocament de drets ens pot ajudar a situar-nos personalment i socialment, a tenir una mirada atenta a les necessitats individuals i col·lectives, en relació amb el context i a les problemàtiques contemporànies. Partir de les pròpies experiències afavoreix la participació, l'escolta, l'empatia i, en general, ajuda a gaudir de l'acte educatiu.

El reconeixement de la diversitat cultural

Situem el reconeixement de la diversitat cultural en un marc de defensa i de promoció del drets humans. Reconeixem el dret a la diferència i a l'expressió d'unes manifestacions artístiques, religioses, lingüístiques, gastronòmiques, de costums, valors, espiritualitat o cosmovisions que han d'estar presents, en igualtat de condicions i d'oportunitats, en el marc d'una institució educativa democràtica, plural i heterogènia.

El nostre sistema cultural ha privilegiat una forma de pensament únic (racista, masclista, homòfob, capitalista, adultocèntric, cristianocèntric, capacitista...) que determina qui, com i des de quin posicionament es té el poder i la legitimitat per parlar, ser, estar, sentir i saber en el món.

En aquest context de relacions culturals desiguals el principi de reconeixement de la diversitat cultural planteja accions orientades a:

DESMITIFICAR EL CONCEPTE DE CULTURA

Afavorir una comprensió de la cultura com un procés obert, permeable, dinàmic i no com un producte tancat, delimitat, estanc i homogeni. Sembla obvi, però ja hem vist com el nostre imaginari col·lectiu està impregnat d'una idea de cultura essencialista. Les cultures no tenen unes fronteres clares i definides. No són un conjunt de valors, normes, costums... que aprenem al néixer i que ja ens serveixen per tota la vida. Els elements que configuren la cultura estan canviant constantment, reben influències i es modifiquen per adaptar-se als nous contextos socials.

Les persones no som cultures. Ens identifiquem, pertanyem a una o diverses cultures. Però no les representem. Cada persona es pot identificar amb uns trets de la cultura i no amb altres, o els pot interpretar de manera diferent (en funció d'altres aspectes com el gènere, l'edat, la classe social, les capacitats funcionals, l'orientació sexual, les seves experiències particulars, familiars, comunitàries...).

En l'esfera pedagògica aquesta mirada ens ajuda a entendre la diversitat dins dels grups culturals de l'alumnat (i del conjunt de la comunitat educativa), a evitar presumpcions respecte els valors i comportaments de les persones per la cultura que atribuïm o que s'atribueixen, a tenir una mirada crítica respecte de la pròpia cultura (quins aspectes ens agraden, ens representen i quins no) i a afavorir identificacions més obertes i flexibles.

AUTOCONeixEMENT EN L'ÀMBIT INDIVIDUAL

Un primer pas indispensable en el reconeixement d'altres persones (i cultures) és el l'autoconeixement. Totes les persones tenim prejudicis i apriorismes. El problema és quan recauen sobre altres persones en base per exem-

ple al seu origen geogràfic, cultural, religiós o per la seva orientació sexual. Una mirada intercultural ens ha de permetre analitzar com hem incorporat aquests prejudicis i com ens afecten en les relacions amb les altres persones. Es tracta d'entendre com funcionen els estereotips, els prejudicis i els processos d'identificació per poder conèixer-nos millor individualment i poder reconèixer millor les altres persones. A aquest procés d'autoconeixement l'anomenarem de/construcció. No es tracta de destruir la nostra identitat, sinó d'anar desmembrant cada element per conèixer com està configurada, quins elements, capes i dimensions la formen i com s'interrelacionen.

Des d'una mirada intercultural, és interessant posar l'accent no només en el procés de diferenciació, sinó en els aspectes comuns que tenim amb la resta de persones, per poder relacionar-nos millor i construir conjuntament l'institut, el barri, la ciutat i el món amb valors col·lectius i compartits.

AUTOCONeixEMENT EN L'ÀMBIT GRUPAL

La nostra identitat també es construeix socialment, formem part d'un o diversos grups culturals. Des d'una perspectiva intercultural és necessari tenir una mirada crítica sobre els aspectes que ens identifiquen com a grup. Ens preguntarem sobre la nostra cultura, com va sorgir, quines altres cultures han contribuït a la seva configuració, si totes les persones que estan adscrites a aquesta cultura la viuen d'igual manera.

Aquests interrogants ens permetran analitzar la pròpia cultura i les nostres identificacions a partir de conceptes com procés, canvi, permeabilitat, barreja, flexibilitat o porositat. Entendre la construcció de la pròpia cultura i situar-la com un procés en constant transformació ens pot ajudar a qüestionar la pròpia visió del món i ampliar els punts de vista per comprendre

que hi ha altres maneres de pensar, fer, sentir, conèixer, desitjar... Sempre hi ha més d'una visió del món.

Al llarg de la història no totes les visions del món han tingut, ni tenen el mateix pes. Algunes s'han explicat amb més força, amagant, marginalitzant, minoritzant i invisibilitzant altres visions i sabers no hegemònics. Els centres educatius també formen part d'aquest entramat i poden contribuir a equilibrar les històries fent visibles les cultures, llengües, religions, costums, festes, literatura... de l'alumnat, les seves famílies i de l'entorn comunitari del centre educatiu.

De/construir la pròpia identitat (cultural) afavoreix la curiositat, les ganes de saber de les altres cosmovisions dels mons i facilita la incorporació dels elements que ens agradin de les altres cultures com a propis, així com rebutjar aquells de la cultura pròpia amb els quals no ens identifiquem. Desmuntar la nostra identitat individual i col·lectiva obre un espai per a la imaginació, per fer una relectura creativa de la identitat, de la cultura, de la diferència, d'allò comú que ens permetrà avançar cap a relacions interpersonals més riques, complexes i més justes.

DIÀLEG INTERCULTURAL, AFECTES I INTERESSOS COMUNS

L'enfocament intercultural posa l'accent en els elements comuns, en l'establiment de vincles afectius que permetin el diàleg, l'aprenentatge mutu, l'intercanvi i la cooperació.

Els instituts són espais on hi ha persones d'origens i contextos culturals diversos, però aquest fet no fa de l'institut un espai intercultural, sinó culturalment divers. En podríem tenir prou amb què l'alumnat mantingués unes

relacions de coexistència sense hostilitat explícita. Però si el que volem és desenvolupar unes relacions interculturals, hem de facilitar que aquestes relacions vagin una mica més enllà.

Cada persona té el dret de decidir les seves amistats i les xarxes relacionals. Com a professorat el que hem de garantir és que hi hagi espais on l'alumnat es pugui relacionar, aprendre, participar, sentir-se part i formar part de l'institut, amb igualtat real de drets i d'oportunitats. I, per descomptat, des de la seva singularitat.

Això no treu que la nostra aposta pedagògica afavoreixi identificacions entre l'alumnat: jo-tu, entre persones i nosaltres, però sense confrontació amb uns altres.

Molt*s joves viuen realitats complexes que no encaixen en un únic model cultural (per exemple joves que han nascut a Barcelona, però que la seva família prové d'altres orígens culturals, o joves del poble gitano, o joves amb una identitat o una expressió de gènere no binària). Algunes vegades aquesta posició es viu des del malestar d'una societat que ordena les persones en identitats fixes i monodimensionals.

La perspectiva intercultural ens pot ajudar a fer més complexa la mirada, veure com totes les persones som diverses i que tenim identificacions varies. Aprofundir en aquests trets identitaris ens pot ajudar a generar identificacions més compartides, a promoure identificacions més enllà de la cultura, la religió o l'origen geogràfic (o el gènere o l'orientació sexual), a sentir curiositat per l'altre, un altre que pot ser diferent, però que no interpretem des de l'amenaça, l'oposició o l'enfrontament.

Preguntes per a l'autoconeixement

- ▶ Què significa al nostre centre educatiu “la diversitat”? Fem referència a tot l'alumnat o utilitzem “la diversitat” per assenyalar l'alumnat que surt de la norma?
- ▶ Quines competències interculturals ha de tenir el personal docent per donar resposta a la diversitat de les aules?
- ▶ Com intervé l'institut per eliminar les barres d'aprenentatge, participació, identificació i pertinença que pot experimentar l'alumnat migrat o de cultures i religions minoritzades? I les seves famílies?
- ▶ Tenim en compte quins altres factors de desigualtat intervenen en la vida de l'alumnat migrat o de cultures minoritzades més enllà de l'origen geogràfic, la cultura o la religió?
- ▶ A la vida quotidiana de l'institut hi ha una expressió cultural i religiosa prioritzada o donem una visibilitat equitativa al conjunt d'expressions culturals i religioses de l'alumnat i del conjunt de la comunitat educativa?
- ▶ Quin espai tenen les llengües d'origen o familiars de l'alumnat a l'institut?
- ▶ Afavorim les identificacions a partir d'interessos comuns?
- ▶ Fem accions específiques perquè l'alumnat de l'aula d'acollida no sigui marcat i llegit com a diferent en la vida quotidiana de l'institut?
- ▶ Ens referim a l'alumnat prioritant una dimensió de la seva identitat (musulmà, gitana, amb altes capacitats, sorda)?
- ▶ Fem referència a la participació de l'imperi espanyol en la colonització i l'esclavatge de persones?
- ▶ I en les conseqüències de la colonització en els processos de migració i racialització contemporanis?
- ▶ Visibilitzem la història colonial del nostre barri, poble o ciutat?
- ▶ Articulem la nostra tasca educativa amb altres serveis (públics i privats) socials, culturals, de salut, d'oci, joventut... del barri, poble o ciutat que estiguin treballant des d'una perspectiva intercultural?
- ▶ Participem de les xarxes i grups de treball comunitaris per afavorir la transversalització de la interculturalitat com a ciutat educadora?

Reflexionar sobre aquestes preguntes ens pot ajudar a:

- Obrir camí per avançar en la construcció de l'institut com a espai plural i equitatiu, amb una perspectiva intercultural transversal a tots els àmbits de la vida del centre educatiu.
- Detectar les relacions de poder, les situacions d'avantatge o de limitacions per raó d'origen geogràfic, cultura, religió o per pertànyer a una cultura o religió minoritzada.
- Dissenyar accions educatives que visibilitzin la diversitat de cultures, religions, idiomes, sabers.
- Promoure identificacions entre l'alumnat i la comunitat educativa que permetin l'empatia i les aliances.
- Situar la vida, les cures i els afectes al centre de la pràctica pedagògica i de les relacions.

5.2/ Portant les pedagogies interculturals a la pràctica

L'educació intercultural no té receptes. No es pot aplicar seguint un full de ruta amb una sèrie de passos i metodologies que es poden replicar, de la mateixa manera, en qualsevol centre educatiu. Cada camí, cada pràctica educativa, serà diferent en funció del context. Tenint en compte que és un marc d'acció general i no un mapa amb un itinerari tancat a seguir, en aquest apartat volem compartir algunes estratègies, que a nosaltres ens funcionen per pensar la nostra pràctica educativa des de plantejaments interculturals. Et convidem a agafar el que et serveixi, a donar-li nous significats segons les necessitats del teu context educatiu, a crear la teva seqüència, el teu recorregut, que tampoc serà definitiu, però que obrirà nous camins, sobre els que anar i tornar.

Analitzar les relacions de privilegis, avantatges, limitacions i resistències

Detectar i analitzar si al centre educatiu s'està privilegiant una única forma d'expressió cultural i religiosa (claustre, AFA, comissions, aula, associacions d'alumnat, extraescolars, entorn...).

Qüestionar els estereotips culturals i religiosos.

- Interrogar el currículum oficial i ocult, els materials pedagògics i l'organització dels espais per identificar com es re/produeixen els estereotips culturals. Proposar alternatives de representació no estereotipades i realistes.
- Analitzar els llenguatges (verbals, visuals, musicals, escrits) com a transmissors de racisme. Proposar alternatives de llenguatge inclusiu.
- Detectar si fem una orientació acadèmica diferenciada en funció de l'origen cultural o la creença religiosa de l'alumnat.

Democratitzar la institució educativa.

- Qüestionar el model acadèmic etnocèntric (qui crea coneixement, qui el transmet, com s'avalua, perspectiva, metodologies, etc.).

- Ampliar els referents de diversitat positius per a l'alumnat amb la participació de persones especialitzades i de persones de l'entorn comunitari.

- Construir el coneixement sobre la diversitat cultural i religiosa de l'alumnat i del conjunt de la comunitat educativa, amb les entitats socials i recursos de la comunitat.

- Construir el coneixement sobre la diversitat cultural i religiosa amb l'alumnat a partir de metodologies creatives i col·laboratives.

- Equilibrar les relacions de poder entre l'alumnat (participació, ús de la paraula, ocupació de l'espai, ús de les tecnologies, tasques de cura i neteja, etc.) de manera equitativa.

- Equilibrar les relacions de poder als espais no tan regulats pel professorat com el pati.

- Equilibrar les relacions de poder entre el professorat i l'alumnat de manera equitativa (processos d'aprenentatge col·laboratiu, comunitats d'aprenentatge, treball per projectes, etc.).

- Equilibrar les relacions de poder, la presència i la participació de les famílies a les AFA, pensant-les des de la diversitat familiar i cultural.

- Incorporar personal docent o laboral amb orígens i contextos culturals diversos.

- Estar obertes al canvi. Escoltar, aprendre de l'altre és també estar obert a modificar les pròpies estructures. No és reconèixer l'altre perquè sigui com jo, que participi de l'institut que jo he creat, com jo penso que s'ha de participar, sinó estar disposades a modificar l'institut perquè totes les visions hi tinguin cabuda (en el currículum, a les festes, al pati, a l'organització dels espais, als tallers, a les sortides culturals...).

Educar des de la llibertat, no des de la normalitat**Identificar, valorar, reconèixer i celebrar la diversitat.**

- Entendre la cultura com un sistema obert, dinàmic i en contínua comunicació amb altres sistemes culturals. Un conjunt de valors i normes amb el qual et pots (o no) identificar, que pots rebutjar i transformar.

- Aprendre sobre la pròpia cultura per identificar-la com un dels possibles sistemes per entendre el món, però no l'únic. Comprendre que no tothom interpreta la realitat de la mateixa forma.

- Aprendre sobre les cultures de l'alumnat, les famílies i el professorat del centre educatiu. Fer visibles i valorar els idiomes, costums, sabers propis... No es tracta d'aprendre totes les cultures, sobretot perquè és impossible. En fer aquest treball cal tenir present que cada persona viu la cultura d'una forma diferent (en relació amb altres variables socials, les seves vivències i els trets que hagi incorporat d'altres cultures o dels grups i cultures de les

quals se senti part). Tenint en compte això, es pot crear una comissió de diversitat cultural i religiosa amb l'alumnat i el professorat.

La visibilització de les diferents cultures que conviuen al centre educatiu s'ha de fer amb molta cura. En centrar la mirada en la diferència cultural podem remarcar i magnificar "la diferència", marcant l'alumnat com a "diferent" i des d'una única dimensió de la seva identitat, "la cultural". De vegades fem tallers de henna, danses africanes, calligrafia xinesa en festes de la diversitat. Si només fem aquest tipus d'accions, podem assenyalar l'alumnat (involuntàriament) des de l'exotisme, la folklorització, destacant el que està fora de la norma.

- Entendre la religió com una expressió del sistema cultural. L'ensenyament de la religió s'ha de fer des d'un posicionament plural que inclogui la diversitat de creences de l'alumnat i les famílies de l'institut, entenent les dimensions personals i organitzacionals del fet religiós. Igual que la cultura, les vivències de l'espiritualitat també són diverses, dinàmiques i amb un conjunt de valors i normes amb el qual et pots (o no) identificar, que pots rebutjar i transformar.

La diversitat religiosa genera algunes tensions per una part del professorat laic, que considera que les religions han de quedar fora del sistema educatiu. Tot i així, considerem que és important tenir-la en compte des d'una perspectiva intercultural. Primer, perquè malgrat l'aconfessionalitat, el nostre sistema educatiu encara té latent una cultura basada en la tradició catòlica. Segon, perquè per una gran part de l'alumnat, la religió és un àmbit important de la seva vida. Tercer, perquè la distinció entre religió i cultura no és tan evident. I en últim lloc, perquè donat el context d'islamo-

fòbia globalitzada i de l'augment dels discursos de l'odi, considerem que és rellevant el seu abordatge als centres educatius, des d'una perspectiva intercultural que ajudi a qüestionar estereotips i no els reforci.

La islamofòbia està operant des de molts àmbits (mediàtics, polítics, a les xarxes socials...), però també a l'esfera institucional.¹¹

- El reconeixement de la diversitat cultural també ens ha de permetre generar espais de confluència on posar en relació les diverses formes de pensament, sabers, experiències i maneres de fer respecte a temes d'interès general com la salut, l'economia, l'habitatge, l'educació, la diversitat sexual i de gènere, l'ús de l'espai públic, les xarxes de suport i cura... per construir l'institut i el seu entorn com a un espai col·lectiu, divers, inclusiu i compartit.

Educar com un acte afectiu**Posar al centre les cures i els afectes.**

- Visibilitzar les cures com a part imprescindible per a la sostenibilitat de la vida que tothom ha de realitzar independentment del seu gènere o de la posició social, cultural...

¹¹ Per moltes persones (musulmanes i no musulmanes), un exemple d'islamofòbia institucional és el programa de **Prevenició, detecció i d'intervenció de processos de radicalització als centres educatius** (PRODERAI) del Departament d'Ensenyament i del Departament d'Interior de la Generalitat de Catalunya. Segons aquestes veus el PRODERAI estigmatitza el jovent en base a les seves creences i pràctiques religioses (principalment l'islam), que es posen sota sospita. En podeu llegir algunes de les crítiques en aquest [article](#).

- Promoure de manera transversal l'empatia, l'assertivitat, l'escolta activa, el respecte, la corresponsabilitat, etc. (Aquests valors són crucials en la resolució de conflictes i en la prevenció de les violències racistes, masclistes, LGTBIQ-fòbiques).
- Afavorir l'autoestima i l'autoimatge positiva (de la/es cultura/es de referència).

Afavorir unes relacions equitatives, una comunicació basada en el diàleg intercultural i una resolució del conflicte basada en la mediació i en la cultura de la pau.

- La major part del funcionament del centre educatiu es basa en interaccions relacionals (pati, aula, claustre...), per tant, promoure l'acompanyament en el bon tracte, les cures i el respecte haurien de ser aspectes centrals del currículum educatiu.
- Conèixer i analitzar les violències racistes envers les persones migrades i de cultures i religions minoritzades, tant al centre educatiu com arreu.
- Visibilitzar els insults vers les persones en funció de les seves adscripcions culturals o religioses com a formes de racisme i violència (tant de l'alumnat com del professorat).
- Generar espais on l'alumnat es pugui relacionar, aprendre, participar, sentir-se part i formar part de l'institut, amb igualtat real de drets i d'oportunitats. I, per descomptat, des de la seva singularitat.

Afavorir identificacions múltiples

- Presentar les identitats fora de posicions fixes i essencialistes. L'essentialisme ha servit al llarg de la història per afavorir identificacions de petites semblances entre determinats grups, en oposició a altres grups definits des de diferències discriminatòries (com el masclisme, la LGTBIQ-fòbia o el racisme). Les identitats no són dades, es van articulant en funció del context i de les experiències.
- Afavorir agrupacions diverses. No segregades per sexe, per orientació sexual, origen geogràfic, cultura o religió. Pot haver-hi moments específics on siguin interessants, però no com a norma.
- Afavorir processos d'identificació col·lectiva, per fer front a les desigualtats pròpies i d'altres persones (des de l'empatia, generar aliances amb altres persones per construir una societat més justa).
- Acompanyar processos d'identificació més flexibles, que permetin a l'alumnat en general, i a l'alumnat migrat o amb famílies migrades, poder transitar entre els diferents sistemes culturals, sense haver de posicionar-se en una única opció.

6/ Les relacions entre professorat i alumnat

Tanca els ulls. Imagina una classe qualsevol. Segurament t'has imaginat una aula amb cadires i taules. Totes disposades de cara a la pissarra (aquesta pot ser digital o tradicional). Aquest espai és ocupat principalment per una persona a la qual anomenem professor/a (que poques vegades abandona aquest lloc). El/la professor/a pot veure les cares de tothom. Però l'alumnat només pot veure el/la professor/a. No pot veure les cares dels seus companys i companyes. Tampoc pot escoltar el que diuen sense girar-se. Al costat de la pissarra hi ha una taula, que és més gran que la resta, la cadira també és diferent. La taula té un ordinador connectat a un projector (és l'únic que està connectat al projector). Les parets o són blanques o tenen algun anunci o treball realitzat per l'alumnat. Algunes tenen un rellotge. Hi ha finestres, però a vegades no hi entra gaire llum. La porta està tancada. Després la tancarem amb clau. Aquesta és una classe estàndard. Obre els ulls. Pots identificar com circula el poder en aquesta classe?

En aquest apartat ens centrarem en un altre eix de diferenciació/desigualtat que normalment no es té en consideració en l'abordatge de les desigualtats que afecten l'alumnat. L'eix que distingeix i situa de manera desigual professorat i alumnat. Al centre educatiu en general, i a l'aula en particular,

es posen en marxa dinàmiques de poder on el professorat és qui té, construeix, transmet i avalua els coneixements, qui decideix com s'organitza l'aula com a espai físic, com distribuir les cadires i les taules, com i amb qui ha de seure l'alumnat, fa un ús intensiu de les tecnologies compartides a l'aula com la pissarra, l'ordinador central o el projector, és qui decideix quan és apropiat que l'alumnat tingui el torn de paraula i hi participi.

La figura del professorat que acabem de descriure necessitaria molts matisos. No volem generalitzar, i sabem que hi ha molt professorat qüestionant aquest rol tan central de l'educació formal, posant en marxa altres pràctiques i relacions pedagògiques. També hi ha professorat que viu situacions difícils a les aules. No volem dir que les relacions de poder van en una única direcció.

En aquest apartat ens centrarem en la figura del professorat. Al llarg de la Guia, ens adrecem a vosaltres (nosaltres), les persones que ens dediquem a l'educació. Creiem que un punt molt important per entendre les relacions que tenim amb les altres persones, en aquest cas l'alumnat i el conjunt de la comunitat educativa, és l'autoconeixement. És des d'aquí que centrarem la mirada en el professorat i en quin tipus de relació estableix amb l'alumnat.

Les pràctiques educatives actuals, com hem vist a la introducció, són herència del paradigma industrial del segle XIX. L'espai pedagògic es va crear com a còpia de l'espai i les relacions que es donaven a les fàbriques, on hi havia una figura que acumulava el poder i unes altres que obeïen les seves ordres. D'unes relacions de capatàs/peons a unes relacions de professorat/alumnat, marcades per l'asimetria i la desigualtat.

L'acte pedagògic té una dimensió política que podem utilitzar per reforçar les posicions de privilegi o, al contrari, per generar experiències educatives més horitzontals i democràtiques. Si a la nostra vida personal ens identifiquem com a demòcrates, si practiquem la democràcia a espais com el pati o les excursions, les nostres aules també s'han de transformar en espais de pràctica democràtica quotidiana (no només a les tutories o en moments o temàtiques puntuals).

Per activar l'acte pedagògic des de paràmetres democratitzadors, un aspecte clau és repensar els rols dels agents implicats en el procés educatiu i com es construeix el coneixement. Sobretot repensar el rol del professorat, donat que normalment és qui ocupa una posició de més poder.

El professorat és molt més que un simple transmissor d'informació. L'alumnat aprèn molt més del que li ensenym conscientment. Aprenen quan parlem i quan callem. No podem demanar l'alumnat que tingui comportaments horitzontals i de respecte amb la resta de company*s, quan nosaltres ens relacionem amb l'alumnat des de paràmetres d'autoritat vertical. No podem demanar a l'alumnat que no sigui masclista, homòfob o racista, quan a nosaltres se'ns escapen mirades, expressions, actituds o comportaments que ho són, quan els materials i llenguatges que utilitzem invisibilitzen molta part del nostre alumnat.

Repensar el rol del professorat comporta també replantejar les metodologies i l'arquitectura de transmissió del coneixement des de paràmetres més democràtics, equitatius i inclusius. Utilitzar diferents formats i llenguatges per facilitar l'aprenentatge. Treballar per projectes i no per assignatures ben delimitades. Treballar en petit grup (afavorint que no siguin sempre els mateixos, i que siguin el màxim de diversos possibles). Convidar les famílies, les entitats, persones expertes amb el tema que volem treballar. Parlar en primera persona i compartir experiències i coneixements. Són només algunes metodologies que poden afavorir altres tipus de subjectivitats, de relacions i de producció del coneixement.

La figura del professorat com a model

Totes les persones que acompanyem joves en el seu desenvolupament personal i formatiu (en qualsevol àmbit educatiu) hem de tenir present que allò que expliquem a classe és una part molt petita de la informació que transmetem a l'alumnat. La nostra forma de vestir, la postura corporal, el to que utilitzem, la forma de mirar, deixar la porta oberta o tancada, els materials que seleccionem, les dinàmiques que proposem, si utilitzem tecnologies, aplicacions o xarxes socials, la decoració de les parets, si deixem escoltar música mentre fan treballs, si els preguntem com es troben o si volen parlar d'algun tema, si compartim aspectes personals de la nostra vida o les nostres opinions... tots aquests microdiscursos afecten i modifiquen el procés d'ensenyament i aprenentatge.

Són discursos a vegades invisibles però tenen molta incidència. Més enllà del currículum ocult (relacionat amb la transmissió dels valors socials, eco-

nòmics, sexuals, de gènere, racials... dominants), tenir en compte aquesta part invisible i inconscient de l'acte pedagògic ens pot ajudar a detectar, analitzar i transformar moltes de les accions asimètriques que practiquem a l'aula.

Posar de manifest aquests elements invisibles ens pot ajudar a identificar a quins estudiants dediquem més temps per similitud o per diferència amb nosaltres, a quins estudiants no prestem massa atenció (pots recordar el nom de tot el teu alumnat? De qui el recordes i de qui no?), detectar quantes vegades apliquem la fórmula "aquí es fa el que dic jo", si malgrat tenir alumnat de contextos i orígens culturals diversos, mai posem exemples d'autors i autores dels seus contextos culturals, si malgrat tenir noies a la classe mai parlem de les contribucions de les dones a la producció del coneixement (o si ho fem de manera residual i perifèrica), si privilegiem el nostre saber d'experts vers els sabers menyspreats i minoritzats del nostre alumnat, etc.

Repensar la nostra pràctica pedagògica des d'una perspectiva feminista, *queer* i intercultural, passa també per revisar-nos com a agents de socialització i de transmissió de valors relacionats amb la diversitat en general, i de gènere, sexualitat, cultural i religiosa en particular.



L'efecte pigmalión o la profecia autocomplerta



Vídeo on el psicòleg Albert Soler explica com les expectatives prèvies del professorat influeixen en el desenvolupament i els resultats acadèmics de l'alumnat.

https://www.youtube.com/watch?v=_qC8Dtq-BcA



Pedagogías invisibles. El espacio del aula como discurso



Llibre de María Acaso per reflexionar sobre les pràctiques pedagògiques invisibles, analitzar el que passa dins de l'aula per transformar-les en espais més amables i democràtics. Publicat a Madrid a Los libros de la Catarata (2012).

Activitat 3:

Un joc de cartes per predir el futur

Activitat per reflexionar sobre el rol del professorat com a model de socialització i de transmissió del coneixement.

Abans de fer l'activitat mira aquests vídeos on les noies del projecte Camins reflexionen sobre els elements personals, relacionals i els espais que han suposat limitadors o possibilitadors en la seva trajectòria educativa.

Després de veure els vídeos et proposem fer una revisió de les teves experiències d'aprenentatge i d'ensenyament. A partir d'un joc de cartes amb preguntes reflexionarem sobre el rol del professorat com a transmissor d'informacions, però també d'afectes, valors i formes de relació.



Projecte Camins:
Trajectòries educatives.
<https://youtu.be/phDx7VbwVEA>

Públic destinatari:

Professorat i alumnat

Objectius:

- Identificar situacions i persones que han funcionat com a limitadores o possibilitadores en la nostra trajectòria educativa.
- Prendre consciència de la pròpia vivència respecte al fet d'aprendre i d'ensenyar.
- Reflexionar sobre el rol del professorat més enllà de la transmissió del contingut de les matèries.
- Reflexionar sobre el rol del professorat des de la facilitació i l'acompanyament.

Paraules clau:

Presca de consciència

Ensenyar

Aprendre

Acompanyar

Emocions

Descripció

És una activitat de reflexió personal que requereix certa intimitat. Es pot fer com a exercici individual o compartit. Si es decideix compartir l'activitat s'ha de generar un espai de confiança i de seguretat. Cada persona pot decidir quins aspectes de la seva vida vol (o no) compartir. També es pot fer una ronda de cartes individual i després compartir en assemblea comentaris i conclusions generals.

Hi ha moltes cartes. Pots contestar-les totes o algunes o inventar-te noves preguntes que siguin més significatives per a tu. També pots fer l'exercici en diverses vegades, però llavors et recomanem prendre alguna mena d'apunts per tenir una visió general una vegada hagis decidit finalitzar l'activitat.

Joc de cartes

Instruccions

- Retalla les cartes.
- Separa la carta de color verd i deixa-la per al final.
- Remena les cartes.
- Posa les cartes sobre una taula o el terra, però sense veure les preguntes.
- Tria una carta. Llegeix i contesta la pregunta. Pren-te el temps que necessitis per contestar. No hi ha respostes correctes o incorrectes. Són respostes personals.
- Quan hagis contestat pots tirar una altra carta. Col·loca-la al costat de la primera.
- Repeteix l'exercici tantes vegades com vulguis.
- Quan decideixis finalitzar l'exercici tira l'última carta, la de color verd.

Adaptació a l'alumnat:

L'activitat és fàcilment adaptable a l'alumnat. Es poden veure els vídeos i obrir un espai per al debat. O es pot fer la dinàmica sencera adaptant les preguntes de les cartes segons el perfil de l'alumnat.

Professorat que ha marcat la teva trajectòria educativa.

**Com era?
Per què t'ha marcat?**

Una persona que et va fer tenir ganes d'aprendre

Un record positiu d'una experiència d'aprenentatge

Una experiència d'ensenyament que et fa sentir malestar. Què vas aprendre d'aquella situació?

Un record negatiu d'una experiència d'aprenentatge

Un coneixement que vas aprendre per error

**Un coneixement
que t'agradaria
oblidar**

**Com descriuries
la teva relació
amb l'alumnat?**

**Un coneixement
que has après
gràcies a
l'alumnat**

**Què és
educar?**

**Què és
acompanyar?**

**Quines són les
teves aficions?
Com les pots
aprofitar
per afavorir
experiències
pedagògiques
significatives
per l'alumnat?**

**Un àmbit on ets
autodidacta.
Què t'impulsa a
ser autodidacta?
Quina
experiència
d'aprenentatge
suposa?**

**Fes 2 llistes.
Una amb els
moments del dia
on aprens i una
altra amb els
moments del dia
on no aprens.**

**Una experiència
d'ensenyament
que et fa
sentir orgull i
satisfacció. Què
vas aprendre
d'aquella
situació?**

**A partir de
les reflexions
anteriors,
projecta el teu
futur com a
docent.
Com t'agradaria
que fos la
teva pràctica
pedagògica?**

7/ Una mirada interseccional

Les participants del projecte Camins expliquen com la seva trajectòria educativa està travessada per aspectes relacionats amb la seva identitat individual, però també per organitzadors socials com el gènere, la sexualitat, la cultura, la religió, les característiques sociodemogràfiques dels pobles i ciutats on viuen, els seus contextos familiars i relacionals, les polítiques migratòries i educatives, etc. Aquests factors s'entrellacen i operen de manera simultània, encara que no sempre de la mateixa manera (els diferents elements prenen més o menys força en funció de cada persona i situació concreta).

Aquesta mirada, complexa i situada, suposa un canvi en la dinàmica habitual de les polítiques i les accions educatives (i de les polítiques públiques en general). La majoria d'accions educatives estan dirigides o bé a l'alumnat en general o bé a grups d'alumnes específics que comparteixen un mateix eix de desigualtat (nouvinguts, alumnes amb necessitats educatives especials...). Aquestes dues opcions presenten limitacions en termes d'equitat i d'inclusió.

D'una banda, les accions que es dirigeixen a l'alumnat en general estan pensades per a un alumne estàndard. Però existeix realment un alumne estàndard? Ja hem vist que el sistema educatiu, malgrat la voluntat de tractar

l'alumnat amb neutralitat i igualtat, està organitzat a partir d'un sistema de construcció, transmissió i avaluació del coneixement i de producció de relacions i subjectivitats esbiaixat, que genera experiències educatives desiguals (pel que fa al gènere, la sexualitat, el cos, la cultura, les capacitats, l'edat, la classe social, entre d'altres).

Quan parlem d'alumnes estàndards ens hauríem de preguntar: Quin tipus d'alumne encaixa al 100% en aquesta idea d'alumne estàndard? Quines realitats i necessitats s'estan prioritant i quines s'estan quedant fora?

De l'altra banda, les accions educatives adreçades a determinats grups d'alumnat (noies, alumnat LGTBIQ, amb necessitats educatives especials, nouvinguts) permeten focalitzar l'atenció en determinades desigualtats però també tenen algunes limitacions. Generalment aquestes accions també tendeixen a construir un subjecte estàndard (la noia, la lesbiana, el gai, trans, etc.) que exclou i no dona resposta a les necessitats d'altres subjectivitats del grup que estan invisibilitzades o minoritzades. Per exemple, quan parlem de menors trans, estem donant visibilitat a les diferents formes de viure la transsexualitat o estem prioritant les formes de transsexualitat que reproduïxen el sistema de gènere binari?

Quan parlem d'accions adreçades a grups específics d'alumnes ens hauríem de preguntar: Totes les persones del grup tenen exactament les mateixes necessitats o malgrat tenir necessitats comunes, les vivències són diverses?

Les dues opcions suposen simplificacions de la realitat, una realitat que és, de facto, diversa i complexa. Totes les persones, totes, estem travessades i constituïdes per múltiples organitzadors socials. Aquests organitzadors socials no són naturals (ja hem vist la importància de la naturalització de les diferències pel que fa a la construcció del sexisme, del racisme i de l'homofòbia). Són categories socialment construïdes, que no sempre operen o emergeixen de la mateixa manera o amb la mateixa intensitat.

Necessitem instruments analítics i polítics que ens permetin no només descriure quins són els organitzadors socials, sinó entendre com s'articulen i quin paper tenen en situacions personals i estructurals concretes, per detectar processos de privilegi, vulnerabilitat o resistència i poder fer propostes de transformació (Platero, 2017; Coll-Planas i Solà-Morales, 2019). Un d'aquests instruments és la interseccionalitat.

Què és la interseccionalitat?

La interseccionalitat és una paraula que s'ha colat a les polítiques europees, estatals, locals, està present a molts àmbits d'intervenció com la salut, l'educació o la migració. Es parla des de l'acadèmia i des del moviment social. Malgrat sigui difícil de pronunciar o no tinguem gaires referències

en català o en espanyol, ens anem trobant amb el concepte d'interseccionalitat cada vegada a més espais.

La interseccionalitat funciona com un calaix de sastre, amb significats i usos molts dispars. Hi ha qui pensa que és un concepte massa abstracte. Per altres és un concepte de moda, o passat de moda o desconegut. Hi ha qui diu que està despolititzada... Des del nostre punt de vista, la pregunta interessant no és tant què és, sinó per a què ens serveix. Què aporta a la nostra pràctica educativa?

Marisela Montenegro i Carmen Romero (2018) entenen la interseccionalitat com una eina analítica i metodològica situada i relacional. Aquesta serà també la nostra mirada de la interseccionalitat.

Definirem la interseccionalitat com un conjunt d'eines conceptuales que faciliten l'anàlisi crítica de les relacions de poder, de les desigualtats i fan propostes per transformar-les. Una perspectiva interseccional situada i relacional no parteix d'unes categories predefinides, sinó que analitza el context per veure quines categories són rellevants en cada situació concreta, com interaccionen i quins efectes de privilegi, opressió o resistència s'estan posant en joc.

Una mica d'història

Dels dels anys 70, s'han utilitzat diferents conceptes (sistemes duals, doble discriminació, discriminació múltiple, matriu de dominació, ordit...) per referir-se al fet d'experimentar diverses opressions simultàniament. La in-

terseccionalitat s'inscriu en aquesta tradició. Tal i com la coneixem avui, la interseccionalitat és un concepte que va emergir a finals de la dècada de 1990 als Estats Units, a partir del treball d'activistes i acadèmiques feministes i negres com Kimberlé Crenshaw (1989), Patricia Hill Collins (2002) o Combahee River Collective (2012).

Les dones negres dels Estats Units de l'època estaven vivint una sèrie de discriminacions que no trobaven resposta ni des del feminisme ni des del moviment afroamericà pels drets civils. El moviment feminista adoptava en la seva anàlisi i les seves propostes polítiques la perspectiva de les dones blanques de classe mitjana, mentre que des del moviment afroamericà pels drets civils es privilegiava una perspectiva androcèntrica. Es necessitaven eines analítiques i polítiques que permetessin analitzar les experiències de desigualtat de les dones afroamericanes, tenint en compte l'experiència del gènere i de la raça, simultàniament, i no com a eixos de desigualtat diferenciats o des de lògiques additives de doble o triple discriminació.

L'activista i teòrica feminista negra Patricia Hill Collins (2002) conceptualitza els diferents eixos d'opressió com entrelaçats en una matriu de relacions de dominació, on cada individu és constituït per posicions diferents i canviant de privilegi i d'opressió.

El concepte ha viatjat molt fins als nostres dies. Actualment hi ha grans debats sobre el que és (o no és) la interseccionalitat en funció dels contextos d'aplicació i les disciplines. Explicar les diferents posicions del debat supera els paràmetres d'aquesta Guia. Ens centrarem a detallar quines són les premisses bàsiques i per què ens poden servir en el nostre context educatiu.

Premisses bàsiques de la interseccionalitat

- **No només des de les opressions.** Totes les persones estem ubicades en relació amb els eixos de diferenciació/desigualtat en alguna posició, ja sigui des del privilegi, des de l'opressió o des de la resistència. Aquestes posicions tampoc són fixes. Podem anar transitant-les en funció de molts factors (personals, familiars, contextuals, institucionals...).
- **No es tracta de sumar desigualtats.** La ubicació de cada persona en l'estructura social no sorgeix simplement de la suma de posicions d'opressió que s'acumulen seguint una lògica additiva (dona + jove + lesbiana + gitana). Per exemple les experiències de les participants del projecte Camins en el sistema educatiu no es poden analitzar només des del gènere o només des de la cultura o només des de la religió. Aquests organitzadors socials es viuen de manera simultània, no poden ser primer dona, després musulmana... Sinó que ho són tot a la vegada, encara que cada categoria sigui més o menys rellevant en funció de la persona, del moment i del context.
- **La importància del context.** A cada centre educatiu hi ha una realitat diferent. Cada situació de desigualtat és diferent. Per tant no s'han d'analitzar sempre els mateixos eixos de desigualtat, sinó els que siguin rellevants per a cada situació concreta. Partint de l'experiència de les participants del projecte Camins a la Guia hem analitzat el sistema sexe-gènere i l'origen geogràfic, cultura, religió i racialització. Però poden ser altres. Per exemple, una alumna trans pot viure una situació de desigualtat, on el fet de ser trans pot ser (o no) especialment rellevant en aquella situació concreta.

- **Identitats i relacions de poder.** Les relacions de poder tenen efectes directes en la construcció de les identitats, ja que defineixen marcs de pensament (categories, descripcions, jerarquies, relacions, etc.) que les persones i grups utilitzen per definir i definir-se. Tot i així, s'ha de tenir cura per no essencialitzar certes identitats o trets identitaris. Per exemple, el nostre sistema social és racista i les persones migrades tenen més possibilitats de patir el racisme. Això no vol dir que totes les persones migrades o llegides com a migrades, tinguin la mateixa experiència de racisme. En pensar certes subjectivitats des de posicions fixes, podem estereotipar-les, i generar essencialismes, homogeneïtzacions, estigmatitzacions, victimitzacions i paternalismes. Moltes vegades quan es parla de la interseccionalitat s'encarna en subjectivitats assenyalades des de l'alteritat (dona-discapacitada-gran-migrant), però totes les subjectivitats poden ser analitzades a la llum de la interseccionalitat (home-català-heterosexual-classe mitjana).
- **Trajectòria personal, capacitat d'agència i canvi.** Les nostres realitats, necessitats i expectatives estan en gran part conformades per la nostra posició en l'estructura social. Però les persones no som titelles d'aquestes estructures. Tenim capacitat de resistència, d'actuació i de transformació. Pensar que les persones tenim capacitat de subvertir allò que s'espera de nosaltres pot tenir molts efectes en les expectatives que ens fem de l'alumnat, a la vegada que cal acompanyar-los en el procés d'interrogar el que s'espera d'ell*s en funció del seu context d'amistats, familiar o comunitari, perquè es puguin desenvolupar des de paràmetres més apoderadors i alliberadors.

De què parlem quan diem privilegis, opressions i resistències?

Un aspecte fonamental de la interseccionalitat és que amplia les possibilitats d'anàlisi de les relacions de poder per analitzar no només les experiències de discriminació, exclusió o vulnerabilitat, sinó també les experiències de resistència, agència i privilegi. Això suposa un canvi de mirada respecte a la forma d'entendre de l'estructura i de les relacions socials, que s'han analitzat, tradicionalment, des de la perspectiva de les posicions més desfavorides.

La interseccionalitat obre portes a pensar el racisme des dels privilegis de les persones blanques o no racialitzades, pensar l'homofòbia des dels privilegis de les persones heterosexuales, pensar el masclisme i la violència de gènere des dels privilegis de les persones socialitzades com a homes i des de la masculinitat hegemònica.

Des d'aquesta perspectiva, la interculturalitat, el feminisme i els drets sexuals ens afecten a totes les persones. Totes les persones de la comunitat educativa hem de revisar quins són els nostres privilegis i opressions en els diferents nivells i dimensions de la vida (a nivell individual, estructural, institucional, simbòlic o material). I hem de fer alguna cosa amb l'anàlisi, activant i acompanyant processos de resistència, apoderament i transformació.

En termes generals, quan parlem de privilegis i opressions ens referim a aspectes tan concrets de la vida de les persones com tenir (o no) accés als béns i recursos que estan a disposició del conjunt de la ciutadania (educació, sanitat, habitatge, cultura, etc.), tenir possibilitat (o no) d'exercir els drets fonamentals (de vot, de pràctica religiosa, de moviment, lliure expressió, etc.), gaudir (o no) del reconeixement simbòlic i social (respecte, consideració, representació, valoració positiva, etc.). Les persones podem viure diferents experiències de privilegi i d'opressió al llarg de la nostra vida (segons el moment personal, el context polític, social, institucional o ambiental). De fet, podem viure diferents processos d'avantatges, de dificultats, d'opressions i de resistència simultàniament. Aquesta mirada dinàmica i relacional de les experiències d'exclusió, privilegi, agència i apoderament ens resulta complexa perquè ens confronta amb nocions menys elaborades de la identitat. També contrasta amb els moviments socials i les polítiques públiques, que han construït les desigualtats per separat, articulant la lluita pels drets socials mitjançant unes polítiques de la identitat i de la representació (dona, jove, migrant, gent gran, discapacitat, etc.).

Per què ens pot servir la interseccionalitat en el context educatiu?

En l'àmbit educatiu la interseccionalitat ofereix eines per analitzar les desigualtats que afecten la trajectòria educativa i personal de l'alumnat, així com del conjunt de la comunitat educativa. També ens possibilita explorar noves formes de concebre les subjectivitats, les relacions i la construcció del coneixement.

Acompanyar processos per a la construcció de noves subjectivitats

- Permet fer un acompanyament en el desenvolupament de la subjectivitat de l'alumnat, des de la seva complexitat i diversitat. No només des d'una única dimensió de la seva identitat (migrant, lesbiana, musulmana, amb autisme, etc.).
- Qüestionar la identitat i la cultura com un tot tancat, estàtic i homogeni.
- Fer visible la diversitat dins d'un mateix grup social (relacions intragrups).
- Fer visible la diversitat entre diferents grups socials (relacions intergrups).
- Afavorir nous processos d'identificació i d'apoderament a partir d'experiències comunes.

Abordar de forma més efectiva les desigualtats que es re/produeixen en el context educatiu

- Ens permet anar més enllà de la lògica de les pràctiques educatives adreçades a l'alumnat en general o a grups d'alumnes específics, que no és efectiva per atendre els matisos i la complexitat de les vides reals de l'alumnat.
- Fer visibles els efectes de la simultaneïtat de pràctiques d'exclusió que pateix l'alumnat amb múltiples experiències de desigualtat.

- Desnaturalitzar les desigualtats i situar-les com a producte de processos de diferenciació socioculturals. Entendre la desigualtat de manera situada afavoreix abordar les necessitats de l'alumnat sense essencialismes culturals, religiosos, de gènere... No diríem l'alumnat gitano és... Sinó que posaríem al centre de l'anàlisi els factors culturals, però també econòmics, socials, comunitaris, de salut que intervenen en la realitat concreta de cada alumne gitano.
- Escoltar, preguntar, analitzar i fer propostes de transformació amb l'alumnat. Contextualitzant l'experiència de desigualtat o privilegi des dels seus propis paràmetres d'enunciació. Afavoreix processos d'apoderament, resistència i transformació del propi alumnat.
- Permet una anàlisi tant des de la perspectiva del privilegi com de l'opressió (generalment treballem només des de la perspectiva de les desigualtats). Per exemple, una professora pot viure una situació de desigualtat laboral respecte a un company, però pot gaudir d'una situació de privilegi respecte a una altra professora lesbiana que treballa al mateix centre educatiu.
- Fer visibles les relacions de poder i les diferents posicions de privilegi, avantatge, resistència, limitació o opressió dins d'un mateix grup.
- Fer visibles les relacions de poder i les diferents posicions de privilegi, avantatge, resistència, limitació o opressió entre persones de diferents grups.
- Ens avisa de com, des de la pràctica educativa, també es generen biaixos i exclusions, en funció d'aspectes com la definició de l'alumnat, del currículum i de les relacions entre professorat i alumnat.
- Permet fer emergir altres realitats. Hi ha subjectes que mai són a la conversa, perquè les seves necessitats són invisibles, no hi són presents o no tenen tanta tradició en l'agenda política o pedagògica. Per exemple, fins fa relativament poc no parlàvem d'infància trans.

Construir el coneixement de forma més horitzontal, honesta i articulant els sabers, experiències i capacitats diverses de l'alumnat

- Fer visible la posició situada del professorat. Posar sobre la taula quin és el teu posicionament, des d'on parles, quins són els teus interessos, com penses el gènere, la sexualitat, la cultura, la religió... permet fer una aproximació més honesta amb la realitat, sense pretendre imposar una única visió.
- Interrogar les categories d'anàlisi des de les quals problematitzem i interroguem la realitat de l'alumnat i dissenyem la intervenció educativa. Per exemple, la manera d'entendre l'adolescència (adolescència etapa conflictiva, adolescència etapa d'aprenentatge) condicionarà la nostra intervenció educativa.
- Construir el coneixement de forma col·lectiva i compartida, articulant experiències, sabers, desitjos i expectatives des de la singularitat de cada estudiant.
- Introduir metodologies creatives i participatives, que fomentin el treball en equip, l'escolta activa, una comunicació assertiva, la negociació i el respecte a la diferència.
- Desenvolupar una acció pedagògica més democràtica.

En general i per resumir, podem dir que la perspectiva interseccional ens serveix per:

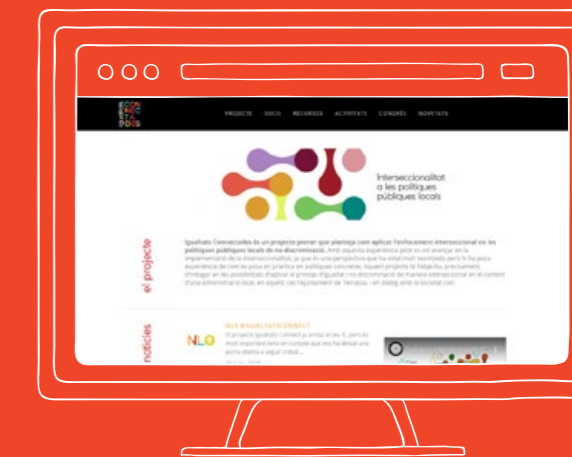
- Identificar els *elements comuns* en les experiències de resistència, opressió o privilegi de l'alumnat (i del conjunt de la comunitat educativa), ja

que ajuden a visualitzar els factors clau en la re/producció de les desigualtats, i ens permet dissenyar estratègies per desmuntar-los.

- Identificar els *elements diferenciadors* de les trajectòries individuals de l'alumnat (i del conjunt de la comunitat educativa), ja que serveixen com a indicadors de les interseccions que es produeixen entre els diferents eixos d'organització social i les característiques individuals, que configuren l'experiència concreta de privilegi, opressió o resistència.



Igualtats connectades



Web amb recursos sobre com aplicar l'enfocament interseccional en les polítiques públiques locals de no discriminació.

➔ <http://igualtatsconnect.cat/>

Vídeo La interseccionalitat a les polítiques públiques

➔ <https://www.youtube.com/watch?v=mADijyktgEg>

Guia per incorporar la interseccionalitat a les polítiques locals

➔ <http://igualtatsconnect.cat/guia-recursos/>

Vídeos de les formacions

➔ <http://igualtatsconnect.cat/recursos-formacio/>

Activitat 4:

La identitat: un poliedre que canvia de forma

Activitat per reflexionar sobre la construcció de la identitat i sobre les diferents posicions d'opressió, privilegi i resistència.

Si haguéssim d'atribuir una forma física a la identitat diríem que és com un poliedre. Una figura geomètrica que es forma a partir de l'articulació de diferents trets identitaris de caràcter personal i social.

La identitat és una construcció social perquè aprenem a ser mitjançant processos de socialització amb altres grups i persones, en un entramat de relacions travessades per diferents organitzadors socials com el gènere, l'orientació sexual, l'edat, l'origen cultural... que al mateix temps interseccionen entre sí.

Però la identitat també és un procés individual. Cada persona viu i interpreta de manera diferent aquests processos socials. Ocupem posicions diferents en l'estructura social, interpretem de manera diferent els organitzadors socials (què és ser dona, jove, catalana, lesbiana...) i donem una importància diferent a les identitats compartides.

La identitat també és contextual. Els nostres trets identitaris varien segons les circumstàncies de cada situació concreta. Poden canviar al llarg de la trajectòria de vida d'una persona. Per exemple, el color de la pell pot ser rellevant

només en el moment en què es canvia el país de residència. Però també poden variar en un mateix dia, en funció del context en què ens trobem: si al matí soc en una manifestació feminista el fet de ser dona tindrà molta importància. Si després vaig a casa i visc amb la meua mare, el fet de ser filla prendrà més rellevància.

En funció del context social, econòmic, polític... podem veure com algun tret de la nostra identitat ens situa en posicions de desigualtat social. Per exemple ser musulmana en un moment de forta islamofòbia social pot convertir-se en un element d'opressió. Davant d'aquesta situació, puc decidir amagar o dissimular aquesta part de la meua identitat per passar desapercebuda. O al contrari, puc decidir posar-la en el centre de la meua identitat, agrupar-me amb persones musulmanes o aliades que vulguin combatre aquesta desigualtat i organitzar-nos per resistir i transformar la situació de racisme.

Públic destinatari:

Professorat i alumnat.

Objectius

- Entendre la identitat com una construcció individual, social i contextual, oberta i dinàmica.
- Identificar situacions d'avantatge i de desigualtat des d'una perspectiva interseccional.
- Prendre consciència de la pròpia vivència del gènere, la sexualitat i la identitat cultural.
- Prendre consciència sobre si estem reproduint el sistema sexe-gènere i cultural i com ho fem.
- Afavorir aliances i relacions empàtiques entre persones amb diferents vivències i trets identitaris.

Paraules clau:

Identitat individual, col·lectiva i social

Interseccionalitat Opressions

Presència de consciència Privilegis

Resistència Apoderament

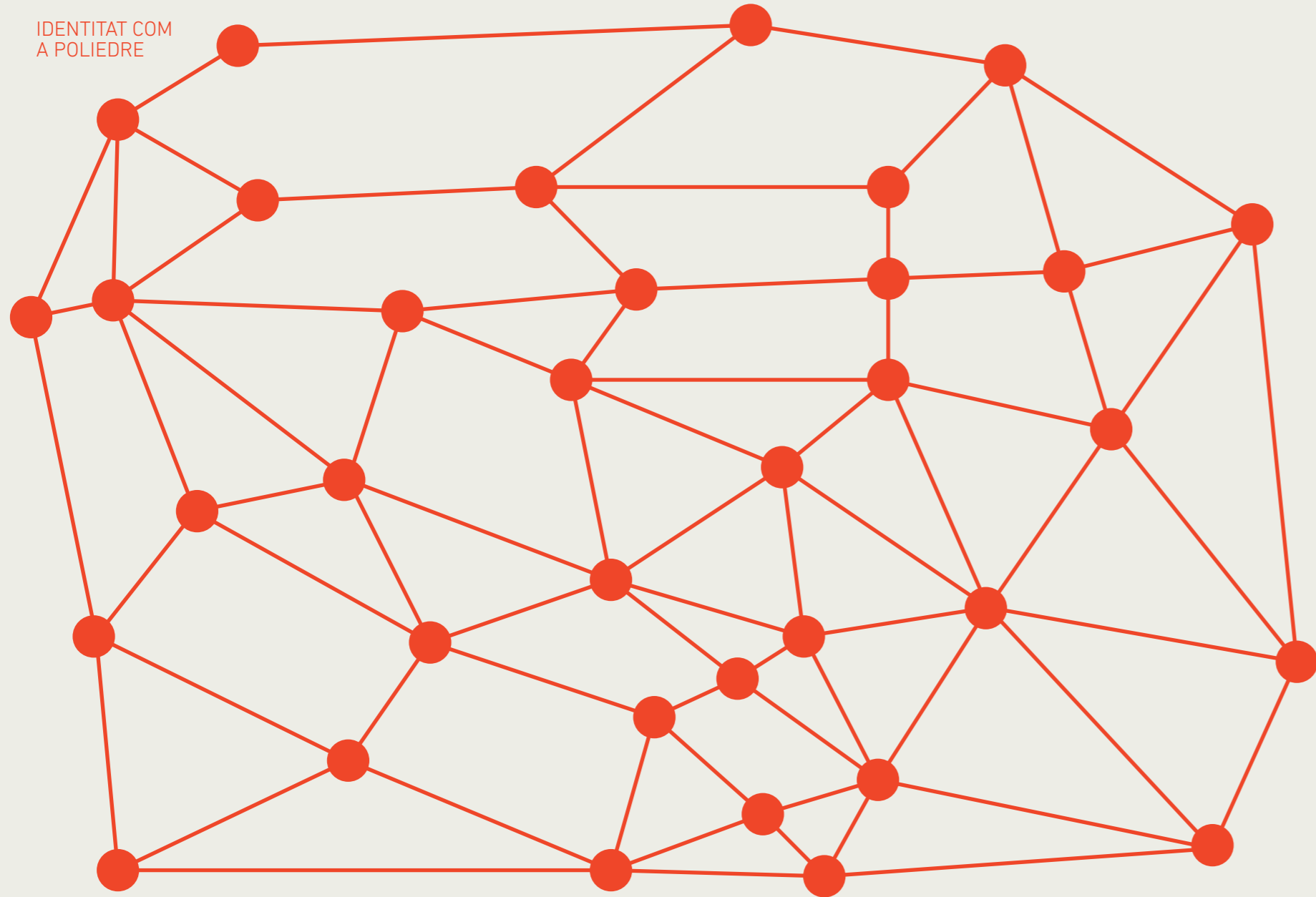
Descripció

Et proposem un exercici per construir el poliedre de la teua identitat (individual i social) amb uns ítems per identificar quins organitzadors socials estan més i menys presents en la teua identitat actual i quines experiències d'avantatge social, opressió o de resistència has tingut, o tens, en relació als mateixos.

Serà una activitat en 4 parts. És una activitat llarga, pots decidir fer cada part en diferents moments. Si estàs fent aquesta activitat en grup, podeu compartir els resultats després de cada apartat.

Adaptació per a l'alumnat:

Aquesta activitat es pot realitzar amb l'alumnat. Adapta les categories i les preguntes que consideris en funció de l'alumnat. Aconsellem fer primer un treball per facilitar la comprensió de les categories des del punt de vista conceptual. Per fer més dinàmica i relacional la part de les preguntes es poden escriure totes les categories socials en fulls grans i distribuir-los per diferents espais de l'aula. Es poden fer les preguntes i deixar que l'alumnat es vagi movent per l'aula en funció de la resposta. Deixarem un temps perquè les persones que s'han posicionat en una mateixa categoria puguin compartir les seves vivències. Al final de la sessió, farem un cercle de diàleg per compartir l'experiència, així com els aspectes que l'alumnat vulgui ressaltar.

IDENTITAT COM
A POLIEDRE

4.1. LA IDENTITAT PERSONAL

Utilitza la plantilla o dibuixa el teu poliedre. A cada punt escriu el que et representa seguint les característiques que et proposem. Si alguna característica no és rellevant per tu, no la contestis. Si hi ha alguna característica que per tu és important i no l'hi trobes, afegeix-l'hi.

- El teu nom
- 3 adjectius que et descriuen
- Menjar preferit
- Pel·lícula o sèrie preferida
- Una afició
- Una habilitat
- Un somni
- Una expressió o frase que sempre dius
- Persona, activitat o cosa que et fa feliç

4.2. LA IDENTITAT SOCIAL

A cada punt escriu el que et representa, seguint les característiques que et proposem. Si alguna característica no és rellevant per tu, no la contestis. Si hi ha alguna característica que per tu és important i no l'hi trobes, afegeix-l'hi.

- Edat
- Sexe
- Sexualitat
- Expressió de gènere
- Identitat de gènere
- Capacitats funcionals
- Espiritualitat
- Origen geogràfic
- Color de la pell
- Cultura
- Situació administrativa (nacionalitat, permís de residència...)
- llengua
- Ocupació
- Formació
- Classe social
- Estat civil
- Aparència estètica
- Situació d'habitatge
- Barri, poble on vius
- Malalties importants
- Ideologia política

4.3. ESTRUCTURA I RELACIONS DE DESIGUALTAT SOCIAL

No totes les categories socials tenen la mateixa rellevància en la configuració de la nostra identitat, en la nostra posició a l'estructura social i en la vivència de dificultats, limitacions, opressions, avantatges, privilegis o resistències. Aprofundim-hi una miqueta més.

Passos. <https://youtu.be/WIjrQ1rUrlg>



Per identificar millor què són els avantatges i les limitacions, et recomanem veure aquest vídeo abans de fer l'activitat. És un experiment fet amb l'alumnat d'un institut sobre les desigualtats socials.

Adaptació per a l'alumnat:

Pots treballar les situacions d'avantatge social, privilegis, opressions i resistències amb l'alumnat a partir d'aquest vídeo.

Preguntes per a la detecció d'avantatges, privilegis, limitacions, opressions i resistències

Seguint amb el dibuix de l'exercici anterior: Ressalta amb un retolador l'organitzador social pertinent per cada pregunta. Escriu la teva resposta al costat de l'organitzador social que has ressaltat.

- ▶ Quins trets de la teva identitat són més importants per a tu en l'actualitat?
- ▶ Al llarg de la teva vida, sempre han estat els mateixos?
- ▶ Quins trets de la teva identitat són menys importants per a tu en l'actualitat?
- ▶ Al llarg de la teva vida, sempre han estat els mateixos?
- ▶ Quins trets de la teva identitat creus que condicionen més com la gent es relaciona amb tu?
- ▶ Quin tret de la teva identitat et resulta més fàcil de compartir amb la resta de la gent?

Després d'aquesta reflexió, creus que les teves experiències estan més condicionades pels avantatges i els privilegis o per les limitacions i les opressions? Com creus que afecta la teva pràctica docent?

- ▶ Quin tret de la teva identitat et resulta més difícil de compartir amb la resta de la gent?
- ▶ Alguna vegada has hagut de reforçar algun tret de la teva identitat? Quin? Per què?
- ▶ Alguna vegada has sentit que tenies avantatges per algun tret de la teva identitat? Quin? Per què?
- ▶ Alguna vegada has sentit que tenies limitacions per algun tret de la teva identitat? Quin? Per què?
- ▶ Alguna vegada has sentit la necessitat de compartir espais (lúdics, de formació, activisme, socialització...) amb altres persones a partir d'un tret identitari? Quin? Per què?

4.4. PRIVILEGIS, OPRESSIIONS I RESISTÈNCIES PRÒPIES, RESPECTE AL SISTEMA SEXE-GÈNERE I CULTURAL

Partint d'una perspectiva interseccional situada i relacional, en aquesta Guia hem volgut posar l'accent en dos eixos de diferenciació i desigualtat: l'eix sexe-gènere i l'eix d'origen geogràfic, cultural i religiós. Potser has analitzat aquests eixos en l'apartat anterior. Però et proposem fer-ne una anàlisi més detallada.

Revisió del propi posicionament respecte a la diversitat afectiva, sexual, de gènere i cultural

La major part de les accions de prevenció i de sensibilització coeducatives i interculturals que es desenvolupen als centres educatius estan centrades en l'alumnat.

Per poder avançar en una educació en equitat de gènere i intercultural, totes les persones que participem dels processos pedagògics hem de ser conscients de quina és la nostra concepció del sexe, el gènere, la sexualitat, la cultura, la diversitat, la construcció del coneixement o de la identitat. Et proposem unes preguntes per la reflexió. Pots utilitzar la graella si t'ajuda.

Preguntes per a la detecció d'avantatges, privilegis, limitacions, opressions i resistències respecte al sexe, el gènere, la sexualitat, la cultura i la religió

- ▶ Quan vas ser conscient de la teva identitat de gènere?
- ▶ Ha estat sempre la mateixa o ha canviat al llarg de la teva vida?
- ▶ Describeu una situació en la que t'has sentit com "un home", "una dona", "no binari"... (en funció de la teva identitat de gènere).
- ▶ Describeu una experiència negativa que hagis viscut pel fet de ser un "home cis", una "dona cis", "home trans", "dona trans", "no binari"... (en funció de la teva identitat de gènere). Per exemple: inconvenients, situacions de no sentir-te a gust amb tu mateix/a, o davant certs comportaments, sentir que havies de fer (o no) fer alguna cosa en concret, voler fer o dir alguna cosa i no fer-ho perquè no et qüestionessin la teva identitat de gènere.
- ▶ Describeu alguna situació d'avantatge degut a la teva identitat de gènere.
- ▶ Has sentit alguna vegada limitacions per la teva expressió de gènere?
- ▶ Has sentit alguna vegada avantatges per la teva expressió de gènere?
- ▶ Quan vas ser conscient de la teva orientació sexual?
- ▶ La teva orientació sexual ha estat sempre la mateixa o ha canviat al llarg de la teva vida?
- ▶ Has sentit alguna vegada limitacions per la teva orientació sexual?
- ▶ Has sentit alguna vegada avantatges per la teva orientació sexual?
- ▶ Quan vas ser conscient de la teva identitat cultural?
- ▶ La teva identitat cultural té trets culturals de diferents cultures i subcultures?
- ▶ Has sentit alguna vegada limitacions per la cultura (o cultures) amb les quals t'identifiques?
- ▶ Has sentit alguna vegada avantatges per la cultura (o cultures) amb les que t'identifiques?
- ▶ Has sentit alguna vegada limitacions pel teu color de pell?
- ▶ Has sentit alguna vegada avantatges pel teu color de pell?
- ▶ Has sentit alguna vegada limitacions per la forma o el color del teu cabell?
- ▶ Has sentit alguna vegada avantatges per la forma o el color del teu cabell?
- ▶ Has sentit alguna vegada limitacions per la teva forma de vestir?
- ▶ Has sentit alguna vegada avantatges per la teva forma de vestir?
- ▶ Has sentit alguna vegada limitacions per la teva creença espiritual?
- ▶ Has sentit alguna vegada avantatges per la teva creença espiritual?
- ▶ Has sentit alguna vegada limitacions per la teva primera llengua?
- ▶ Has sentit alguna vegada avantatges per la teva primera llengua?
- ▶ Has sentit alguna vegada limitacions per la teva documentació d'identificació personal (DNI, NIE, Passaport)?
- ▶ Has sentit alguna vegada avantatges per la teva documentació d'identificació personal (DNI, NIE, Passaport)?

ELEMENTS	AVANTATGES	LIMITACIONS	RESISTÈNCIES
IDENTITAT DE GÈNERE			
EXPRESSIÓ DE GÈNERE			
ORIENTACIÓ SEXUAL			
IDENTITAT CULTURAL			
COLOR DE PELL			
FORMA I COLOR DELS CABELLS			
FORMA DE VESTIR			
CREENÇA ESPIRITUAL			
1A LLENGUA			
DOCUMENTACIÓ D'IDENTIFICACIÓ PERSONAL			

Després d'aquesta reflexió, creus que les teves experiències del sexe, el gènere, l'orientació sexual, la cultura i la religió, estan més condicionades pels avantatges i els privilegis o per les limitacions i les opressions? Com creus que afecta a la teva pràctica docent?

8/ Activant les pedagogies feministes, queer i interculturals al nostre centre educatiu

Arribats a aquest punt de la Guia, ja t'hauràs adonat que les discriminacions per raó de sexe, gènere o sexualitat, i les discriminacions per raó d'origen geogràfic, cultura o religió, tenen molts aspectes en comú. Són sistemes de classificació, jerarquitització i segregació de les persones que obeeixen les mateixes lògiques de diferenciació i que s'entrellacen generant experiències de desigualtat diverses i complexes. Tot i que la lluita contra el sexisme, la LGTBIQ-fòbia, les violències de gènere i el racisme, tenen estratègies pròpies, també podem articular les diferents lluites per generar estratègies compartides contra qualsevol forma de discriminació, exclusió o violència.

No hi ha receptes màgiques. Cada context necessitarà activar diferents estratègies i propostes en funció de les necessitats i objectius de cada situació específica. Tot i així, en el nostre caminar per les pedagogies feministes, queer i interculturals hem identificat alguns elements que poden orientar l'acció educativa.

L'autoanàlisi

Quan reforcem les desigualtats? Quan contribuïm a qüestionar-les, resistir-les o transformar-les?

Et proposem algunes preguntes per reflexionar, ara respecte a la teva pràctica educativa:

Preguntes per detectar quin és el nostre paper en la re/producció de les desigualtats de gènere, sexuals, culturals i religioses en la pràctica educativa

- ▶ **Quantes vegades per parlar de violència de gènere m'he referit només a les noies?**
- ▶ **Què sento o penso quan una alumna va a l'institut amb els pantalons molt curts o molt pintada o amb hijab o amb roba que cobreix gran part del seu cos?**
- ▶ **Reaccio igual si les expressions de violència les fan els nois o les noies?**
- ▶ **Penso en l'alumnat de l'aula d'acollida principalment des de la seva dimensió de migrant?**
- ▶ **Visc com a problema un institut amb un alt percentatge de diversitat cultural o d'alumnat amb necessitats educatives especials?**
- ▶ **Anticipo a les formadores del taller de gènere i de diversitat sexual que a la classe hi ha molts alumnes musulmans?**
- ▶ **Pressuposo que les famílies d'altres contextos i orígens culturals tenen més resistències i prejudicis respecte a la incorporació de la sexualitat en el currículum escolar que les famílies autòctones?**
- ▶ **Reaccio igual si el que m'explica una relació amorosa que considero "tòxica" és un noi o una noia?**
- ▶ **Tinc resistències al fet que un alumne que vol expressar-se oralment i per escrit en gènere neutre ho pugui fer?**
- ▶ **Crec que tothom pot estimar qui vulgui però que no és necessari que ho mostri a l'institut? Què sento davant d'un* alumne* amb ploma? I si el que té ploma és un/a professor/a?**
- ▶ **Si tinc una entrevista amb la família d'una alumna musulmana i només parla el pare, penso que la mare està sotmesa i que no pot expressar la seva opinió?**
- ▶ **Com és l'ocupació de la paraula al claustre?**
- ▶ **Quan algun membre del professorat o de l'alumnat fan propostes per treballar el gènere, la sexualitat i la diversitat cultural em poso a la defensiva i penso que ja comencen els/les pesats/des de torn amb el tema?**
- ▶ **Si hi ha un conflicte masclista, LGTBIQ-fòbic o racista a l'aula, l'aprofito per parlar-ne i reconduir-lo com una oportunitat educativa?**
- ▶ **Si altres professionals venen a fer una formació sobre gènere, sexualitat o interculturalitat, l'aprofito per posar-me al dia i així poder donar continuïtat a la formació o aprofito per corregir treballs i posar-me al dia de la feina administrativa?**
- ▶ **Oriento professionalment i acadèmicament diferent l'alumnat de famílies migrades o de cultures minoritzades que l'alumnat de famílies autòctones?**
- ▶ **En una situació que impliqui la força física, demano ajut als nois i no a les noies?**
- ▶ **He pressuposat l'orientació sexual d'algun/a alumne/a o professor/a per la seva expressió de gènere?**
- ▶ **He sentit que no val la pena que les alumnes musulmanes o gitanes s'esforcin molt perquè després les seves famílies no les deixaran anar a la universitat?**
- ▶ **Hem parlat de racisme o de diversitat cultural en abstracte, sense tenir en compte les experiències i vivències de l'alumnat d'orígens i contextos culturals diversos de l'aula?**
- ▶ **Algun cop he pensat que no val la pena esforçar-se gaire i ser molt creatiu en la preparació de les classes de l'aula d'acollida o de l'aula oberta?**

Aquestes preguntes canviaran segons el context educatiu i el coneixement i la sensibilitat previs de la persona que fa les preguntes, les observacions i les reflexions. En tot cas, l'objectiu és posar de manifest que, com ja hem mencionat en altres apartats, totes les persones hem estat socialitzades en el masclisme, la LGTBIQ-fòbia i el racisme. Com a professorat, la manera en què ens relacionem, l'imaginari que tenim del nostre alumnat i de les seves famílies, del barri o poble on està ubicat l'institut, dels companys i les companyes docents, les expectatives professionals, acadèmiques i personals que tenim vers l'alumnat, la manera en què preparem els continguts i les metodologies de transmissió de la informació, les sortides i excursions que programem... estan condicionades per les nostres pròpies experiències, creences i estereotips de gènere i culturals.

El professorat suposa un model constant per a l'alumnat. Més enllà dels continguts propis de les matèries, l'alumnat aprèn del professorat que esdevé un model de referència per la seva incidència i transmissió de valors socials, així com de metodologies d'aprenentatge que impliquen "aprendre amb" i no només "aprendre de". Per tant, per incidir de manera significativa en l'erradicació de les violències masclistes, LGTBIQ-fòbiques i racistes als centres educatius, és prioritari que el professorat pugui revisar les seves creences i com afecten, acadèmicament i personalment, l'alumnat.

Aquest és un procés difícil. Suposa un exercici d'autoanàlisi que pot xocar de front amb el nostre sistema de valors i de creences. També podem sentir que no sabem com fer-ho, que ens manquen recursos i formació específica. No es tracta de culpabilitzar-nos o de quedar-nos immòbils davant d'aquest malestar.

La proposta és que cada persona educadora vegi com pot obrir camins. Fer-nos preguntes i compartir-les amb l'alumnat i la resta de l'equip docent. És atrevir-nos a submergir-nos, aventurar-nos, explorar altres camins no traçats. És dibuixar altres maneres de fer, ser, sentir, aprendre i ensenyar. Indagar nous camins en relació a la forma de viure el sexe, el gènere, la sexualitat i l'educació, noves formes d'habitar, amb el nostre alumnat.

Analitzar les relacions de privilegis, avantatges, limitacions i resistències

Detectar i analitzar com opera el sistema sexe-gènere cisheteropatriarcal i quines formes d'identitat, d'expressió cultural i religiosa s'estan privilegiant al centre educatiu (claustre, AFA, comissions, aula, associacions d'alumnat, extraescolars, entorn, currículum ...).

- Revisar les normes corporals, de gènere, sexualitat, cultura, religió que tenen una posició de privilegi i normalització a l'institut i fer propostes per diversificar-les des de la igualtat de drets i d'oportunitats.

Qüestionar els estereotips associats al gènere, la sexualitat, la cultura i la religió i ampliar els imaginaris des d'una perspectiva crítica.

- Explicar el sexe, el gènere i la sexualitat des de la diversitat i no des d'un posicionament binari que exclouï l'alumnat intersexual, trans, amb expressions de gènere i sexualitats no normatives.
- En parlar de les desigualtats per qüestions de sexe o gènere, no assenyalar exclusivament les desigualtats de les dones. El sistema de gènere també genera efectes negatius per a les persones socialitzades com a homes i a les persones LGTBIQ+.

- Fugir del debat natura-cultura. Moltes vegades els debats entorn les desigualtats de gènere i culturals, se centren a identificar si les desigualtats responen a criteris naturals o culturals. S'utilitza l'argument de l'origen natural per desacreditar les dones i les persones homosexuals. "Els homes són més forts per naturalesa". "L'homosexualitat és innata". S'utilitza l'argument cultural per justificar les desigualtats socials. "Als gitanos no els agrada treballar". Donades les relacions entre la natura i la cultura, aquest debat és interminable. La pregunta central és què fem amb les desigualtats per raó de sexe, gènere, sexualitat, racials, culturals i religioses. Quin serà el nostre posicionament polític per abordar-les?
- Incorporar a l'anàlisi de la realitat a l'institut dades (qualitatives i quantitatives) amb categories desagregades per sexe i cultura. Es poden introduir altres variables com l'edat, la identitat de gènere, l'orientació sexual, la diversitat funcional i tantes com siguin necessàries en cada context educatiu. Només com a categories d'anàlisi, sense essencialitzar ni estereotipar.
- Revisar els llibres de text, les lectures, els materials de suport. Les representacions de les persones que oferim a l'alumnat han de ser realistes i diverses, perquè tot l'alumnat s'hi pugui sentir identificat. Quan creem materials propis tenim una bona oportunitat per trencar estereotips i ampliar el ventall d'imaginari i de referents possibles per al nostre alumnat.
- Utilitzar un llenguatge inclusiu i respectuós, no sexista, no racista (en els materials escrits, audiovisuals i orals).
- Afavorir propostes socioeducatives i lúdiques que no reforcin els estereotips de gènere. Per exemple, dinamitzar l'hora del pati per evitar un ús desigual per part dels nois i les noies o en funció dels esports i les tradicions culturals.

- La decoració de les aules o els passadissos amb pòsters, cartells, fotografies o qualsevol altre format de materials gràfics també obre possibilitats per trencar estereotips, per la identificació diversa i per afavorir un sentiment de pertinença a l'institut. La decoració dels espais comuns s'ha de fer amb cura, per no afavorir unes representacions culturals per sobre les altres. Allò ideal seria buscar identificacions compartides.
- Molts instituts indiquen l'hora d'entrada i de sortida a l'institut amb música. Aquest canal també suposa una bona oportunitat per facilitar cançons i artistes que utilitzen la música com a mitjà per combatre el sexisme, la LTGBIQ-fòbia i el racisme.
- Fer una orientació acadèmica i professional no estereotipada pel que fa al gènere, la sexualitat, l'origen geogràfic, la cultura, la religió o la classe social.
- Convidar persones de la comunitat (entitats feministes, LGTBIQ+, culturals, antiracistes, serveis públics...) per generar converses, tallers i trobades amb l'alumnat.

Democratitzar la institució educativa.

- Qüestionar el model acadèmic androcèntric, occidentalocèntric, capitalista, capacitista i adultocèntric (qui crea coneixement, qui el transmet, com s'avalua, perspectiva, metodologies, etc.).
- Organitzar l'aula com a espai que afavoreixi les relacions horitzontals, l'escolta activa entre l'alumnat atenent a criteris d'accessibilitat, diversitat, equitat i inclusió.
- Equilibrar les relacions de poder entre l'alumnat (participació, ús de la paraula, ocupació de l'espai, ús de les tecnologies, tasques de cura i neteja, etc.) de manera equitativa.

- Repartir de manera equitativa l'ús de la paraula a l'aula, buscant les estratègies per facilitar que parlin les persones que tenen més dificultats (ja sigui per qüestions de gènere, de timidesa, de coneixement de l'idioma, de sordesa, tartamudeig...).
- Equilibrar les relacions de poder entre el professorat de manera equitativa (reunions de departament, claustre, reunions d'avaluació, etc.).
- Equilibrar les relacions de poder a espais no tan regulats pel professorat com el pati.
- Equilibrar les relacions de poder entre el professorat i l'alumnat de manera equitativa (processos d'aprenentatge col·laboratiu, comunitats d'aprenentatge, treball per projectes, etc.).
- Equilibrar les relacions de poder, la presència i la participació de les famílies a les AFA, pensant-les des de la diversitat familiar.
- Construir el coneixement sobre la diversitat afectivosexual, de gènere, cultural i religiosa amb l'alumnat a partir de metodologies creatives i col·laboratives.
- Construir el coneixement sobre la diversitat afectivosexual, de gènere, cultural i religiosa amb les entitats socials i recursos de la comunitat.

Diversificar les metodologies.

- La utilització de diverses metodologies, recursos i materials, des d'una perspectiva intercultural, feminista i *queer*, afavoreix l'accessibilitat, la participació, l'atenció, la identificació i l'aprenentatge.
- Pensar l'acte pedagògic com una pràctica de creació col·laborativa pot afavorir experiències d'aprenentatge més significatives i relacions interpersonals més respectuoses i equitatives.

Revisar el rol de docent, les pròpies creences, privilegis i opressions.

- Revisar les pròpies creences sobre el gènere, la sexualitat, la cultura i la religió per identificar els estereotips i evitar projectar-los en la nostra relació amb l'alumnat.
- Ser referents en la diversitat, tenir curiositat pels sabers, experiències i especificitats del nostre alumnat i del seu entorn.
- Respectar les formes de pensar, de ser, les creences i els sentiments del nostre alumnat, encara que siguin contràries a les nostres.
- Preguntar a l'alumnat i escoltar les seves opinions, sabers i experiències en els seus propis termes.
- No pensar i adreçar-nos a l'alumnat únicament des d'una única dimensió de diferenciació (per exemple migrat, gai, lesbiana, trans, gitano, sorda) sinó des d'una visió integral de la seva subjectivitat.
- Formar-nos en perspectiva de gènere, en diversitat afectiva, sexual i en interculturalitat (així com en altres àmbits que siguin necessaris en funció de les característiques del nostre alumnat).
- Ser conscient que també hi ha relacions de poder entre professorat i alumnat, i generar espais pel treball horitzontal i de col·laboració.
- Escriure i compartir les experiències pedagògiques inclusives i de diversitat que realitza a l'aula. Les maneres de fer es contagien: comparteix amb la resta de professorat i les famílies, i també de manera global, per contribuir a generar una comunitat educativa expandida, diversa i inclusiva.

Educar des de la llibertat, no des de la normalitat

Reconèixer, fer visible i celebrar la diversitat.

- Reconèixer la diversitat com inherent a l'espècie humana.
- Presentar el gènere, la sexualitat, la cultura, la religió dins d'un marc de diversitat, llibertat, dels drets humans i de convivència.
- Fer visible la diversitat de l'alumnat a nivell intergrup i intragrupal.
- Visibilitzar els sabers de les dones, de les persones trans, no heterossexuals i d'orígens i contextos culturals diversos al llarg de la història, incorporant-los al currículum de manera transversal, i no només com a temes específics i residuals del currículum, en el marc de dies assenyalats o a la tutoria.
- Visibilitzar els sabers i les experiències diverses de l'alumnat, les famílies, el professorat, així com del conjunt de la comunitat educativa.
- Promoure una concepció de la identitat com quelcom fluid, dinàmic i en constant transformació. Evitar que una persona representi tota una cultura i a l'inrevés, obrir possibilitats a qüestionar o interrogar la pròpia cultura per no incorporar com a propis, valors o aspectes que generen desigualtats (masclisme, LGTBIQ-fòbia, racisme...).
- Aprofitar la diversitat de l'aula com una oportunitat pedagògica i comunitària.

Educar com un acte afectiu

Donar valor a la cura, posar els afectes al centre de l'acte pedagògic i de les relacions en l'entorn escolar.

- Acompanyar l'alumnat per assolir una autoidentificació apoderadora, responsable i positiva. Desenvolupar eines per reforçar l'autoestima i tenir una autoimatge positiva.
- Afavorir la relació de l'alumnat amb altres alumnes o persones amb qui tenen característiques comunes, facilitar el coneixement de referents positius propers.
- Promoure un concepte de bellesa que no generi normes corporals exclouents ni reproduïxi més les desigualtats socials.
- Generar eines per a l'autoestima corporal. Defensar i promoure el dret al propi cos, per viure'l sense malestars, pressions ni violències.
- Fer de l'institut un espai segur, on l'alumnat, el professorat, les famílies i el conjunt de la comunitat educativa pugui viure la seva expressió de gènere, sexualitat, cultura, creença religiosa, aparença estètica des de la llibertat, el respecte i la seguretat.
- Incloure l'educació afectivosexual i la gestió de les emocions en el currículum escolar.
- Reconèixer que totes les persones som vulnerables i estem en relacions d'interdependència.
- Visibilitzar les tasques de cura que es realitzen per al manteniment de l'institut i en les relacions a l'aula. Donar-les-hi valor i reconèixer-les com a pràctiques necessàries per a la sostenibilitat de la vida, i que, per tant, hem de realitzar totes les persones, independentment del nostre gènere.

Afavorir unes relacions equitatives, una comunicació basada en el diàleg, una resolució del conflicte basada en la cultura de la pau.

- Distingir entre diversitat i desigualtat. La diversitat és "natural", les desigualtats són productes d'unes relacions socials jerarquizades.
- Rebutjar activament, i des d'una gestió del conflicte positiva, les relacions de poder i les desigualtats de gènere, sexualitat, origen cultural, creença religiosa, capacitats funcionals, aparença, idioma o qualsevol altre eix de desigualtat que emergeixi com a rellevant al centre educatiu.
- Afavorir processos d'apoderament, resistència i de transformació de les experiències de desigualtat viscudes per l'alumnat, a l'institut, a l'entorn familiar i comunitari sense caure en paternalismes, victimitzacions o culpabilitzacions.
- Generar espais per conscienciar sobre els propis privilegis per no abusar-ne, treballar l'empatia i activar aliances amb altres persones per combatre les desigualtats i les injustícies socials (les pròpies i les alienes). Per exemple, acompanyar els nois per ser conscients dels privilegis de la masculinitat hegemònica, i de les persones blanques respecte a les persones racialitzades.
- Desenvolupar actituds com l'escolta activa, l'empatia, l'assertivitat i el respecte per la diferència en el treball quotidià i en la gestió del conflicte.

Afavorir identifications múltiples

- Presentar les identitats fora de posicions fixes i essencialistes. L'essentialisme ha servit al llarg de la història per afavorir identifications de petites semblances entre determinats grups, en oposició a altres grups definits des de diferències discriminatòries (com el masclisme, la LGTBIQ-fòbia o el racisme). Les identitats no són dades, es van articulant en funció del context i de les experiències.
- Afavorir agrupacions diverses. No segregades per sexe, per orientació sexual, origen geogràfic, cultura o religió. Pot haver-hi moments específics on siguin interessants, però no com a norma.
- Afavorir identifications múltiples, més enllà d'identitats tancades i essencialistes.
- Promoure noves identifications i afectes entre l'alumnat per evitar identifications basades en oposicions, estereotips i jerarquies.
- Afavorir el sentiment de pertinença i generar vincles a partir dels interessos comuns.
- Acompanyar processos d'identificació més flexibles, que permetin a l'alumnat en general, i l'alumnat migrat o amb famílies migrades, poder transitar entre els diferents sistemes culturals, sense haver de posicionar-se en una única opció.
- Afavorir processos d'identificació col·lectiva per fer front a les desigualtats pròpies i d'altres persones (des de l'empatia, generar aliances amb altres persones per construir una societat més justa).

Activitat 5:

Hackejant el currículum

Activitat per treballar els materials pedagògics

Des de la pedagogia tradicional, el currículum s'entén com una representació neutra i objectiva de la realitat. Des d'una mirada crítica, el currículum, així com els materials pedagògics que utilitzem, són un acte de producció de sentit i de significat de la realitat. El currículum inclou implícits uns missatges ocults en relació amb el sexe, el gènere, la sexualitat, la cultura, la religió, la família, la identitat i la convivència (per posar alguns dels conceptes més relacionats amb el contingut de la Guia).

Com a professorat, ens hem de fer una pregunta: Quin és el punt de vista que hem escollit per representar la realitat? Novament la resposta no és ni innocent, ni neutra. En aquesta activitat et convidem a abordar els materials pedagògics a la llum de la coeducació i de la interculturalitat per construir contrarelats de la diversitat afectivosexual, de gènere, cultural i religiosa. Et pots arriscar a crear aquests continguts des de llocs impropis i des de conceptes poc habituals.

Públic destinatari

Professorat i alumnat.

Objectius

- Fer emergir el currículum ocult respecte el sistema sexe-gènere i cultural.
- Ser conscients dels missatges de gènere, sexualitat, cultura i religió que traspassem a l'alumnat (i a les famílies).
- Crear contrarelats més respectuosos amb la diversitat sexual, de gènere, cultural i religiosa del nostre alumnat.

Paraules clau:

Observar

Passar a l'acció

Missatges invisibles

Materials pedagògics

Contrarelat

Descripció

Hackeig dels materials pedagògics en tres passos.

#01 DETECTA

- Agafa un llibre de text, unitat didàctica, vídeo o qualsevol material pedagògic que vulguis revisar des de la coeducació i la interculturalitat. Pot ser un material existent o de creació pròpia, un que ja hagi fet servir o un que faràs servir properament.
- Activa el mecanisme de sospita i rellegeix el material amb les noves ulleres feministes i interculturals.

#02 ANALITZA

Et proposem alguns ítems per a l'anàlisi. Entre les persones que elaboreu aquesta activitat podeu dissenyar més indicadors atenent a criteris quantitatius i qualitius.

Analitza la presència

- Apareixen dones, persones amb identitats, expressions de gènere i sexualitats diverses?
- Apareixen persones amb identitats culturals i religioses diverses?
- Apareixen diversos models de família?
- Quina és la identitat de gènere de les persones protagonistes?
- Hi ha persones amb identificacions culturals múltiples?

Analitza el llenguatge

- Quin llenguatge fan servir els textos (masculí genèric, doble forma, mots col·lectius, femení plural)?
- S'utilitzen expressions racistes, masclistes o LGTBIQ-fòbiques?

Analitza la representació

- Quina és la idea de gènere i sexualitat que es transmet en el discurs o en les imatges?
- Segueix una lògica binària o introdueix la diversitat de desenvolupament sexual, identitats de gènere i sexualitats?
- Reprodueix estereotips de gènere o ajuda a crear contrarelats més diversos?
- Quina és la idea de diversitat cultural que es transmet? Es vincula diversitat cultural a migració?
- Si apareixen persones d'origens i contextos culturals diversos amb quines temàtiques estan relacionades?
- Reprodueix estereotips culturals i religiosos o ajuda a crear contrarelats de la diversitat cultural i religiosa?
- Es visibilitza el treball de les cures en el discurs o en les imatges?

#03 TRANSFORMA

- Passa del currículum com a representació de la realitat al currículum com a creació (cultural) de la realitat.
- Hackeja el material a partir dels resultats de l'anàlisi per crear contrarelats de diversitat afectiva, sexual, de gènere i cultural.
- Introdueix continguts que ajudin a fomentar una idea diversa del cos, el gènere, la sexualitat, la identitat, la cultura, la religió, el idioma i les famílies.
- Visibilitza els sabers de les dones i de persones de cultures minoritzades.
- Introdueix la sexualitat en el currículum.
- Incorpora els sabers, les experiències i les curiositats de l'alumnat (i de les seves famílies).
- Diversifica els formats: vídeos, cançons, sèries, documentals, collage, fotografies, relats, teatre, dansa...
- Experimenta amb l'alumnat o amb altres company*es la construcció de materials pedagògics com a noves formes de producció, transmissió i distribució del coneixement.
- Experimenta amb l'alumnat noves formes de construir i d'habitar, críticament, l'institut i el món.
- Comparteix els materials amb altres docents de l'institut i de la comunitat educativa en sentit ampli (a través de xarxes socials...).

Activitat 6: Ritual de pas

Activitat per posar en pràctica els aprenentatges

Activitat per assimilar els aprenentatges; identificar pràctiques pedagògiques que volem evitar, mantenir i incorporar; i motivar-nos i adquirir un compromís individual i col·lectiu en l'impuls d'una pedagogia feminista i intercultural.

Objectius

- Identificar pràctiques pedagògiques concretes que volem evitar per no reproduir desigualtats de sexe, gènere, sexualitat, religió i cultura.
- Identificar pràctiques pedagògiques concretes que volem mantenir o incorporar per afavorir relacions en equitat de gènere, sexualitat i interculturals.
- Motivar (individualment i col·lectivament) el desenvolupament d'una pedagogia coeducativa i intercultural.

Paraules clau:

Ritual

Motivació

Compromís

Activació col·lectiva dels aprenentatges

Corresponsabilitat

Descripció

- Convidarem totes les persones que han participat en el recorregut d'aquesta guia a fer un ritual per passar a l'acció.
- Cada persona ha de portar dos documents físics: un que representi una pedagogia racista, masclista i LGTBIQ-fòbica i un altre que representi la pedagogia feminista i antiracista que volem desenvolupar. Pot ser qualsevol tipus de document: pàgina d'un llibre de text, fotografia, lletra de cançó transcrita, retall de diari... però en format paper.
- Fem un cercle de diàleg. Cada persona té un moment d'ocupació de la paraula per explicar:

Document de pedagogia racista, masclista i LGTBIQ-fòbica:

- Què representa el que ha portat.
- Per què afavoreix les desigualtats racials, sexuals, de gènere, culturals.
- Una acció concreta que vol evitar en la seva pràctica docent per no reproduir aquestes relacions de desigualtat.

Document de pedagogia feminista i intercultural:

- Què representa el que ha portat.
- Per què afavoreix unes relacions d'equitat, d'inclusió i de diversitat.

- Una acció concreta que vol mantenir o incorporar en la seva pràctica com a docent amb compromís i corresponsabilitat en l'exercici d'una educació feminista i antiracista.

- Si som un grup gran fem subgrups i sinó treballem de manera conjunta en la creació d'un manifest per passar a l'acció. Aconseïllem que no sigui un manifest gaire llarg.
- Ritual de pas. Cada persona retalla en trossets molt petits la imatge que representa la pedagogia racista, masclista i LGTBIQ-fòbica mentre de manera col·lectiva es llegeix el manifest.

Advertència: La pedagogia de les desigualtats no desapareix del tot, només queda reduïda a trossets molt petits, quasi invisibles. Sempre hi ha desigualtats invisibilitzades, un canvi de context social pot generar noves desigualtats. No podem baixar la guardia, hem de mantenir l'alerta (tant en l'àmbit individual com en l'àmbit de centre educatiu). Els camins de l'educació feminista i intercultural no tenen final. És un procés de revisió i de deconstrucció constant.



Compartim?

Si has fet aquest recorregut amb nosaltres, si has fet alguna de les activitats, si tens ganes de compartir alguna cosa del contingut, no dubtis a escriure'ns:

info@lorelacional.org

9/ Glossari

Adultisme: Són una sèrie de conductes, actituds i creences basades en la diferència de poder derivada de l'edat, que condueixen a la discriminació, opressió i desvaloració de la infantesa i joventut.

Aculturació: Procés de canvi cultural per contacte o imposició d'una altra cultura. Generalment el procés d'aculturació implica una pèrdua dels trets propis i una assimilació a la nova cultura, que ocupa respecte a l'anterior una posició dominant.

Afrodescendent: Persona amb familiars o avantpassats del continent africà com a resultat dels processos d'esclavitud durant el colonialisme. Les persones afrodescendents viuen a molts països i poden (o no) ser negres. El terme sorgeix com a mecanisme de resistència contra el racisme. És un terme d'autorepresentació, que celebra i reconeix l'herència africana i l'experiència pròpia.

Androgínia: Combinació de característiques masculines i femenines en una mateixa persona. Actualment és una forma d'expressió de gènere que defensa la fluïdesa dels gèneres més enllà del model de gènere binari.

Androcentrisme: Perspectiva que situa l'home i la masculinitat (hegemònica) com a centre i norma de qualsevol aspecte d'una cultura. És creure que les experiències masculines inclouen i són la mesura de les experiències humanes. És invisibilitzar i infravalorar les dones, les persones trans i els homes gais, bisexuals o que no encaixen en el model d'home i de masculinitat hegemònics.

Apoderament: Presa de consciència individual, col·lectiva o comunitària. Implica un procés d'identificació i reivindicació dels propis drets, enfortir les capacitats per desenvolupar processos vitals des de l'autonomia i d'acord amb els valors propis.

Assetjament per raó d'orientació sexual, opció afectivosexual o d'identitat de gènere: Comportament no desitjat verbal o físic, realitzat en funció de l'orientació sexual, l'opció afectivosexual o la identitat de gènere d'una persona, amb la finalitat o l'efecte d'atemptar contra la dignitat o la integritat física o psíquica de la persona, o de crear un entorn intimidador, hostil, degradant, humiliant, ofensiu o molest.

Bifòbia: Violències concretes que pateixen les persones bisexuals, només pel fet de ser-ho. El 23 de setembre és el Dia Internacional de la Bisexualitat. Segueix sent un tema molt invisibilitzat, estigmatitzat i mal entès, tant per lesbianes i gais com per persones heterosexuales.

Bisexual: És un tipus d'opció sexual. És la B de les sigles LGTBIQ+. Una persona bisexual és la que sent atracció física, emocional o romàntica cap a persones del seu gènere i d'altres. No necessàriament al mateix temps, de la mateixa manera, al mateix nivell o amb la mateixa intensitat. Hi ha persones que prefereixen l'ús del concepte pansexual, per tal de qüestionar el binarisme de la paraula bisexual.

Binarisme de gènere (model binari): Model que estableix dos únics gèneres, el masculí i el femení, i els atribueix a dos únics possibles sexes i identitats de gènere. Així estableix que la feminitat va unida a les dones i la masculinitat, als homes. Aquest sistema exclou les persones amb identitats o expressions de gènere diverses, i les persones amb cossos no normatius segons el mateix model (com les persones intersexuales).

Capacitisme: Forma de discriminació i de prejudici social contra les persones amb diversitat funcional.

Cis (cisgènere o cissexual): Persona que s'identifica amb la identitat de gènere atribuïda al néixer en funció del seu sexe.

Coeducació: Perspectiva educativa que busca educar en la igualtat i lluitar contra qualsevol forma de discriminació per raó de sexe, gènere o orientació afectivosexual. Possibilita la llibertat d'expressar-se sense la mediació d'estereotips de gènere i dona suport a l'alumnat amb comportaments de gènere no normatius.

Conciliació: Possibilitat d'una persona de fer compatibles l'espai personal, l'espai familiar, l'espai social i l'espai laboral, i de poder-se desenvolupar satisfactòriament en aquests diferents àmbits.

Cultura: Valors, regles i maneres de veure el món apreses des de l'herència social, que orienten la conducta individual i grupal i que es reflecteixen en totes les manifestacions d'una comunitat concreta en un context i temps determinats.

Currículum ocult: Aprenentatges incorporats per l'alumnat que no apareixen al currículum oficial i, per tant, no són traspassats de manera explícita.

Declaració Universal dels Drets Humans (DUDH): Document històric elaborat el 1948 per l'Assemblea General de les Nacions Unides. Es tracta d'un document que recull la primera formulació internacional dels drets i llibertats de tots els membres del planeta.

Desigualtat: Situació en què no totes les persones tenen els mateixos drets ni les mateixes oportunitats d'accés al béns i als recursos o les mateixes obligacions com a ciutadans i ciutadanes. Les desigualtats venen determinades per diferents factors com l'origen geogràfic o nacional, el gènere, l'orientació sexual, l'edat, la classe social o les capacitats funcionals.

Desigualtats de gènere: Situacions on les persones tenen diferents oportunitats per accedir als béns i als recursos en funció del seu gènere. La nostra societat és sexista i masclista, per tant les dones, les persones amb sexes, gèneres i sexualitats no normatius tenen més possibilitats de viure situacions de desigualtats de gènere en tots els àmbits i etapes de la seva vida (salut, habitatge, treball, cures, representació i visibilitat, participació política i comunitària, conciliació de la vida personal, familiar i social, etc.)

Determinisme biològic: (o biologisme) consideració que les accions humanes són conseqüència inevitable de les propietats biològiques (genètiques) dels individus. S'utilitza la naturalesa per justificar desigualtats que són resultat de processos socials.

Discriminació: Discriminar una persona és impedir que gaudeixi plenament dels seus drets (polítics, cívics, econòmics, socials, culturals, reproductius...) i de les seves llibertats. La discriminació contradiu un principi bàsic que es repeteix en tots els principals documents dels drets humans on es reconeix que totes les persones són iguals en dignitat i tenen els mateixos drets fonamentals. La majoria de les constitucions nacionals, també inclouen estaments en contra de la discriminació. La discriminació pot ser directa, caracteritzada per ser intencionada contra una persona o un grup de persones. Per exemple, un nen d'una certa ètnia que no és admès a una escola o una immobiliària que no admet immigrants als seus pisos. La discriminació també pot ser indirecta, l'efecte d'una llei o mesura, que pot semblar neutral, però que de fet posa en constant desavantatge una minoria en particular, respecte a la resta de la població. Per exemple, uns grans magatzems que no contracten persones que vesteixin amb faldilles llargues o mocador al cap. Per combatre la discriminació, en especial la més indirecta o invisible, alguns països han adoptat mesures de discriminació positiva, que en algunes situacions significa afavorir deliberadament un cert grup que ha estat intensament discriminat al llarg de la història (per exemple les llistes cremallera als partits polítics que han d'incloure igual nombre de candidats i candidates).

Diversitat: De múltiples aspectes. Multiforme. Aquesta és la millor manera de definir la humanitat. La diversitat és inherent a l'ésser humà. El mateix passa amb les cultures. Tots els grups humans som potencialment iguals però resollem de manera diversa la nostra adaptació al medi, la cosmovisió, les formes d'organització social, del parentiu, la política, l'educació, la sexualitat, l'escala de valors, etc. És un element positiu de l'espècie humana. La diversitat és diferència, però no en si mateixa expressió de desigualtat ni de dificultat.

Eixos de desigualtat: Són factors que designen divisions estructurals, a partir de les quals els recursos socials es distribueixen de manera desigual. En són exemples la classe social, la diversitat sexual i de gènere, l'origen cultural, la religió o les capacitats funcionals. No són naturals, responen a processos socials.

Escolta activa: Procés que va més enllà d'escoltar. Implica ser conscient de l'altra persona. Mantenir atenció, mostrar interès i motivació per l'altre. Significa escoltar sense interrompre, sense jutjar. No cal estar d'acord amb l'altre, però sí intentar comprendre el punt de vista de qui parla, generar empatia. Acceptar l'altre tal i com és i no com volem que sigui. Generar un clima de confiança, facilitar el diàleg, eliminar els obstacles que frenen la comunicació i retroalimentar la comunicació des de l'assertivitat.

Estereotip: Conjunt d'imatges mentals i construccions lingüístiques atribuïdes a individus i grups. Els prejudicis (creences o opinions preconcebudes) i estereotips ens ajuden a dotar de sentit el nostre entorn i simplifiquem la realitat complexa, alhora que també ens permeten donar sentit a realitats de les quals tenim poca informació. Els estereotips poden ser neutres, positius o negatius. Els més preocupants són els negatius, sobretot quan fan referència a persones o grups de persones determinades. Són atribucions generalitzades de determinades característiques d'alguns membres d'un grup al seu conjunt. S'atribueixen qualitats a una persona com a membre d'un grup i no se la jutja per la seva individualitat (Myers, 1995). Serveixen per justificar situacions de discriminació i exclusió d'aquestes persones i mantenir els privilegis del grup que atribueix els estereotips.

Estereotips de gènere: Idees preconcebudes, prejudicis que diferencien les característiques personals entre femenines i masculines. Atribueixen comportaments, actituds, gustos, formes de vestir, emocions... diferents a homes i a dones, limitant així les possibilitats de desenvolupar-se lliurement. Es construeixen i es reforcen mitjançant l'educació, el llenguatge, els costums, els acudits, les cançons, els anuncis publicitaris, els contes.

Etnocentrisme: L'etnocentrisme és la tendència a assumir com a universals els patrons, valors i ideals propis. Aplicar els propis valors culturals per jutjar el comportament i les creences de persones de contextos culturals diversos. Probablement totes les cultures siguin, en major o menor mesura, etnocèntriques. Ara bé, el que diferencia la cultura occidental és precisament el següent punt, l'universalisme, que implica considerar que la nostra cultura i les seves manifestacions no només són millors, sinó que és el millor per a la resta de cultures. Aquesta mirada etnocèntrica i universalista cap a la diversitat cultural condiona que l'actitud cap a aquells que considerem els altres sigui de menyspreu, rebuig o por.

Expressió de gènere: Desenvolupament de rols, aparença, gestualitat, comportaments, aficions, vestimenta associats a la feminitat o a la masculinitat. No és el mateix que la identitat de gènere.

Exclusió: Procés pel qual persones es veuen apartades d'una completa participació en la societat, limitant les possibilitats de desenvolupar el seu projecte de vida en condicions de qualitat, dignitat, autonomia i d'acord amb els seu propis valors.

Gènere: És una construcció social i cultural assignada a cada categoria sexual. Són les maneres de fer, pensar i sentir que culturalment s'espera i s'ensenya a cada persona segons el seu sexe. No és una simple diferenciació perquè jerarquitzat i situa homes i dones de manera desigual en l'estructura social.

Heteronormativitat: Règim social, polític i econòmic que imposa el patriarcat i les pràctiques sexuals heterosexuales mitjançant diversos mecanismes i institucions que presenten l'heterosexualitat com a necessària per al funcionament de la societat i com l'únic model vàlid de relació sexoafectiva i de parentiu. És diferent a l'heterosexualitat, que és una opció sexual entre d'altres.

Homofòbia: És l'actitud hostil respecte a gais i lesbianes. A vegades, però, s'associa exclusivament a l'hostilitat vers els gais i es fa servir lesbofòbia per a referir-se a l'hostilitat cap a les lesbianes.

Identitat de gènere: Gènere amb el que cada persona s'identifica. La norma de gènere estableix que les femelles s'han d'identificar com a dones i que els mascles com a homes. Les persones trans mostren que el gènere atribuït al néixer en funció del sexe no té per què correspondre amb la identitat sentida. Hi ha persones, que no s'identifiquen ni com a dona ni com a home.

Interculturalitat: Fomenta les relacions positives entre persones de diversos orígens i contextos culturals en un marc d'igualtat de drets i d'oportunitats, i reconeix i valora positivament la diversitat cultural.

Interseccionalitat: Eina analítica de les relacions de poder que planteja que els diferents eixos de desigualtat, com ara l'edat, la classe, el sexe, la diversitat sexual, les creences religioses, o l'origen nacional o ètnic, entre d'altres, s'entrellacen entre si, i situen les persones en diferents posicions dins l'estructura social. Una mateixa persona pot estar al mateix temps en una posició de privilegi i d'opressió, en funció del context.

Intersexualitat: Persona amb un cos no classificable segons els models culturals de mascle i de femella. Condició per la qual una persona no té una correspondència entre cromosomes, gònades i genitals, i té característiques fenotípiques associades a homes i dones, en graus variables.

Lesbofòbia: Discriminació específica vers les lesbianes, en la intersecció del gènere i l'orientació sexual. La lesbofòbia alterna la invisibilització, el no reconeixement de l'existència de les lesbianes, i la violència a causa de la seva transgressió dels mandats de gènere.

LGTBIQ+: Acrònim que fa referència als grups socials que no segueixen la cisheteronorma. Sigles dels termes lesbiana, gai, trans, bisexual, intersexual i *queer*. S'afegeix el signe + per al·ludir a la resta de diversitats sexuals i de gènere.

LGTBIQ-fòbia: Actitud i comportaments hostils i de discriminació respecte a les persones lesbianes, gais, trans, bisexuals, intersexuals i *queer*. És més precís que homofòbia, ja que permet visibilitzar les opressions específiques de cada grup.

Masclisme: Creença que pressuposa la superioritat dels homes i del model masculí (hegemònic) sobre les dones i el model femení (hegemònic).

Monoculturalisme: Sistema que entén les relacions entre persones d'origens i contextos culturals diversos com una amenaça per al manteniment de la superioritat d'un determinat grup cultural. El monoculturalisme, en la seva formulació més extrema, pretén erradicar la diversitat cultural a través del racisme, la discriminació i la xenofòbia.

Multiculturalitat: Existència en un mateix territori de comunitats amb cultures diverses. Des d'aquest enfocament es tolera l'existència de l'altre a partir d'una actitud passiva d'acceptació de la diferència. Les diferències culturals es remarquen establint una distància i dificultant l'apropament i el diàleg intercultural. S'accepta la diversitat cultural sempre que aquesta no posi en dubte ni en perill a la cultura dominant. S'accepta una presència folklòrica de les altres cultures, cosa que donarà una imatge de pluralisme i diversitat, encara que aquesta sigui únicament superficial.

Orientació afectivosexual: Sentiments d'atracció física, afectiva o amorosa cap a les persones de diferent sexe (heterosexualitat), del mateix sexe (homosexualitat), d'ambdós (bisexualitat, pansexualitat) o de cap (asexualitat).

Prejudici: Actitud hostil i desconfiada envers alguna persona que pertany a un col·lectiu, simplement a causa de la seva pertinença a aquest grup (Allport, 1954). Els prejudicis són molt difícils de desmuntar, ja que són informacions summament simplificades i, per tant, molt fàcils de transmetre.

Privilegi: Avantatge que té una persona o un grup social en funció d'uns organitzadors socials com el gènere, l'orientació sexual, l'edat, la classe social... i que li permet un major accés als recursos (materials, simbòlics, socials, etc.).

Queer: És una paraula en anglès. És un insult que es podria traduir com a *marica*, *bollera*, degenerat, estrany... tot allò que se surt de la norma i que posa en qüestió allò establert. Un grup de militants *bolleres*, trans, negres, xicanes, *mariques*, seropositius, pobres, migrades, aturades i amb sexualitats dissidents de la heteronormativitat es va apropiat de l'insult i es va autodenominar *queer* per prendre distància del terme gai. Al final dels anys 80, aquesta paraula només representava la realitat d'homes homosexuals, blancs, de classe mitjana i amb un projecte polític d'integració normalitzada en el sistema social i de consum, que deixava fora tota aquella diversitat de sexualitat minoritzades.

Racisme: Pràctiques discriminatòries on un grup humà racialitza i inferioritza altres grups humans als quals se'ls atribueixen determinades característiques que justifiquen i perpetuen un estatus d'inferioritat. (Delgado, 1998).

Racisme biològic: Pressupòsit o creença en la superioritat biològica d'uns grups fenotípics o "races" per sobre dels altres (Banton, 1967). Al llarg de la història ciències com la biologia o la medicina, s'han utilitzat per legitimar, justificar i defensar interessos racistes i colonialistes. Des d'aquesta òptica, es considera que les persones blanques són més evolucionats genèticament que la resta de persones racialitzades. La distinció de l'espècie humana en races està científicament descartada.

Racisme cultural: A diferència del racisme biològic, l'anomenat racisme cultural no justifica la superioritat per les diferències biològiques, sinó culturals, i considera difícilment viable la convivència entre cultures (Giménez i Malgesini, 2000).

Rols de gènere: Tasques i funcions assignades depenent d'allò que, en cada moment històric i en cada societat, es considera apropiat per a homes i dones.

Sexe: Correspon a una forma cultural de classificar i donar sentit a les diferències físiques (genitals) i fisiològiques (hormonals i cromosòmiques) entre dones i homes. A l'espècie humana, podem dir que hi ha almenys tres tipologies de sexe: mascle, femella i intersexual (que inclou una gran varietat de morfologies sexuals).

Sexisme: Discriminació basada en el sexe d'una persona pressuposant que només hi ha dues opcions i que aquestes són oposades entre si.

Sexpredding: Difondre fotos amb contingut sexual d'una altra persona sense el seu consentiment.

Sexting: Pràctica sexual que consisteix a enviar de manera consentida fotos o vídeos amb contingut sexual sobre si mateix/a a una altra persona.

Sextorsió: Forma d'extorsió sexual en la qual una persona rep xantatge o amenaces perquè envii una foto de si mateix/a amb contingut sexual.

Sistema sexe-gènere: És el sistema de relacions socials asimètriques que transforma la sexualitat biològica en una identitat o rol a la societat. També defineix quines són les normes de comportament, el que es considera normal i patològic, i estableix els càstigs socials per a qui surt de la norma.

Socialització de gènere: És un procés d'aprenentatge diferencial mitjançant el qual es transmeten les creences, els valors i els comportaments desitjables segons sigui un nen o una nena. Els diferents agents socialitzadors contribueixen a reproduir estereotips de gènere i rols de gènere.

Transfòbia: Discriminació, invisibilització i actituds hostils cap a les persones trans (persones que tenen una identitat de gènere que no es correspon amb l'atribuïda en funció del sexe de naixement).

Transsexual/transgènere: Persona amb una identitat de gènere que no es correspon amb l'assignada en néixer a partir del seu sexe biològic.

Transversalitat de gènere (*gender mainstreaming*): Integració de la perspectiva de gènere en tots els àmbits de la política i la societat, posant atenció a la realitat diferenciada i desigual de les dones i els homes i les persones LGTBIQ dissenyant actuacions que s'hi adaptin o hi donin resposta.

10/ Recursos

Aquí trobaràs una sèrie de recursos. No sempre estem d'acord totalment amb el posicionament teòric i polític dels materials, però considerem que són eines que ens ajuden a reflexionar. Esperem que us serveixin!

CAIXA D'EINES AUDIOVISUAL

CONVERSA AMB CHIMAMANDA NGOZI ADICHIE

CCCB. 4.10.2017.

Disponible al web del CCCCB.

<http://www.cccb.org/ca/multimedia/videos/conversa-amb-chimamanda-ngozi-adichie/227624>

VICTORIA SANTA CRUZ, ME GRITARON NEGRA

Poema de la compositora, coreògrafa, dissenyadora i artista afroperuana.

https://www.youtube.com/watch?time_continue=6&v=GfQ-cJ6DTdE

HETAİN PATEL ¿QUIÉN SOY? PIÉNSALO DE NUEVO

Artista anglès d'origen indi. Treballa temes d'identitat.

https://www.ted.com/talks/hetaın_patel_who_am_i_think_again/transcript?language=es#t-164915

CAMBIA EL TRATO

Tres vídeos que aborden l'assetjament sexual al carrer, la violència masclista en l'àmbit de la parella i la violència sexual a les xarxes amb missatges dirigits a homes. Els vídeos conviden els homes a comprometre's activament, interpellant i qüestionant els homes que les exerceixen. Els vídeos i la campanya es poden consultar a:

<https://www.cambiaeltrato.com/acoso-callejero/>

OH MY GOIG

És un format educatiu de Betevé pensat per informar, sensibilitzar i apoderar adolescents (i no tan adolescents) sobre la sexualitat. Podeu veure el contingut del programa a:

<http://beteve.cat/programa/oh-my-goig/>

TABÚ. TU TRIES QUÈ T'HI JUGUES

Eina virtual amb recursos per combatre les violències sexuals quotidianes des dels espais de joventut i els centres de secundària.

<http://tabu.cat>

DONES I TREBALL, RELACIONS EN MOVIMENT

Vídeo d'una acció comunitària impulsada per Lo Relacional i l'Ajuntament de Torroella de Montgrí per la celebració del 8 de març de manera comunitària i amb la participació de l'Institut Montgrí.

<https://lorelacional.org/2019/06/13/video-resum-de-dones-i-treball-relacions-en-moviment/>

SÈRIES

L'adolescència està de moda. Cada cop hi ha més sèries que ens serveixen per reflexionar sobre la representació de l'adolescència i temàtiques que la travessen com el cos, la sexualitat, la identitat, relacions interculturals, de classe social... a sèries com:

- *Ackley Bridge*, Regne Unit, 2017. Disponible a Filmin.
- *Sex Education*, Regne Unit, 2019. Disponible a Netflix.
- *Euphoria*, Estats Units, 2019. Disponible a HBO.
- *Derry Girls*, nord-irlandesa, 2018. Disponible a Netflix.
- *My mad fat diary*, Regne Unit, 2015.

YOUTUBERS

Cada cop hi ha més youtubers que utilitzen el canal per visibilitzar temàtiques vinculades al gènere, la diversitat afectivosexual i el racisme, per exemple: **Psico Woman**, **Triguillo** i **Daniela Ortiz**

GUIES PRÀCTIQUES**GUIA DE COMUNICACIÓ INCLUSIVA**

<https://ajuntament.barcelona.cat/guia-comunicacio-inclusiva/>

GUIA PRÀCTICA PER L'AGENT ANTIRUMOR

Xarxa Antirumors, Ajuntament de Barcelona.

<https://media-edg.barcelona.cat/wp-content/uploads/2016/09/guia-antirumors-Barcelona-2016-OK-web.pdf>

COM VIVIM? CONVIVINT, PER UNA ESCOLA I UN MÓN SOSTENIBLE I DE PAU

Material didàctic de la campanya de la Fundació Akwaba. L'objectiu és formar una ciutadania activa i crítica amb les actituds discriminatòries vers les persones i les vulneracions en el medi social i econòmic, integrant la perspectiva d'EGBDH i que generi propostes de transformació al centre educatiu, en els seus projectes de convivència, en l'entorn local i global.

<https://comvivim.wordpress.com/>

ALTRES RECURSOS WEB**AFROFÉMINAS**

Bloc comunitat afrodescent a Espanya

<https://afrofeminas.com>

KARÍCIÉS

Bloc creat per Rosa Sanchis, professora de secundària del País Valencià.

El bloc recull l'experiència d'un treball transversal i una assignatura sobre sexoafectivitat a l'IES Isabel de Villena (València) durant els darrers anys.

<http://www.karicies.com>

DESMONTANDO SEÑOROS

Podcast de ràdio de Nacho M. Segarra sobre noves masculinitats.

<https://www.m21radio.es/programas/desmontando-senoros>

FEMINISMES A LES ESCOLES

Bloc elaborat des del Consorci d'Educació de Barcelona amb l'objectiu de fer prospecció, visibilitzar i difondre totes les activitats i propostes que desenvolupen els centres educatius de la ciutat en l'eix de la diversitat afectiva sexual i de gènere, des d'una mirada coeducadora, inclusiva i interseccional.

<https://feminismesalesescoles.wordpress.com/>

XARXA D'ESCOLES PER LA IGUALTAT I LA DIVERSITAT

És un projecte impulsat des del Consorci d'Educació de Barcelona per abordar les desigualtats i les violències de manera preventiva des de les primeres edats.

<https://igualtatidiversitat.edubcn.cat/>

PROGRAMA BARCELONA INTERCULTURALITAT

Ajuntament de Barcelona.

Catàleg d'activitats Antirumors, guia pràctica de l'agent antirumors i altres recursos de la Xarxa BCN Antirumors.

<http://interculturalitat.bcn.cat/bcnacciointercultural/ca>

CONTRA VIENTO Y MAREA

Joc educatiu i interactiu d'ACNUR en què es viu la fugida d'un jove, des de l'opressió al país d'origen fins a l'exili al país d'acollida. A partir de 12 anys.

<http://www.contravientoymarea.org>

LITERATURA

Butler, Oactiva (2018). *Parentesco*. Madrid: Capitan Swing.

Nnedi, Okorafor (2015). *Binti*. Madrid: Crononauta.

Morales, Cristina (2018). *Lectura fàcil*. Barcelona: Anagrama.

BIBLIOGRAFIA PER APROFUNDIR MÉS**A LA CONQUISTA DEL CUERPO EQUIVOCADO**

Miquel Missé reflexiona sobre el relat hegemònic de la construcció del cos i de la identitat trans. Qüestionant el relat del cos equivocat, proposa altres contrarelats per reconquerir els cossos, des de l'autoestima corporal.

Missé, Miquel (2018). *A la conquista del cuerpo equivocado*. Barcelona: Editorial Eagles.

ART THINKING. CÓMO EL ARTE PUEDE TRANSFORMAR LA EDUCACIÓN

El col·lectiu Pedagogías invisibles ens proposa com transformar l'educació utilitzant llenguatges i metodologies de la cultura visual i de l'art contemporani. Acaso, María; Megías, Clara (2017). *Art Thinking. Cómo el arte puede transformar la educación*. Barcelona: Paidós educación.

BUSCANDO EL FINAL DEL ARCOÍRIS. UNA EXPLORACIÓN DE LAS PRÁCTICAS DE CRIANZA DESDE LA FLUIDEZ DE GÉNERO

Un llibre que recull experiències de criança no sexista i no binarista. Green, Fiona Joy; Friedman, May. (2015). *Buscando el final del arcoíris. Una exploración de las prácticas de crianza desde la fluidez de género*. Barcelona: Edicions Bellaterra.

EL FEMINISMO ES PARA TODO EL MUNDO

bell hooks llança un missatge clar en aquesta obra publicada originalment l'any 2000: Una construcció del feminisme des de la interseccionalitat. El feminisme com a lluita per la igualtat de gènere, antiracista, antihomòfob, anticlassista...

hooks, bell (2017). *El feminismo es para todo el mundo*. Madrid: Traficantes de Sueños

https://www.traficantes.net/sites/default/files/pdfs/TDS_map47_hooks_web.pdf

FEMINISMO PARA PRINCIPIANTES

Núria Varela introdueix la teoria feminista a través del recorregut pels principals corrents teòrics. Introdueix temes centrals en la teoria feminista com: poder, violència, el cos de les dones, masculinitat, prejudicis i tòpics.

Varela, Núria. (2008). *Feminismo para principiantes*. Barcelona: Ediciones B.

<https://mujerfariana.org/images/pdf/Varela-Nuria---Feminismo-Para-Principiantes.pdf>

INDAGANDO EN LA DIVERSIDAD: UN ANÁLISIS DE LA POLÉMICA DEL HIYAB DESDE EL FEMINISMO INTERSECCIONAL

Carmen Romero Bachiller (2012)

http://www.injuve.es/sites/default/files/2012/35/publicaciones/revista89_1.pdf

INTERSECCIONALIDAD, IDENTIDAD Y ARTICULACIÓN HACIA UNA POLÍTICA DE LA AGREGACIÓN

Un article per reflexionar sobre les polítiques de la identitat des d'una perspectiva interseccional.

Gandarias Goikoetxea, Itziar; Montenegro Martínez, Marisela; Pujol Tarés, Joan. "Interseccionalidad, identidad y articulación: hacia una política de la agregación". En *Feminismo/s*, 33 (junio 2019): 35-63.

Dossier monogràfic: *Diálogos entre la democracia participativa y la interseccionalidad. Construyendo marcos para la justicia social*. Patricia Martínez-García y Jone Martínez-Palacios (Coords.)

<http://rua.ua.es/dspace/handle/10045/92949>

LA COEDUCACIÓN EN LA ESCUELA DEL SIGLO XXI

Eines per una escola inclusiva i en perspectiva de gènere.

Mirabilia, Pandora; Martín Monasterio, Marta; González Guerrero, Soraya i García González, Andrea (2011). *La coeducación en la escuela del siglo XXI*. Madrid: Editorial Catarata.

LA INTERCULTURALIDAD EN EL CONTEXTO UNIVERSITARIO: NECESIDADES EN LA FORMACIÓN INICIAL DE LOS FUTUROS PROFESIONALES DE LA EDUCACIÓN

Reflexions sobre quines competències interculturals ha de tenir el professorat i com incorporar la interculturalitat a la seva formació.

Peñalva, Alicia; Leiva Juan José (2019). *La interculturalidad en el contexto universitario: necesidades en la formación inicial de los futuros profesionales de la educación*. Educar 2019, vol. 55/1

https://ddd.uab.cat/pub/educar/educar_a2019v55n1/educar_a2019v55n1p141.pdf

L'EDUCACIÓ DEL SEGLE XXI DAVANT DEL DIÀLEG INTERRELIGIÓS

Reflexions sobre com incorporar el diàleg interreligiós a l'educació des d'una perspectiva intercultural.

Freixa, Montserrat; Rubio-Hurtado, Ma José; Sánchez-Martí; Angelina i Vilà-Baños, Ruth (2019) "L'educació del segle XXI davant del diàleg interreligiós".

https://ddd.uab.cat/pub/educar/educar_a2019v55n1/educar_a2019v55n1p101.pdf

MIRA'M ALS ULLS: NO ÉS TAN DIFÍCIL ENTENDRE'NS

A partir de la seva experiència, Míriam Hatibi relata en primera persona el descobriment de ser diferent i la construcció d'una identitat plural. Desmunta tòpics i estereotips sobre la diversitat i reflexiona sobre els conceptes d'integració, assimilació, tolerància i convivència.

Hatibi, Míriam (2018). *Mira'm als ulls: No és tan difícil entendre'ns*. Barcelona: Plaza & Janés.

METÀFORES I ARTICULACIONS PER UNA PEDAGOGIA CRÍTICA SOBRE LA INTERSECCIONALITAT

Com pesem sobre les desigualtats múltiples i la interseccionalitat? Quines metàfores poden ajudar a entendre com s'organitzen i es relacionen les diferents desigualtats?

Lucas Platero Méndez (2014). *Metàfores i articulacions per una pedagogia crítica sobre la interseccionalitat*. Quaderns de Psicologia, 16(1): 55-72.

<https://issuu.com/coordinadorafeminista/docs/metaforas.y.pedagogias.sobre.inters/16>

Y TÚ, ¿POR QUÉ ERES NEGRO?

Sobre la representació audiovisual de les persones negres.

Bermúdez, H. Rubén (2019). *¿Y tú, por qué eres negro?*. PHREE.

11/ Bibliografia

ALLPORT, Gordon (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge, Mass.: Addison-Wesley.

BANTON, Michael (1967). *Race relations*. Londres: Tavistock.

DELGADO, Manuel (1998). *Diversitat i integració*. Barcelona: Empúries.

DERY, Mark (1994). *Flame wars. The discover of cyberculture*. Durham and London: Duke University Press.

COMBAHEE RIVER COLLECTIVE (1977/2012). *Un Manifiesto Feminista Negro, Intersecciones. Cuerpos y sexualidades en la encrucijada*. R. Lucas Platero (ed.). Bellaterra: Barcelona, pp.75-86.

COLL-PLANAS, Gerard & SOLÀ-MORALES, Roser (2019). *Guia per incorporar la interseccionalitat a les polítiques públiques*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa.

FOUCAULT, Michel (1975/1992). *Vigilar y castigar: Nacimiento de la prisión*. Madrid: Siglo XXI.

GIMÉNEZ, Carlos & MALGESINI, Graciela (2000). *Guía de conceptos sobre migraciones, racismo e interculturalidad*. Madrid: Los libros de la Catarata.

K. LE GUIN, Ursula (1969). *La mano izquierda de la oscuridad*. Barcelona: Minotauro.

MYERS, David (1995). *Psicología social*. Mèxic: McGraw-Hill.

NGOZI ADICHIE, Chimamanda (2013-2017): *Americanah*. Barcelona: Penguin Random House.

ONGHENA, Yolanda (2014). *Pensar la mezcla. Un relato intercultural*. Barcelona: Gedisa Editorial.

PLATERO, R. Lucas (2017). “Entretejiendo experiencias: pedagogías queer e interseccionalidad”, I Congreso Internacional Innovación Educación. Gobierno de Aragón. Zaragoza.

ROMERO BACHILLER, Carmen, & MONTENEGRO Martínez, Marisela (2018). “Políticas públicas para la gestión de la diversidad sexual y de género: Un análisis interseccional”. *Psicoperspectivas*, 17(1).

<https://doi.org/10.5027/psicoperspectivas-vol17-issue1-fulltext-1211>

RUSS, Joanna (1975). *L'home femella*. Edicions Pleniluni: Alella.



Amb la participació de:



Grup de Recerca GETLIHC
**Estudis de Gènere:
Traducció, Literatura,
Història i Comunicació**

Grup de Recerca GREUV
Recerca Educativa

Grup de Recerca TRACTE
**Traducció Audiovisual,
Comunicació i Territori**

Amb el suport de:



Amb la col·laboració de:

